

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknél, e-mailen

(hirlap@posta.hu), faxon (303-3440)

Egy évre 7390 Ft, fél évre 3870 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető

szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Hetven évvel ezelőtt, 1943. augusztus 23-a és 29-e között a huszadik század magyar kultúrtörténetének egyik jelentős eseménye zajlott le Balatonszárszón. A tábort Püski Sándor kiadója, a Magyar Élet szervezte, otthont a Soli Deo Gloria, a református ifjúsági szövetség adott neki saját telephelyén.

Ez a találkozó, az ott kialakult, a magyarság sorskérdéseivel őszintén szembenéző eszmecsere az elmúlt hetven évben sem veszítette el a jelentőségét. Nem mintha a kor legbefolyásosabb gondolkodói, művészei fejtették volna ki nézeteiket a német szövetség csapdájában vergődő haza lehetőségeiről és lehetetlenségeiről. A tanácskozásnak nem a tekintély adott jelentőséget és távlatot, hanem az őszinteség.

És még valami: az ég közelsége. Valóságos és átvitt értelemben egyaránt. Az előadók és hallgatók – mintegy hatszazan – „a reggeli órákban bibliaköri csoportokban tárgyalták meg a lelki élet problémáit”, ezután „az előadások többnyire szabad ég alatt hangzottak el.” Vacsora után a tábortűz körül népdalokat tanultak s énekeltek, felolvasásokat, verseket hallgattak, a Muharay Elemér által rendezett népi játékokban és táncokban gyönyörködtek.

A jegyzőkönyv mai olvasója úgy érzi, a huszadik századi magyar helyzetre hangszerelt görög sorsdrámát olvas. Felhangzanak benne kiábrándult, szkeptikus gondolatok; a kommunista tévtanok sugallta illúziók; a bukás előérzetének sötét, azóta valóra vált, próféciai; okosan mérlegelő beszámoló; múltidézés; a lélekben, Istenben és az összetartozás erejében bízó vigasztalások.

De mindnyájan, még azok is, akik a marxizmus felfogásával szimpatizáltak, képesek voltak lényeges gondolatokat megfogalmazni. Mindnyájan közös sorsnak fogták fel a magyarság sorsát, osztályharc, politikai ellentétek, vallási különbözőségek fölötti sorsközösségnek. Ez a közös nevező nagyon ritkán képződik meg a hazai közbeszédben.

Manapság sajnos azokban az értelmiségi körökben sem olvassák a tanácskozáson elhangzott előadások gyűjteményét, amelyek elismerik Szárszó jelentőségét. Németh László esszéje talán a legismertebb mind közül. Méltán, hiszen a magyar politikai helyzet fontos rajza, elemzése. De már a helyszínen zajló vitában háttérbe szorította az a sokat idézett példabeszéd, amellyel Németh László Erdei Ferencnek – a később harmadik útként emlegetett – harmadik oldal gondolatát kifogásoló, annak létjogosultságát kétségbe vonó szavaira válaszolt.

„Tegyük fel – mondta –, hogy van Új-Guineában egy párt, amely azt vallja, hogy Új-Guineának az angolokénak kell lennie. A másik szerint Új-Guinea csak a hollandok alatt lehet boldog. S most föláll valaki, és azt kérdi: Nem lehetne Új-Guinea a pápuáké? (ti. az őslakosoké) Ez a harmadik oldal.”

Mi változott azóta? Az országot hét felé szakították, az elszakított részek magyarságát részben kiirtották, beolvasztották, elüldözték, a helyben maradókat pedig megfosztották az önrendelkezés jogától. S a meghagyott haza magyarságának jelentős része sem hisz már önmagában, az összetartozás értelmében és erejében, a jövőjében.

Ennek ellenére talán mégsem fölösleges föltenni a kérdést: – Nem maradhatna a magyarok szülőföldje a magyaroké?

Oláh János

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: Oláh János
E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:
Csontos János
(felelős szerkesztő, vers)
E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Bíró Gergely
(olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Gilányi Magdolna (szerkesztő)
E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu

Molnár Csenge-Hajna (tördelőszerkesztő)

Réger Ádám (Lőtér, szerkesztő)
E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szalai Judit (szerkesztő)
E-mail: szalaijudit@magyarnaplo.hu

Szentmártoni Anikó
(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Urbán Péter (Nyitott Műhely)
E-mail: urban.peter.up@freemail.hu

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)
E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Borító: **Zách Eszter és Árkossy István**

A címlapon: **Temesi Ferenc**
(Szalai Judit felvétele)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Oláh János: *Szárszó mítosza* 1

SZEMHATÁR

Szöcs Géza: <i>hábé; Konferencia</i>	3
Jerzy Snopce: <i>Több álarc – egy arc (Szöcs Gézáról és költészetéről)</i> Szenyán Erzsébet fordítása	4
Kiss Benedek: <i>Picula nélkül</i>	7
<i>Bal – jobb...; Kegyelem vagy jószágetetés</i>	8
Jámborné Balog Tünde: <i>Hölgy válaszüton, selyemszoknyában</i>	9
Makkai Ádám: <i>Meditáció három Ungaretti-idézetre: „más özőnvizek galambjáról”, az „ártatlan országról” és a „végtelenről”</i>	12
<i>Eszméletlen</i>	14
Kötter Tamás: <i>A mozi</i>	15
Benő Attila: <i>(a bűvész és a nyúl hiánya); (ingek)</i>	24
<i>(cseppkőbarlang)</i>	25
Balázs Tibor: <i>Hagyatéki tárgyalás elé</i>	26
Fellinger Károly: <i>Tetthely; A; Szaván fogom, Kötés</i>	27
Turcsány Péter: <i>Gyümölcsre fekete vérnek; Bari Károlynak Bükkaranyosra – negyven év múltán</i>	28
Papp István Géza: <i>Elment a tanár úr (Búcsú Szekér Endrétől)</i>	29
Nagy Gábor: <i>Iszkáz titka</i>	30
Szakolczay Lajos: <i>Reneszánsz és barokk festők arcképcsarnoka</i>	32
Banner Zoltán: <i>A képtelenség képirója</i>	34
Sárközy Péter: <i>Egy magyar író olasz „száműzetése”</i> <i>(Hubay Miklós Olaszországban 1974–1984)</i>	36
Tózsér Árpád: <i>Hagyománytörés 2013 (A hatvanas-hetvenes évek magyar irodalmainak felvidéki nézőpontú retrospektívája)</i>	42

EURÓPAI FIGYELŐ

Jouni Inkala finn költő versei (Jávorszky Béla fordításai) <i>Villon</i>	45
<i>A három nővér tíz év múlva; A vallásújító legdrágább gyermeke</i>	46
<i>Aiszkhülosz epítáfuma; Szymborska 1973. május 16-án</i>	47
<i>Ti mondjátok el...; Egy viking múzeumban</i>	48
<i>Te, ki születésünkkor...; Téli este</i>	49
<i>Mona Lisa; Songe</i>	50

NYITOTT MŰHELY

Péntek Orsolya: <i>És még mindig élek... (Temesi Ferenc a nagyregény megmentő erejéről és a torzításmentes írásról)</i>	51
---	----

LŐTÉR

Kelemen Lajos: <i>Tárgyilagos bizalom: irodalomról, nemzetről</i> <i>(Görömbei András: Irodalom, nemzet, harmadik út)</i>	57
Hörcher Eszter: <i>Memento mori – avagy „nincs hova menni, domine!”</i> <i>(Jenei Gyula: Az időben rend van)</i>	60
Oláh András: <i>„Legalább önmagadat szabadítsd meg”</i> <i>(Nagy Zoltán Mihály: Messze még az alkonyat – Fogyó fényben – Túl a fényeken)</i>	62
Kecskés Mónika: <i>„Magyarok fényes lámpása”</i> <i>(Énekek Szent László tiszteletére, szerk. Medgyesy S. Norbert és Kovács Andrea)</i>	64
Szakály Sándor: <i>Őszintén a háborúról</i> <i>(Dr. Somorjai Lajos: Megjártam a Don-kanyart. Harctéri napló. Oroszország 1945–1943)</i>	

SZERZŐINK 68

Számunkat Árkossy István munkáival illusztráltuk.

SZŐCS GÉZA

hábé

*itt van ennyi meg ennyi szénatom
és oxigén meg hidrogén
meg foszfor, vas és kalcium,
ami kell hozzá, mindenből van itt
VAGY PEDIG:
vannak fehérjék, cukrok, zsírok és
szénhidrát, víz, ásványi sók
épp annyi van, amennyi kell
ESETLEG:
itt van, megevett pont ennyi kenyeret,
pont ennyi mázsa húst, megivott ennyi bort, satöbbi*

*HÁT TESSÉK, RAKD ÖSSZE**őt**rakdössze rakdössze rakdösszeőt*****utóirat, suttogva:**úgy értem, lelkével, sorsával együtt****Konferencia****(Tizennégyen mennek, beszélgetnek)**BACH: Az Úr csodásan működik. A világ tökéletes.**MOZART: Csak a derű óráit számolom.**BEETHOVEN: Én, Beethoven Lajos itt vagyok!**MOZART: Csak a derű óráit számolom.**CHOPIN: ...csak ne lennék ilyen mélabús.**LISZT: Az élet szenvedély.**BACH: Az Úr csodásan működik.**PENDERECKI: De van-e feltámadás?**WAGNER: A keresztény Isten halott.**VERDI: Az élet dráma, ah!**WAGNER: Trallala.**SCHUBERT: Az élet szebb, mint amilyen hosszú.**LISZT: Az élet szenvedély.**WAGNER: Az Isten halott.**BEETHOVEN: Én, Beethoven Lajos, itt vagyok.**WAGNER: Az Isten halott.**BACH: Az Úr csodásan működik.**SZTRAVINSZKIJ: De útja rejtve van.**BARTÓK: Valami zavar van a Műben.**SOSZTAKOVICS: Félek.**SIBELIUS: Fázom.**SOSZTAKOVICS: Üldöznek.**SCHÖNBERG: Ddkfrffddknpwbxx.**BACH: Az Úr csodásan működik.**PENDERECKI: De van-e feltámadás?*

Köszöntjük a hatvanéves költőt.

JERZY SNOPEK

Több álarc – egy arc

Szócs Gézáról és költészetéről

Húsz évvel ezelőtt a Magyar Kulturális Intézet meghívására Varsóba érkezett Szócs Géza. Ekkor ismerem meg őt személyesen. Korábban már sokat hallottam róla. A nyolcvanas évek második felében, amikor is Magyarországon éltem, neve közszájon forgott. Tudtam, hogy a legkiválóbb erdélyi költők közé tartozik, akkoriban viszont elsősorban az ottani demokratikus ellenzék vezéralakjaként vált ismertté. Ehhez a tevékenységi körhöz kapcsolódtak azok a versei is, amelyeket a Magyar Intézetbe küldött. A politikai hangsúlyok a karizmatikus szerzővel Varsóban és Torúnbán rendezett találkozókra is kifejezésre jutottak.

A későbbiek során több alkalommal járt nálunk, Lengyelországban, s néhány verse is megjelent lengyelül (a *Literatura na świecie* világirodalmi folyóiratban és a *Dojść do słonecznej strefy* című antológiában). Szócs Géza ezúttal, ennek a kötetnek a közvetítésével teljesebben mutatkozik be legerősebb oldaláról – költőként.

A nagy klasszikus szavaival élve, ahhoz, hogy megértsünk egy költőt, meg kell ismernünk a hazáját. Köztudott, hogy legjobb lenne elutazni abba az országba, belélegezni a levegőjét, betelni látványával, találkozni lakóival, nyelvükkel és kultúrájukkal. Az ilyesmi sosem egyszerű dolog, jelen esetben pedig különös nehézségekkel kellene szembenézni. Szócs személyisége, alkotópályája, költészete ugyanis az egykor magyar, ám már közel száz év óta a román állam határai közt található Székelyföldön formálódott. Olyan közegben nőtt fel, amelyre a nagy magyar kultúra mellett a helyi hagyományok, nevezetesen az évszázadok óta Erdélyben élő etnikai csoportok – székelyek, csángók – sajátos jegyei is rányomták bélyegüket. Nem lehet itt kizárni, de legalábbis figyelmen kívül hagyni a román hatásokat sem. Jelenleg csak bizonyos csapásirányokat mutathatunk meg, mindössze néhány kérdést sugallhatunk. A többi magának a költészetnek kell elvégeznie.

Bevezetés Szócs Géza verseinek lengyel kiadásához: Géza Szócs: *Poezje* (válogatta, fordította és az előszót írta Jerzy Snoppek, Wydawnictwo Studioemka, Varsó, 2013)

Szócs Géza 1953. augusztus 21-én született Marosvásárhelyen, Székelyföld fővárosában, élete azonban hamarosan a legnagyobb erdélyi várossal, Kolozsvárral kapcsolódott egybe. Az ottani egyetemen végzett magyar–oroszlakon, ott debütált költőként, ott kezdődött politikai, természetesen a Ceaușescu-rezsimmel szembenálló, ellenzéki tevékenysége. Történt mindez a hetvenes években. Az évtized végén, 1979-ben Sütő András, a kiváló drámaíró Herder-díjat kapott, s ebből az alkalomból élt azzal a jogával, hogy egy fiatal, tehetséges alkotót jelöljön Herder-ösztöndíjra. Választása Szócs Gézára esett.

Az ösztöndíj révén Szócs végre kiszabadulhatott annak a totalitárius államnak a szorításából, amelyben addig élni kényszerült. Eljutott Ausztriába, Svájcba és az Egyesült Államokba. Hazatérése után bekapcsolódott az Ellenpontok című szamizdat folyóirat szerkesztésébe és kiadásába. A lap szabadságisméket hirdetett, kiállt az emberi jogok védelmében. Ezekkel a törekvésekkel természetes módon rokonszenvezett a román ellenzék is, ám amikor az Ellenpontok hasábjain a magyar (és a cigány) kisebbség jogait számon kérő cikkek jelentek meg, a szamizdat folyóiratot még a román nyelvű Szabad Európa Rádió részéről is támadások érték.

Hamarosan a lap nyomára bukkant a Securitate. 1983 novemberében letartóztatásokra került sor. Szócs azonban a fogda elhagyása után nyomtalanul eltűnt. Ekkor számos író, értelmiségi és művész részvételével kampányt szerveztek, elsősorban Magyarországon, a költő kiszabadításának érdekében. Röplapokat terjesztettek, különféle grémiumoknak, a közvéleménynek címzett tiltakozó listákat írtak alá. Nem hiányoztak a nemes lelkű gesztusok és a látványosan szolidáris fellépések, amelyekért akár nagy árat is lehetett fizetni. Dorin Tudoran román költő például Szócsöt támogató véleményt hangoztatott és terjesztett, amiért megtorlást szenvedett, majd – a körülmények szerencsés alakulása folytán – engedélyt (egyúttal parancsot) kapott Románia elhagyására. Magyarországon egy fiatal költő, Zalán Tibor verssorozatot írt Szócsról *Táviratok Sz. G. ismeretlen címére* címen, amelyet az Új Symposion tett közzé. A lap sorsa ezzel megpecsételődött. Eközben a román titkosrendőrök által börtönbe zárt és kínzásoknak kitett Szócsnál embólia lépett fel, s kórházba került. Kiszabadulása után nem kapott munkát, édesapja tartotta el. Egy idő

után az Irodalomtudományi Intézetben alkalmazták. 1986-ban elhagyta Romániát és Svájcba távozott, ahova rövidesen családja is követte. Ebben az időszakban a Ceausescu-rezsimmel szembehelyezkedő demokratikus ellenzék sajátos jelképévé vált. Csak néhány évvel később, a diktátorral történt borzalmas leszámolás emlékezetes napjaiban került előtérbe Tőkés László református lelkész, akivel egyébként Szöcs együttműködött. Ebben az időben (1989–1990) a Szabad Európa Rádió magyar irodáját is vezette.

Közben, 1987-ben az Egyesült Államokba utazott, ahol találkozott Márai Sándorral. A találkozást az idős, híres író kezdeményezte, ami azért volt szokatlan dolog, mert Márai évek óta senkit sem fogadott néhány közeli ismerősén kívül. Nem volt hajlandó találkozni a Magyarországról érkezett legkiemelkedőbb személyiségekkel, de még író társakkal sem. Minthogy azonban nagyra tartotta az olyan értékeket, mint amilyen a veszéllyel és elnyomással szemben tanúsított erkölcsi magatartás, úgy döntött, megismerkedik a fiatal ellenzéki költővel. A feleségét és fiát is akkortájt elvesztett, nyolcvanhét esztendő, magányos ember szerény házában történt látogatásról Szöcs később egy írásában számolt be.

Ekkoriban ismerkedett meg a Kanadában letelepedett, legendás hírű költővel, Faludy Györggyel. Idővel ez az ismeretség barátsággá mélyült. Faludy igen nagyra értékelte barátja költői tehetségét, egyenesen a legkiválóbb kortárs magyar költőnek tartotta őt (nota bene, ezt az értékelést igazolta vissza némiképpen a Korunk című folyóirat 2001-es felmérése, amelynek során több tucatnyi költő és irodalomkritikus válogatta össze a XX. század legjobbnak tartott magyar verseit; az élő szerzők közül alig néhányat soroltak fel, de Szöcs szerepel köztük). Hosszú élete vége felé Faludy visszatért Magyarországra. 2010-ben saját válogatásában és szerkesztésében kiadott egy Szöcs Géza verseiből összeállított karcsú antológiát, Szöcs pedig – már Faludy halála után – néhány, jelen kötetünkben is megtalálható költeményt szentelt barátja emlékének.

Ez azonban már később történt, jelenleg még mindig a nyolcvanas évek végének Amerikájában vagyunk Szöccsel együtt, ahonnan egyébként rövidesen visszatért Svájcba. Nyugtalanossággal vegyes reményekkel követte a Romániában kitört, a szovjet tábor többi országáéhoz képest bársonyosnak egyáltalán nem nevezhető forradalom eseményeit.

Csakhamar visszautazott szülőföldjére, hogy kisebbségi politikusként tevékenykedjék, immáron a demokrácia körülményei között. 1990–1991-ben a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) főtitkári tisztét töltötte be, és szenátor is volt a román törvényhozásban. Am első ízben már ekkor megtapasztalta, hogy a szigorúan szabályozott, rutinszerű, ráadásul pragmatikus, taktikázó pártaktivisták körében végzett politikai munka keretei az ő számára túlságosan szűkek. Később ugyanezt tapasztalta Magyarországon is, arról azonban ennek ellenére sem mondott le, hogy a társadalmi szempontból fontos ügyekben részt vállaljon.

Ugyanígy fontos számára a szabadságmozgalmak hagyománya, különös tekintettel 1956 októberére, amelynek válogatásunkban is közölt, polifón, több műfajú költeményt szentelt. A közösség – a maga mítoszaival, a nyelvbe varázsolt elképzeléseivel és tapasztalataival – ugyanúgy magával ragadja, mint az alapjában véve megfoghatatlan emberi önazonosság okozta félelem, amely a lezárult lét, valamint a végtelen vágyódás és képzelet határán kulminál. Úgy vélem, ebben gyökerezik Szöcs Géza költészete. E gyökereknek köszönheti, hogy nem veszíti el kapcsolatát a valósággal, jóllehet a látszatra fékezhetetlen szabadság birodalma ez a költészet.

Szöcs művészete ebből a perspektívából szemlélve alapjaiban változatlanosságot mutat a költő első kötetétől kezdve (a hetvenes évek közepétől) az utolsóig – a 2012-es *Carbonaro éjszakai* című kötetig. Csak a hangsúlyok és tónusok változnak. Az egész fölött a költői univerzum különféle szféráit létrehozó demiurgosz hihetetlen szabadsága uralkodik. Bármely alapanyag, bármely részlet hasznos lehet számára, bármely forma alkalmazást nyerhet az átfogó „alkotói tervben”. Szöcs ugyanis a konkrét versen túllépő kategóriákban alkot. Egyes versei akkor mutatják meg igazán mondandójuk és értékeik legnagyobb részét, amikor kölcsönösen megvilágítják egymást, amikor részt vesznek az egész megépítésében, amikor láthatóvá teszik annak architektonikáját. A válogatás éppen ezért a redukálás és a torzulás kockázatával jár. Az alkotások szelektálása közben így különösen ügyelni kell arra, hogy megmaradjanak – a lehetőségekhez képest – az alkotó által létrehozott épület „tartóelemei”, és kimaradjanak az ismétlődő díszítőelemek. Különösen nehéz feladat ez akkor, ha a verseket idegen nyelvű fordításhoz válogatjuk, s a legjelentősebb alkotások némelyike

ráadásul lefordíthatatlannak látszik (legalábbis a jelenlegi kultúrviszonyok mellett).

Edward Stachura híres mondását idézve kijelenthetjük, hogy Szócs Géza számára bármi költészet lehet. Fentebb már említettem ezt, ideje kifejteni a gondolatot. Nos, bármi költészetté válhat, ha átszűrődik egy igazi költő sok szempontú érzékenységének szűrőjén. Ebben a kontextusban banálissá válik az állítás, miszerint semmi értelme itt annak, hogy a valóság elemeit költői vagy nem költői elemekre osszuk fel. Ezt éppenséggel elég régóta tudjuk. Szócsnél veszítenek jelentőségükből a poétika különféle szabályai és kánonjai is. Lehet például költői alkotás egy kézzelfogható poétikai eszközök nélküli, szigorúan vett prózai szöveg, amelyből hiányzik az érezhető ritmus, sőt a verssor is, a vers szerkezetének ez az utolsó nélkülözhetetlen velejárója (ahogyan a verstanászok hirdetik).

Másfelől tökéletesen szabályos versekkel is találkozunk Szócsnél. E két pólus között a kevert formák gazdag tárháza terül el. Vannak itt olyan alkotások, amelyekben prózarészletek és különféle szinten szabályos, általában változó ritmusú és rím-képletű vagy éppenséggel asszonáncrimelésű versek keverednek. E költemények szókinccse hihetetlenül sokszínű. Egyfelől gondosan megválogatott és funkcionalizált, másfelől szokatlanul szabadon kezelt, néha már-már a különködés, a nemtörődöm-ség határát súroló szókinccs. Szembe- (és fülbe-) tűnőek az idegen nyelvi betoldások, néha csak egy-egy idegen kifejezés ütköztetése az anyanyelvi kifejezéssel, miközben mindez egyfajta sajátos nyelvi játék

részévé válik, alkalmasint annak reményében, hogy ezzel sikerül feltárni valamely gondolat vagy érzés egy-egy finom árnyalatát, létrehozni egy másként megfoghatatlan gondolatársítást. Szócs nem riad vissza attól, hogy a szavakat széttördelje, szótagokra bontsa, hangutánzó kifejezésekkel, grafikai jelekkel, kottákkal stb. társítsa.

Miközben így egyensúlyoz elegánsan a komolyság és a játék között, végül mindig a komolyság oldalán marad. Oda-kötik a már említett, a valóságban eredő gyökerek. S a különféle álarcok, esetenként bolondos gesztusok, zsonglőrmutatványok, vásári tónusok mögül valójában mindig előbukkan annak az embernek az arca, aki a dolgok értelmét kutatja, aki emlékezetében őrzi a nemzeti traumákat csakúgy, mint személyes féltreimait, aki az önazonosság és az egyéni sors tűnékenységén tőpreng.

Mindezekről megfeledkezni látszanak azok, akik Szócs Géza költészetében elsősorban a „posztmodern játékot” vélik felfedezni, amelynek lényege az intertextuális játszadozás, s amely kimerül az idézetekkel és utalásokkal történő zsonglőrködésben.

Nem lehet ezt a költészetet egyetlen formulával meghatározni. Szócs Géza, a kifinomult ötletek nagymestere, intellektuális és nyelvi játékok kezdeményezője egyúttal sokdimenziós képzeletvilágok megteremtője is, finoman ironizáló alkotó, a dolgok értelmének alapos kutatója, a lélek tűnékeny állapotainak felfedezője és kifinomult lírikus egy személyben.

Szenyán Erzsébet fordítása

Árkossy István: Lorenzo Lotto

KISS BENEDEK
Picula nélkül

*Valami boldogság-féle,
öröm és boldogság-féle
ül meg a szívemen.
Lehullni kellene már,
elhullni kellene már,
de robajlik bennem a szerelem.*

*Mindenkit szeretek én,
mindenkit kívánok én,
akár a jó kurvák.
De gyűlölve gyűlölöm én,
vesémből gyűlölöm én,
ha hám fog és istráng.*

*Kedvesem, megöregedtünk,
csudára megöregedtünk,
állhatsz pórén elem.
Ugyanúgy szeretlek ma is,
ugyanúgy kívánlak ma is,
mint régen, az elején.*

*A világ pocakot ereszt,
az ember pocakot ereszt,
miként mi is, köröttünk.
De szeretlek, s te is szeretsz,
de szeretlek, te is szeress,
hogy érdemes legyen világra jöttünk.*

*Mert eljön szerelem helyett,
biz eljön szerelem helyett
a megértés és szeretet.
Valami boldogság-féle,
öröm és boldogság-féle
zsibong most szerelem helyett.*

*Csillagom, egy élet ára,
kedvesem, egy élet ára
e bevasalhatatlan kincs.
Gazdagok lettünk mi mára?
Gazdagok lettünk mi mára,
bár szütyőnkben egy picula sincs.*

Bal – jobb...

Mikor köreim járom,
Csak izmaim sajkása foglalkoztat.
Mikor köreim járom,
kitetszik, bal vagy jobb lábam rosszabb.

Biztatom őket szúrós szavakkal,
– ne hozzatok rám újólag szégyent!
Azért is, bal, jobb! Előre csak,
bár talán nincs haszna az egésznek.

Azért csak: bal, jobb! Szeretném tudni még,
szép világunk merre is marsol.
Hiszen az egész bolygó fölött
szívszaggatóan vészharang szól.

Bal-jobb az aszfalton, bal-jobb a sárban,
a végállomás már csak a Nihil...
Köreim járom, nekem is bal-jobb...
De nézd: az ablakrácsok mögött
ordítóan vörös muskátli harsog!

Kegyelem vagy jószágetetés

Édes Istenem, mosolyog a lelkem,
mert Te vagy a vendég,
s én állok magamba dermedten.

Ha másfelé jársz, borzongok magamban.
Viharoktól nem félek,
de ilyenkor a lécz rezeg alattam.

Sok próbát álltam már én, Uram,
és jaj, mennyit mulasztottam!
Emiatt sajdulok sokszor szomorúan.

Uram, a gondolat Te vagy bennem,
s maga a fantázia.
A többi nem is érdekel engem.

Csak ha lelkem ég, borulok földre.
De tudom, nem csak a föld,
nem csak a nyers anyag tölt be.

Hiszem, hogy minden nap betöltesz Te is
kegyelmeddel.
Mert csak így ember az ember,
különben kegyed csak jószágetetés.

JÁMBORNÉ BALOG TÜNDE Hölgy válaszáton, selyemszoknyában

„Óh, mily isteni gyönyörű volt ebben a pillanatban!”

Jókai Mór

Már életében jelenésként lebbent át a császárváros széles útjain, kőbe fagyott paloták mellett, geometrikus formák kalodájába zárt bukszusbokrok között a romantikus elvágódás megtestesítőjeként, és jelenésként tűnik föl légiés alakja újra és újra a halála óta eltelt száztizenöt esztendőben, cseppet sem fakuló, titokzatos szépségében, de örök magányosságra kárhoztatva.

Ó, az a tizenkilencedik századi elvágódás! Vad ostorcsapásokkal űzi távoli szigetek felé a költőket, a festőket és a királynékat. Tahitire, Dél-Amerika őserdeibe, az Édenbe. Baudelaire *bárhová* menne, *csak kívül a világon*. A boldogtalan királyné bebarangolja Európát, és azt írja, *át akarom szelni a tengereket, mint valami női bolygó hollandi, míg egyszer el nem süllyedek, és el nem tűnök*, mert nem, nem kell a Hofburg szigorú pompája, a Földközi-tenger hullámvérének sós permetében érzi csak jól magát, sötét ciprusok között, vadul virágzó leanderek bozótjában, messze a tetet-lelket gúzsba kötő udvari etikett nyugtától, az alattvalók terhes hódolatától és a nyilvánosság fenyegetésétől. (Vajon hogy élne most, az ezredforduló kameráinak pergőtüzében, a mikrofonok ostromában, a paparazzók semmitől vissza nem riadó rohamában, amit a sztárok is nehezen viselnek el, s ami halálba kergetett egy másik boldogtalan idolt, ama csatornán-túli trónörökösnét?)

Wittelsbach Erzsébet bajor hercegkisasszony nyolcesztendő volt, amikor Daguerre feltalálta a fényképezést. Nem volt félnivalója, nem tudhatta senki, miféle elfajzott camera obscurák növekszenek titkon a technika boszorkányméhében, hogy aztán mindenhová befurakodjanak, leselkedjenek és kérlelhetetlenül lecsapjanak a legváratlanabb pillanatban.

Remek felvételek készültek az ifjú császárnéról: csodaszép hölgy csodaszép ruhákban, kalappal, kutyával, gyerekkel, gyalog, lóháton, egyedül és néha – ritkán – családjá körében, negyvenéves kora után azonban nem engedte magát fotografálni, így többnyire csak messziről kaphatták lencsevégre, mint élete

utolsó évében Kissingenben: futva gyalogol kivont fehér napernyője és fekete legyezőpajzsa védelmében. Grotosz látvány: a keménykalapos, hosszú lábú császár alig bír vele lépést tartani. Genfben egy söröző előtt fényképezték Sztáray Irmával, azon a végső utazáson, amikor az inkognitó sem mentette meg szívét az anarchista Lucheni törétől.

A királyné nem véletlenül bújt az ismeretlenség álarcája mögé: az idő nem kímélte őt sem. Legendás karcsúsága ugyan megmaradt, de halotti maszkja – amelytől már nem tilthatta el a közönséget – azt mutatja: az ő arcára is ráírták üzenetüket az évek. Rajongói azonban nem vettek tudomást erről, arcképei fiatalnak láttatták hatvanesztendő korában is, nem öregedtek vele, mint Mária Teréziával képmaisai, a festők serege pedig halála után is ifjú vonásokkal ruházta föl. Így ismerjük húsz, harminc, legfeljebb harmincöt évesnek, és csodáljuk az őt ábrázoló szobrokon és festményeken.

A királyné népszerűsége tagadhatatlanul a Lajtán innen volt nagyobb, és legjobb portréi magyar műtermekben készültek. Megjelenése mellett viselkedése is szerepet játszott ebben – ha anyósa elleni dacból is –: megtanult magyarul, és a császárt is rávette, hogy hozzá írott leveleit az *édes, szeretett lelkem* megszólítással kezdje. (Akkorra talán elhalványodott benne a königgraezi csatatér emléke is, ahonnan nem győzelmi koszorút, hanem bujakórt kapott ajándékba.)

A királynét mesébe illő hódolat övezte a magyar társadalom minden rétegében. Kálvinista parasztszaládba születő nagyanyámat utána nevezték Erzsébetnek, és suszterinastól miniszterelnökig minden férfi szerelmes volt belé. Krúdy szerint *a pesti polgári bál után, hol a Wittelsbach-leány fehér selyem ruhájában megjelent, nem igen volt férfi Magyarországon, aki oda ne adta volna a félkarját Erzsébetért*.

Mikszáth Kálmán így ír: *Tiszteltük őt. Nem! Imádtuk? Ez is kevés. Mindnyájunknak közös szerelme volt*.

Könyomatos képei díszítették az otthonok falát, a középületek termeiben pedig életnagyságú portréi függtek, és még a kemény rockon nevelkedett mai fiatalok között is vannak hívei: fénymásolt arcmásaival tapétázzák ki szobájukat, gyűjtik a róla szóló kiadványokat, és elzarándokolnak az Erzsébet-emlékekhez, még ha az ország legtávolibb csücskében vannak is.

*

Városom, Makó – József Attila Maros-parti Konstantinápolya – múzeumában egy bronzszobor és két festmény várja a rajongókat.

Zala György 1900 körül Arad városának mintázta meg Erzsébet félalakját, Székely Bertalan műve 1869-ben Csanád vármegye megrendelésére készült, Karlovsky Bertalan 1900-ban kapott megbízást Torontál vármegyétől az életnagyságú képmás megfestésére. Utóbbi a trianoni szerződéssel megcsonkított bácskai és bánáti megyék maradványainak összevonásakor került Makóra, ahol a főispáni szalon díszéül szolgált a második világháború végéig. A képeket 1950-ben Csanád megye likvidálásakor dugták el a múzeum raktárában, a szobor két évvel később került ide, és csak Erzsébet születésének százötvenedik évfordulóján szabadultak ki, mert a marxista történelemszemlélet nem viselhette el a magát magyar hölgyekkel körülvevő, a kiegyezés ügyében Deákkal és Andrássy gróffal konspiráló osztrák császárné kultuszát. (Vajon ki volt az a lefátyolozott hölgy, aki hozta-vitte a titkos üzeneteket az Angol Királynő első emeletén lakó *köpcös úrnak a királynétől, aki Krúdy szerint úgy megzavarta nagyapáink*

szívét, hogy a legbölcsebbnek tartott Deák Ferencnek szállott csizmaszárába az esze legelőször. Beavatott társalkodóné volt a hírvivő, vagy talántán Erzsébet maga?)

Mindhárom műnek meg kellett várnia a kilencvenes éveket, hogy előjöhessenek a raktárak homályából, és ha nem is eredeti helyükre, de a nyilvánosság elé kerüljenek.

Zala félalakos szobra úgy bukkan elő a múzeum kertjének örökzöld cserjéi közül, mintha csak sétálna, és éppúgy megragadja a mai nézőt, mint az eleven Erzsébet hajdani kortársait, mert Zala össze tudta egyeztetni a reprezentatív, királynői megjelenést Erzsébet félénk bájával, a koronázási viselet pompáját a tartózkodó szerénységgel, a magyarok királynéjának mesebeli fogalmát egy alapjában véve magányra született nő intellektuális, tépelődő alkatával. Esményi alakot állít elé, pedig nem is idealizálta, csak sikerült megjelenítenie Erzsébet szépsé-

gén és báján keresztül annak szellemét és gazdag érzelmvilágát.

Székely Bertalan egész alakos portréja teljes koronázási díszben ábrázolja a királynét. A mester minden szakmai erényét megcsillantja a kiegyensúlyozott kompozíció: nagyvonalú festőiséggel, sőt tőle szokatlan impresszionista könnyedséggel – talán párizsi utazása legyintette meg lelkét – kezeli a gazdag miliót, a káprázatos ruhát, az aranyozott asztalkán elhelyezett királynői házi koronát, a zsámolyon heverő hermelinepalástot, és megnyerő képet fest a virulóan fiatal Erzsébetről. A királyné a párizsi Worth-cégnél készült díszmagyart viseli, gyöngyökkel díszített fekete bársonyderék alól kibuggyanó aranyhímes csipkeköténnyel és ezüstbrokát szoknyával. Székely Bertalan – akit Erzsébet személyesen is fogadott a kép születésének idején – egyértelműen a magyarok királynéját örökítette meg, az idolt, a nemzet szívébe beköltözött felséges asszonyt.

Zala György szobra

Karlovsky harminc évvel későbbi Erzsébet-képmása látszólag követi a Székely-féle beállítást, a ruha is emlékeztet a koronázási öltözetre, felfogásában és hatásában mégis egészen más. Karlovsky is felhasználta festményéhez a korabeli fényképeket és litográfiákat, ám több részletet megváltoztatott. Megtartotta a hajviseletet, a briliáns diadémot, a gyémánt nyakéket, a ruha ujját díszítő szalagcsokrot és a csipkefátylat, de a bársonyderékről elhagyta a gyöngyfüzéreket, és a hímzést csipkefodorral helyettesítette. Nem festette meg a szoknya aranyhímzését sem, és egyszerűsített a fátylon, így Erzsébet alakja veszített magyaros jellegéből, viszont összefogottabb, monumentálisabb lett. Karlovsky királynéja lenyűgözően szép és elegáns hölgy, ám csupa titokzatosság: nem tudni, honnan került ide, nem értjük, miért van egyedül, s miért felhőzi arcát a bánat. Úgy áll a sötét falfelület és a borongós tájra nyíló erkély előtt, mint aki hirtelen

megszakította sietős útját, és most azon töpreng, menjen-e tovább, vagy maradjon. Ezt sugallja visszaforduló arca, a kép szélén túlnyúló uszálya, kissé hátradóló felsőteste és a legyezőt tétován tartó kesztyűs jobb keze, de mindenekelőtt a szokatlan megvilágítás, amely nem a királyné arcát emeli ki; a legtöbb fényt a harang alakú, nehéz atlaszselyem szoknya csípőtáján kidomborodó felső része kapja. Legelőször ez a fémesen csillogó anyag ragad meg, és mielőtt végigsiklana tekintetünk a csupasz karon, vállon, a komoly, tojásdad arcon, előbb elkószál a szoknya lefelé szélesedő, szeszélyesen ráncolódó redőin, amelyek mintha a természet jelenségeivel, hóborította szirtekkel, csillogó jéghegyekkel, torlódo tengershullámokkal akarnának versenyre kelni, leképezve azt a földöntúli tájat, ahová a királyné vágyott.

A méltatlanul elfeledett és alábecsült Karlovskyt az akadémizmus kései képviselőjeként, műcsarnoki naturalistaként említi

a művészettörténet-írás, kemény, részletező formadását, száraz rajzosságát vetve a szemére, csupán a Croniqueur álnév mögé rejtőző Lyka Károly állapítja meg festményeiről, hogy *valami finom charme ömlik rajtuk végig... a stílus persze, amiről Karlovsky képeinél beszélhetünk, nem egy előre szerkesztett program alapján, hanem természetes folyamat útján alakult ki.*

Tanárai úgy vélték, nem hallgat senkire, nem lesz belőle semmi.

Lyka Károly még azt tartja említésre méltónak róla, hogy *Münchennek köszönte akadémikus rajztu-*

dását s emlékül magával vitte a tónusos festést, amely egész életén át hű kísérője maradt.

Tagadhatatlan, hogy a múlt századi akadémiaikon – Münchenben különösen – fontos szerepet játszott a festőnövendékek oktatásában a mesterség, ezen belül a hibátlan rajztudás és az anyagszerű festésmód elsajátítása. Gondoljunk csak Benczúr híres művére, *Vajk megkeresztelésére*: a mester gátlástalanul tobzódik a sokféle anyag, bársony és selyem, kő és fém, bőr és haj érzékletes megfestésében, de Karlovsky másért szentel akkora figyelmet Erzsébet szoknyájának. Ez a ruhadarab a maga fémes keménységében dermesztően hidegnek, gyönyörűnek és önmagáért valónak látszik. Hozzá képest a királyné – bár arcára, idomaira és ékszereire is jut a bentről kiáradó fényből – árnyékban van. A tündöklő szoknya – mintha reflektor világítaná – elhomályosítja az arc töprengő komolyságát, és a borongós táj melankóliáját, Erzsébet lelkének kivetítődését.

Karlovsky Bertalan: Erzsébet királyné (1900)

(Halmágyi Pál felvétele, 1992)

Karlovsky szándéka és eszköztára messze túlmutat az akadémizmuson: az elidegenítés modern módszereivel jellemzi hősnőjét. Királynéján hiába keressük a többi portré kislányos derűjét és báját. A selyemszoknyás hölgy válaszüton áll, élete sorsfordulóján, és tipikusan huszadik századi problémával néz farkasszemet: saját egzisztenciális szorongásával, teljesülhetetlen vágyaival szembesül. Már tudja, hogy szabadságának magányosság az ára, és most fogalmazódik meg benne az a híres mondat, amely akár életének mottója is lehetne: *Halálom után sirállyá változom.*

MAKKAI ÁDÁM

Meditáció három Ungaretti-idézetre:¹ „más özönvizek galambjáról” az „ártatlan országról” és a „végtelenről”

I.

*„D'altri diluvi ascolto una columba”,
így írtad volt a XX. század hajnalán,
talán ugyanabban a lövészárokban
Santa Maria la Lunga mellett, ahol az
első világháború fiatal katonájaként²
átvirrasztottál két teljes éjszakát.
Özönvíznek tűnhetett a háború, mely
mindent elsodor.*

A galamb, mármint

*Noé eredeti galambja, a vizek apadásáról
tudósított, arról, hogy lesz újra szárazföld, és
Isten ezen ígéretének pecsétje a szivárvány.
Csakhogy mint ezt magyar kollegád, Vörösmarty,
aki előtted élt a XIX. században, megírta, az emberfaj
sárkányfog-vetemény, nincsen remény, nincsen remény,
s így más özönvizek keletkeztek elgyötört plánétánkon.
Nem is Csernobilra vagy Fukusimára gondolok itt,
inkább Hirosimára és Nagaszakira, bár ezek
csak részlegesen ölték ki emberi fajtánkat.
(Senkinek e tárgyban nincsen igaza, és nem is lehet.)
Hiszen nincsen remény... Vagy talán valahol, láthatatlanul,
mégiscsak jön majd egy új galamb, leszáll egy partravetett hajó
korhadó árbócfájára, és sosem hallott rejtjelekkel elkrúgatja, hogy
hárommilliárd év múlva az Androméda-galaktika
össze fog ütközni a Tejútrendszerrel... És akkor mi hol leszünk,
riadt kis törpe emberek? Vajon azt a világ-galambot hallottad,
kedves Giuseppe, abban a régi lövészárokban?*

II.

*„Cerco un paese innocente”— így írtad, Fratello Ungaretti,
mintha csak az ógörög Diogenész reinkarnációja lettél volna,
aki égő lámpással derült nappal róttá Athén utcáit
a „rációt” keresve. Persze sosem talált rá, hisz' ráció csak
egy-egy tudós fejében, ha él, s akkor is támadható, mint*

1 Giuseppe Ungaretti 1888. február 1-jén született az egyiptomi Alexandriában, luccai szülők gyermekeként, meghalt 1970. június 2-án mint az első nemzetközi Neustadt-díjas költő. Salvatore Quasimodóval együtt a szükszavúsággal és írásjelek elhagyásával járó „hermetizmus” követője volt hosszú ideig. Legismertebb kötete az *Allegria*.

2 Illyés Gyula szerint (személyes közlés az 1970-es PEN-konferencián, a Dublin melletti Dun Loaghair-ben) az Ungaretti név magyar eredetet sejtet. Ungaro annyi mint magyar, Ungaretto annyi mint „az a kis magyar”, Ungaretti eneknek a többszáma lehetne, vagyis „azok a kis magyarok”.

Einstein leghíresebb tétele a fény abszolút sebességéről.
 Az ókori Babilon és csatolt részei messze voltak az ártatlanságtól,
 s ha nagyot ugorva a modern Svájcra gondolnál, ahol évszázadok óta
 nem volt háború, eszedbe jut Kálvin mester, aki máglyára vettette
 Szervét Mihályt a Szent Dogma nevében. (Ne is gondoldj a modern
 Európára, Amerikára vagy az orosz birodalomra... Kolosszusok.
 De ártatlan ország? Ahol valaha is embert öltek, az ártatlan
 ország nem lehet.

III.

„M’illumino d’immenso” – állt a papírszeleten, melyet
 a zsebedben találtak a kollegáid, mikor lassacskán magadhoz tértél
 a Santa Maria la Lunga-i lövészárokban. Az olasz nap már fent
 ragyogott az égen. A fiúk nem értették, hogy miféle immenzitás,
 miféle roppant végtelen világosíthatott meg téged, de tudták rólad,
 hogy költő vagy, s ezért az egyik, kezében a tépett irkalappal, átölelte
 rogyadozó válladat, és azt súgta a füledbe, hogy ecco un nuovo poemetto
 di Ungaretti – íme egy új rövidke Ungaretti-vers.
 Soha senki ezt a te ’megvilágosodásodról’ szóló felkiáltásodat
 lefordítani más nyelvre nem tudta, talán még a nyelvedhez közel álló
 francia je m’illumine par l’immense merészkedik hozzá a legközelebb.

IV.

Aki a roppant végtelentől megvilágosodik,
 elérheti, hogy meghallja más özönvizek
 galambját, s ezáltal – akkor is, ha csak egymagában van –
 polgárává leend a világ első ártatlan országának.

V.

Ártatlan ország? Rejtelmes galamb,
 mely más özönvizekről búgna titkon,
 és megvilágosodás, Roppant Hang,
 mely hazáddá tesz mindent – otthon-itthon?
 Irodalom, mint bátor szembenézés
 a valósággal, hogy elpusztulunk,
 de azzal is, hogy milyen lesz az érzés,
 ha egy nagy vulkán torkán lecsúszunk?
 A Nap, mely a mi fővilágosítónk,
 ha szupernova lesz, mindent lenyel:
 a Merkurt, Vénuszt, Földet fel a Marsig –
 Jupiter tán marad mint főtánítónk,
 s te, ember, régen testtelen leszel
 és ártatlan, mert Isten nem haragszik.

Eszméletlen

*Józan ember itt nem érvényesül.
Hogy is tudhatna? Álljon be a sorba,
majd törtessen, míg elém települ.
Pisztolya nincs, baltája, kése csorba,
tántorog, rugdal, ferdén s merevül
fenékre esik, mintha szél sodorta
volna a hírhedt, nagy verseny-pokolba,
beszélni sem tud: falsul hegedül.
Maga elől fut? Belém menekül.
Így lesz „szerénység”: gög. Megválaszolta.
Mentsége tiszta, ez: rég megbecsül.
Véreshurkát süt: nézd, megáll a torta
a tányér szélén. Nem hívtam. Leül.
Untatjuk egymást eszméletlenül.*

*Egymást gyötörjük eszméletlenül,
„én” meg a „másik”, a karrierista,
a mindentudó intim Pesti Pista,
ki sompolyogva felém, megfeszül.
Panaszkodik, hogy nem érvényesül.
Hiába állt be vidoran a sorba,
beszéde hibás, fogazata csorba,
felállni készült, de mindig leül.
Maximalista vagy minimalista?
Nézzük csak: mit írt? – Majd csak kiderül?
S hogy lehet „szerény” egy karrierista?
Szívét künn hordja, esze van belül,
szavait minden évszak kilúgozta,
bár száz asztalból száz neki terül.*

KÖTTER TAMÁS

A mozi

„Tipikus cigány rajozós Merci eladó.
Látszatemberek látszatautója.
Széitült, szédohányzott, de külsőleg csilli-villi.
Megjeleni, nagyfőjűskodni, hazudozni,
embereket, vállalkozókat átverni,
sstrihelletni abszolút megfelelel.”

(Használtautó.hu)¹

– Mit csinál sz mostanában? – kérdezem kínomban Tibort, a főszereplőt, aki „Life is life” feliratú piros pólóban, szakadt farmerben, a fején sísapkával (leginkább arra hasonlít), a homlokára tolt nap-szemüveggel, kipirosodott arccal áll előttem. Tibor vagy fél órán át, kezében egy szendvics maradékával, a filmről magyarázott, egész pontosan az egyik jelenetről, amely egy utcai verekedésről szól, most meg vérekes szemmel bámul rám, mintha arra várna, hogy mondjak még valamit.

Augusztus közepén járunk, tombol a hőség, Budapest kiürült, uborkaszezon van. Ma este a *Rácsokon innen – Valóvilágon túl* filmbemutatója az egyetlen esemény a városban, ahol érdemes megjelenni, és ahol talán még emberekkel is találkozhatok, és persze nem mellékesen ingyen ehetek és ihatok. Ennek ellenére rajtam kívül alig néhány újságíró, fotós, filmes meg néző lézeng a mozi előcsarnokában az italos pult és a két miniszoknyás, kurvásan öltözött, de egyébként tűrhető kinézetű hostess körül. A sarokban dj, a nyolcvanas évek szintipop számait keveri a kilencvenes évek fiú- és lányzene-karainak slágereivel, a képernyőkön videoklipek futnak, és én már túl vagyok a harmadik gin-tonikomon. A dj pultjával szemben két hipszter pár táncol, mások a fal mellől unott arccal, a kezükben műanyagpohárral bámulják őket.

A film főhősét, Tibort kamaszkorában ismerjük meg. Részleteket játszanak be abból a nyolcvanas évek végén készült dokumentumfilmből, amely egy országosan nagy vihart kavarázó ügyet dolgoz fel. A Nemzeti Színház egyik *Bánk bán* előadását a színház akkori vezetőszíne, a Tiborcot alakító Sinkovits Imre leállította, mert a középiskolásokból,

elsősorban szakmunkásképzős tanulókból álló közönség, köztük az akkor tizennégy éves Tibor, hangoskodásával folyamatosan zavarta az előadást. A dokumentumfilmben Tibor is megszólal. Tibor párdupettyes stretch-nadrágot és „punks not dead” feliratú atlétatrikót visel, a lábán magas szárú teniszcipő, a haja taréjba állítva és kékre festve. Tibor véleménye szerint semmi kifogásolni való nincs sem a saját viselkedésében, sem a társaiéban. „Egyszerűen nem kaptunk minőségi mozit”, nyilatkozta a dokumentumfilmben.

A riportert megkérdezi, miért. Tibor elmondja, hogy az előadáson az egyik színész kardpengéjének hiányzott a fele. Ezt később a filmben a kellékes is elismeri.

A dokumentumfilm részlet után Zsolt, a film rendezője egy ismert filmesztétával beszélget a film keletkezésének körülményeiről.

Zsolt, akit romkocsmákból és belvárosi klubokból arcról már ismerek, és úgy rémlik, hogy korábban néhányszor bemutatkoztunk egymásnak, bár ebben azért bizonytalan vagyok, a harmincas éveinek a végén járhat. Középtermetű, enyhén pocakos, sárga, vastag, műanyagkeretes szemüvegét egy idegesítő mozdulattal percenként megigazítja, és a beszélgetés alatt majd minden mondatába beleszövi, hogy „én úgy érzékelem”. Baseballsapkát, „ropi” feliratú barna színű pólót, feltűrt szárú hegymászónadrágot és piros sportcipőt visel. Ettől aztán úgy néz ki, mint egy biciklis futár. Legalábbis nekem azonnal ez jut eszembe róla.

„Öt évvel ezelőtt, egy ösztöndíj keretében, lehetőséget kaptam rá, hogy a nyolcvanas évek magyar punkmozgalmáról készült anyagokat tanulmányozzam az MTV archívumában. Akkor akadtam rá a Nemzeti Színházban történeteket feldolgozó filmekre. Úgy éreztem, hogy ezek a filmhíradó filmhíradórészletek és dokumentumfilmek – itt Zsolt megint megigazítja a szemüvegét – fontosak lehetnek az akkoriban készülő *Punkok és hatalom a nyolcvanas években* című tanulmányomhoz. Tibor alakját rögtön érdekesnek találtam. Úgy éreztem, hogy Tibor figyelemre méltó személyiség, hiszen azzal, hogy az arcával vállalja a véleményét, és indirekt módon kritikát is megfogalmaz a rendszer slamposágával szemben. Fél év kutatást követően sikerült megtalálnom őt, épp akkor szabadult a börtönből. Beszélgettünk, és úgy éreztem, hogy tudunk együtt dolgozni. Így kezdődött.”

Tibor története a kilencvenes évek elején folytatódik, amikor megalapítja a *Hullaház* nevű zenekarát.

1 A Használtautó.hu természetesen közleményben kért bocsánatot az érintettektől a hirdetésben található rasszista, diszkriminatív kijelentésekért, és egyben el is határolódott a hirdetés tartalmától. Ennek ellenére a hirdetés teljes szövege továbbra is megtalálható az interneten.

A zenekar három koncert után feloszlik. „Egyszerűen mások voltak az elképzeléseink – mesél Tibor a feloszlás körülményeiről –, vagy a dobost tartóztatták le valamilyen drogos ügyben – elgondolkodik –, passz, mit tudom én már... meg minden lehet.” Tibor később, a kilencvenes évek derekán megpróbálja újraéleszteni a zenekart *Inkubátor* néven, de úgy vettem ki a filmből, hogy sikertelenül.

A *Hullaház* Fekete Lyuk-beli koncertjéről (összesen három számot játszik az együttes) a filmben bemutatnak egy gyenge minőségű VHS-felvételt, ám a korszakra jellemző rossz technikai körülmények miatt sajnos élvezhetetlen. Annyi mindenesetre kiderül a számok szövegéből, amelyek időnként, ha csak néhány másodpercig is, viszonylag jól érthetők („kispolgárok szopjatok!” „a hatalom szétróhaszt”, „már nem sokáig bírom a depressziót” és hasonló mondatok), hogy az együttes dalszövegei semmiben sem különböznek az akkoriban gombamód szaporodó nonkonformista punk- és alternatív együttesek számaitól.

Tibor a *Hullaház* felbomlását követően, a kilencvenes évek elején kerül első alkalommal összeütközésbe a törvénnyel. Azt hiszem, kisebb bolti lopásokat követett el, de nem vagyok benne biztos, mert egyszerűen nem értem, mit mondanak a rendőrök, ügyészek és ügyvédek, akik a filmben Tibor régi aktái alapján beszélnek róla és az általa elkövetett bűncselekményekről. A személy (gondolom, ez Tibor), a cselekmény, az elkövetési mód tipikus, társadalomra veszélyes meg ilyesmi. Hát ebből nem igazán derül ki, miért ült.

Tibor a bűnözéssel az első börtönbüntetését követően sem hagy fel – bár komoly bűncselekményt sosem tud elkövetni, mert ha meg is próbálja, már az elején lebukik (amin én jót derülök) –, és a kilencvenes években több ügyben is vádat emelnek ellene, és néhány esetben el is ítélik.

Az ítéleteket maga Tibor olvassa fel. Lassan, tagoltan ejti a szavakat, a rövidítések helyett mindig kimondja a teljes szót. Látszik rajta, hogy a maga módján járatos a jogi szaknyelvben.

A lopások mellett később, már felnőtt korában néhány erőszakos bűncselekménybe is belekeveredik (többségük kocsmái verekedés), de egy kivételével egyik sem olyan komoly, hogy elérje a korabeli bulvárlapok vagy tévéműsorok ingerküszöbét. Egyetlen alkalommal, még ha csak monogrammal is, szerepel az egyik újságban, amikor részt vesz egy éjszakai tömeg-

verekeedésben. A verekedésről tudósító gyűrött újságkivágást, amelyet saját bevallása szerint mindig magánál tart, hosszasan mutatja a kamerának. A cikk felett egy mobiltelefonnal készült pillanatfelvétel látható, amint néhány félmeztelen férfi vascsövekkel és szamurájkardokkal csapkod egymás felé, mások a földön fekszenek, egy vérző fejű ember térdel. A háttérben csak nagyon elmosódottan látszik Tibor, arcán furcsa grimasz. Talán félelem, talán öröm. Nem tudom eldönteni. Zsolt kérésére Tibor lassan, tagoltan felolvassa a cikket. Olvasás közben időnként megpróbál nagyon keményen a kamerába nézni.

Ezt követően a film Tibor hétköznapjait örökíti meg, amelyek leginkább italozással és a hozzá hasonló alakokkal folytatott értelmetlen beszélgetésekkel, valamint céltalan lödörgéssel telnek Budapest utcáin. Megfigyeltem, hogy Tibor és barátai, alkalmi ismerősei a beszélgetéseikben előszeretettel használnak idegen kifejezéseket. A nagy részük jelentésével persze nincsenek tisztában. Ezért aztán nagy derűtséget vált ki a nézők között az a jelenet, amikor Tibor egyik barátja, akit maguk között csak Belmondónak hívnak (pedig szerintem nem is hasonlít rá), közli, a maga részéről indiszkréciónak tartja, hogy az egyik garázkocsmából, ahol többek között Tiborral is gyakran megfordul, a tulajdonos egy hangos szóváltást követő lökdösődés, pohárdobálás, asztalborogatás és egy nagyobb kifizetetlen számla után kitiltja őt. Szerintem a Belmondó névre hallgató alak, aki valamivel idősebb lehet, mint Tibor, ezért aztán atyai barátként próbál meg viselkedni vele, egyébként meg az egyik első foga hiányzik, és többször kijelenti – bár senki sem kérdezte tőle –, hogy a kommunisták forradalmi tevékenység miatt üldözték, ezért nem járhatott egyetemre vagy főiskolára, diszkriminációra gondolhatott. Tibor mindenesetre semmibe révedő tekintettel (valószínűnek tartom, hogy részeg), kásás hangon azt mondja Belmondónak: „Pedig a személyiséged teljesen más.” „Ja”, bőfögi válaszképpen a kamerába a Belmondó nevű egyén, aztán fingik egyet, és kijelenti, hogy „faxot kaptam”. Mire egy másik, alacsony termetű, cigányképzű pasas, akit maguk között csak Kobra Szancseznek hívnak, mivel éjjelnappal egy „Kobra” feliratú pólót visel, a derekán meg Sanchez márkájú övtáskát hord, közli, hogy „én is”, aztán ő is fingik egy nagyot. Ezen aztán mindenki nevet, de nemcsak Tibor és a társasága, hanem Zsolt is, sőt az operatőr is, akinek a nevetéstől rázkódik a kezében a kamera.

Ezután Tibor leveleket olvas fel. Olyanokat is, amelyeket még a börtönbüntetései alatt kapott a különböző társkereső portálokon megismert nőktől, meg olyanokat is, amelyeket ő írt nekik (valamilyen okból, amit nem hajlandó elárulni, valamennyit gondosan lemásolta és beszámozta, mielőtt elküldte őket). Ez után részleteket hallunk készülő, önéletrajzi ihletésű regényéből.

Tibor börtönből írt levelei sablonosak, mindegyikben (néhány esetben szó szerint) ugyanazt írja: megígéri, hogy megjavul és jó útra tér, ha kikerül, azonnal munkát vállal, hátat fordít addigi életének. „Már csak pár hónap és veled leszek”, írja az egyik levélben. „Hálás vagyok a sorsnak, hogy az utamba vezérelt téged” – így fejez be egy másikat. Leveleiben gyakran idéz versekből. Kedveli a Nyugat első generációját és József Attilát. „Minden mosolyod, mozdulatod, szavad őrzöm, mint hulló tárgyakat a föld”.² – olvassa fel Tibor az egyik leveléből.

Levelezőpartnerei negyven és ötven közötti, elvált (sokan közülük többször is) nők, akik választleveleikben arra kérik Tibort, hogy bízson bennük és önmagában, mert szeretik, a gondját akarják viselni. Szinte valamennyien felajánlják neki, hogy szabadulása után költözzenek össze, ami ebben az esetben praktikusán azt jelenti, hogy Tibor költözzön hozzájuk. Néha oldalakon keresztül szövegetik rózsás álmaikat utazásokról, vacsorákról, kettesben eltöltött csendes estékről. Néhányan közülük a közös gyerek lehetőségét is felvillantják.

Tibor levelezőtársai közül egy Judit nevű nő szólal meg a filmben. Judit negyvennégy éves, elvált, kellemes megjelenésű, szép arcú, bár kissé molett hölgy. Közgazdasági egyetemet végzett, marketinges a Coránál. Választékosan fejezi ki magát, bennem kifejezetten kulturált nő benyomását kelti.

Juditnak a házasságából egy lánya született, aki már három éve külföldön dolgozik, így Tiborral való megismerkedésük idején Judit már egyedül él hetedik kerületi lakásában. Tiborral fél évig leveleznek. Judit még a Kozma utcai börtönben is meglátogatta Tibort, majd szabadulását követően azonnal összeköltöznek, természetesen Judit lakásába.

„Megkérdeztem egy országosan ismert látót Tiborral kapcsolatban – mondja Judit –, és határozottan biztatott. Azt mondta, hogy tisztán lát egy férfit, aki most ugyan nem lehet velem, de hamarosan elhagyja a tornyot, ahová zárták, és velem lesz.

Biztos voltam benne, hogy a látó Tiborról beszél, a torony pedig a börtönt jelképezi.”

Tibor a szabadulása után, ígéretéhez híven, azonnal nekilát munkát keresni, illetve ezt hiteti el Judittal, aki addig is eltartja őt. „Én tartottam el, de nem bántam, mert szerettem, és úgy éreztem, hogy ő is szeret”, – meséli Judit Zsoltnak egy belvárosi kávézóban. Tibor már három hónapja lakik Juditnál – munkája természetesen nincs –, amikor egy szép napon két nyomozó jelenik meg Judit lakásán. Tibort keresik, de ő éppen nincs otthon. A nyomozók elmondják, hogy Tibor egy újabb lopássorozatba keveredett, és gyanúsítottként akarják kihallgatni. Távozásukat követően megérkezik Tibor, akit Judit azonnal felelősségre von. Tibor előbb mindent tagad, aztán öngyilkossággal fenyegetőzik, végül közli, hogy beáll az idegenlégióba, majd feldúltan elrohan. „Tépelődtem, hogy mit tegyek, de végül nem értesítettem a rendőrséget. Szerettem, és azt reméltem, hogy visszatér hozzám, és megmagyarázza a helyzetet” – meséli Judit.

A történethez hozzátartozik, hogy Tibor búcsúzóul magával viszi Judit összes megtakarított pénzét – közös bankszámlát nyitottak –, és a viharos távozását követő napon elszállítatja az összes bútort Judit lakásából, majd eladja az Ecseri úti piacon egy használtbútor-kereskedőnek. Judit kénytelen pert indítani a bútorok visszaszerzésért, amelyet két év után meg is nyer, de egy biedermeier komódon és két széken kívül semmit sem kap vissza. A többi bútort a kereskedő, akiről a per során – mivel Judit feljelentést is tett – kiderül, hogy orgazda, már eladta, így Juditnak csekély kártérítéssel kell beérnie, amelyet a mai napig nem tud behajtatni a kereskedőn. Judit a tárgyaláson találkozik utoljára Tiborral, aki elmondása szerint végig bűnbánó arccal, szótlanul ül a vádlottak padján.

„Egy kirendelt ügyvéd védte Tibort. Az ügyvéd vak volt, így még a vádiratot sem tudta elolvasni, és az egész tárgyalás alatt, a védőbeszédén kívül, csak egyszer szólt hozzá az ügyhöz. Miután az ügyész elmondta, hogy lopással vádolja Tibort, megkérdezte az ügyészt, hogy ott volt-e, amikor Tibor állítólag ellopta a lakásomból a bútorokat. Az ügyész először annyira meglepődött, hogy hosszú másodpercekig szóhoz sem jutott, majd felháborodott hangon közölte, hogy természetesen nem volt ott, mivel nem szokott a bűncselekmények helyszínén tartózkodni, főleg nem akkor, amikor elkövetik őket. Az ügyvéd erre kárörvendő hangon közölte az ügyéssel és a

2 József Attila: *Óda*

bíróval, hogy ha az ügyész nem volt ott a lakásomban, így nem is láthatta a saját szemével, hogy Tibor lopott, akkor nagyon szépen megkéri az ügyész urat, hogy ne molesztálja az ügyfelét. Majd Tibor helyett, aki egykedvűen ült a vádlottak padján, a bíróra mutatott, és azt mondta, hogy Tibor valójában áldozat, a saját szerelme áldozata. A bíró, aki szemmel láthatóan kialvatlan volt, és az egész tárgyalás alatt maga elé bámult, sem az ügyészre, sem a vak ügyvédre nem figyelt oda, észre sem vette, hogy az ügyvéd Tibor helyett folyamatosan rá mutogat.

Az ügyész, aki időközben visszanyerte a higgadságát, közölte az ügyvéddel, hogy a feljelentésem és a rendőrségi nyomozás eredménye alapján vádolja Tibort. Erre a vak ügyvéd, aki Tibor helyett még mindig a bíróra mutogatott, azt mondta, hogy Tibor ártatlan, az egész ügy egy szörnyű félreértés, egyébként meg a rendőrség korrupst, és maga részéről egy szavukat sem hiszi el. Egy pillanatra megsajnáltam Tibort. Úgy éreztem, hogy teljesen egyedül maradt, és nincs senki, aki mellette állna.

A vak ügyvéd védőbeszéde számomra zavarosnak tűnt. Előbb a saját házasságáról szónokolt meg arról, hogy az előző felesége, aki szintén vak volt, teljesen kifosztotta és érzelmileg zsarolta, aztán megismételte, amit az ügyésznek mondott, vagyis hogy Tibor ott sem volt a lakásban, és a rendőrség korrupst. Végül azt kérte a bíróságtól, hogy méltányos ítéletet hozzon, és vegye figyelembe, hogy Tibor az egész kapcsolatunk alatt érzelmileg kiszolgáltatott helyzetben volt velem szemben, mert rátelepedtem és elnyomtam a személyiségét. Ezen nagyon meglepődtem, de a bíró láthatóan egyetértett az ügyvéddel, mert amikor ezt mondta, felélénkült, bólintott, és valamit jegyzetelt a papírjaiban. Tibor az utolsó szó jogán felém fordult, és azt kérte, hogy bocsássak meg neki, de az érzelmi nyomás, ami alá kapcsolatunk egész ideje alatt helyeztem, annyira erős volt, hogy szüksége volt mozgásterre. Végül elszavalta József Attila *Nincsen apám, se anyám*³ című versét, mire én elsírtam magam, és ki kellett mennem a teremből” – meséli Judit.

Tibor végül az ilyen esetben kiszabható legenyhébb büntetést kapja, egy évet, amiből nyolc

hónapot le is ül. Ez volt a legsúlyosabb büntetés, amit Tiborral szemben kiszabtak. A filmben természetesen ezt az ítéletet is Tibor olvassa fel.

Zsolt Tibor több levelezőpartnerét is megkereste, de Juditon kívül egyikük sem kívánt a kamerák elé állni.

Tibor életrajzi regényéből, amely tulajdonképpen egy képzelte börtönnapló, mindössze egy fejezet készült el. Bejegyzéseit egy színművészeti főiskolás fiú olvassa fel egy üres börtöncellában, monoton hangon. A napló vagy regény (ez végül nem derül ki) hemzseg a videokorszak videokorszak B, de inkább C kategóriás akciófilmjeire jellemző szövegektől. „Ha ölni kell, akkor én bizony ölök”, „Vagy ők vagy én!”, „Ez utca törvénye, ölsz vagy meghalsz”, „Nem kérek, de nem is adok kegyelmet!” – olvassa a főiskolás fiú. Az akciófilm-szövegek mellett, több, a kilencvenes években keletkezett Ganxsta Zolee és a Kartell-dalszöveg is feltűnik a műben, természetesen úgy tálalva, mintha Tibor saját gondolatairól lenne szó. „Megfojt az utca, a tér, meghalok a kisöcsimért!”⁴ – írja egy verekedésről készült bejegyzésében. Egy másik naplórészletben, amelyben a saját sorsáról mereng, kijelenti, „Mert mindenért fizetni kell, ez mindig is így volt, hidd csak el!”⁵

A film alapján bennem szomorú kép alakul ki Tiborról. Figurája szánalomra méltó, ugyanakkor teljesen érdektelen is. Zsolt a film első részét lezáró beszélgetésük végén a nézők számára maga is megfogalmazza: „Tibor valójában érdektelen figura, nincsenek ambíciói, nincsenek céljai, nem csinál semmit, így valójában érdemtelen egy normális életet élő ember figyelmére.” Amikor Zsolt erről beszél, gondterhelten, egyben nagyon komolyan a kamerába néz, majd leveszi a szemüvegét és megtörli az ornyergét, miközben Tibor a háttérben kényszeredetten mosolyog.

A film második fele számomra meglepő fordulatot hoz. Tibor utolsó börtönbüntetését követően, amit egy kocsmái garázdaságért kapott, jelentkezik egy kétezer tízben induló valóságshow-ba, ahová be is válogatják. Saját bevallása szerint a játéktól, ahogy ő mondja, „a villától”, komoly fordulatot remél az életében.

Innentől a film felpörög, videoklipszerűvé videoklipszerűvé válik. A néző végigkövetheti Tibort a

3 A vers címe helyesen: *Tiszta szívvel*

4 Ganxsta Zolee és a Kartell: *Jégre teszlek*, 1997, *Rossz vér*. A szám szövege helyesen: „Megfojt az utca, a tér, meghalnod sincs öcsi mért!”

5 Ganxsta Zolee és a Kartell: *Fehér hó*, 1996, *Vigyázz, hogy mit teszel*. A szám szövege helyesen: „Mer’ mindenért, haver, fizetni kell, ez mindig is így volt, nekem hidd csak el!”

szereplőválogatás fordulóin, aztán az első stábértekezlet következik, a stylistok és a show producere kialakítják a szereplők fazonját. Van, akit agresszívra vesznek, van, akit intrikusra, megjelenik a magányos hős figurája és a jófiú is. A lányokat a plázacica, a naiv és a csábító kategóriákba osztják be. Tibor, aki abban az évben lesz harminchét éves, a veterán kategóriába kerül.

Tiborra az új frizurájával alig ismerek rá. A félig az arcába fésült, hajkiegyenesítővel kivasalt, hajlakkal rögzített frizura a korábbinál is ellenszenvesebbé teszi a vonásait, kiemeli patkányszerű arcát. A sminkje viszont, el kell ismernem, egész jól sikerült. Az arcáról az alkoholistákra jellemző enyhe pír eltűnt, és egyes kezek a pattanásokat is eltüntették az orrjáról. Az új ruháit, a panelprolik között népszerű ruhadarabokat – halásznadrág, a strandpapucs városi változata és egy narancssárga replay póló „paradise city” felirattal – büszkén viseli. A kezében a legújabb típusú mobiltelefont szorongatja.

„Hogy érzed magad az új bőrödben?” – kérdezi tőle Zsolt. „Mindig ilyen ruhákra vágytam, mert mindig trendi szerettem volna lenni. Egész életemben felnéztem azokra az emberekre, akik így öltözködtek” – feleli Tibor. Zsolt megkérdezi, miért. Tibor szerint ez a megjelenés a siker jele. Zsolt, némi gonoszszaggal a hangjában, folytatja a kérdézet: „Akkor most már te is sikeres vagy?” „Talán majd a show után” – mondja Tibor, aztán beleüvölti a kamerába, hogy mindenki szavazzon rá, mert buli van, és egyébként is sokáig a villában akar maradni.

A bejátszás után egy kopasz férfivel beszélget Zsolt. Szociológus vagy pszichológus (bár ez a film végéig nem tisztázódik), és a nyakában ezüstláncon egy nagy fehér agyar vagy fog lóg.

„Ezek az emberek egy képzelt valóságban élnek, amelyet részben a média, részben saját téveszméik táplálnak. A villa számukra nemcsak egy játék színtere – mondja a kopasz szociológus vagy pszichológus, miközben én azon tűnődöm, hogy oroszlán, krokodil, netán farkas vagy csak egy nagy termetű kutya foga lóg-e az ezüstláncon –, hanem felmentés a gyűlölt valóság, vagyis mindazon realitások alól, amelyekkel egy átlagembernek nap mint nap szembe kell néznie. Tibor személyisége, akárcsak a többi versenyzőé, torz. A játékkal, a beköltözéssel az egyszerűbb megoldást választják, hiszen a villában nem kell dolgozniuk, nincsenek számlák, és a tetteikért sem kell a felelősséget vállalniuk.” Zsolt,

aki csendes áhítattal az arcán, szótlánul hallgatja a kopasz szociológus vagy pszichológus elemzését, végül csak annyit kérdez tőle: „Valamennyi játékos esetében érvényesek ezek a... – itt elgondolkodik, mintha a szavakat keresné, közben megigazítja a szemüvegét – deviáns jegyek?” –, fejezi be végül.

A kopasz szociológus vagy pszichológus türelmesen, arcán elnéző mosollyal hallgatja Zsoltot, majd gondolkodás nélkül kijelenti: „Igen.”

Megint egy játékost mutat a kamera, egy huszonéves, szőke, szoláriumbarna, kapafogú férfit, a fején papírkoronával (hasonlít arra, amit a Burger Kingben osztogatnak). A jelek szerint részeg. A kapafogú férfi kijelenti, hogy mától ő a villa királya, és most azonnal kiadja a királyi rendeletet: az ő királyságában semmi mást nem lehet csinálni, mint bulizni. Aztán beleüvölti a kamerába: „Buliiiiiiii van!”

„Erről beszéltem” – jelenti ki a kopasz szociológus vagy pszichológus, aki időközben újra feltűnik a mozivászonon. Aztán hosszasan magyaráz a csoportdinamikáról, mialatt én arra a következtetésre jutok, hogy a fog, amely ott lóg a nyakában ezüstláncon, biztosan nem lehet egy óriás kutyáé.

A következő pillanatban már egy újabb, ezúttal félmeztelen, üveges tekintetű, tetovált játékos üvölti a kamerába, hogy „Köcsööööög! Buliiii vaaaaan!” (Valamit még üvölt, de azt kisípolják.)

A film a valóságshow beköltözési ceremóniájával végződik, és Zsolt egészen a bejáratig kíséri Tibort. Ahogy elbúcsúznak, abban van valami homoszexuális töltet. Legalábbis szerintem. A film itt ér véget. Tibor további sorsáról a filmből semmit sem tudok meg, de Zsolt a vetítést követő sajtótájékoztatón elmondja, hogy Tibor új életéről szeretné a következő filmjét forgatni.

Én persze időközben már jó néhány dolgot megtudtam Tiborról, vagy, ahogy a villában hívták, Tibcsiről. A film bemutatója előtt, persze csak unalmamban, elolvastam egy cikket arról, hogy mi történt vele a játék után.

Tibcsi nem nyerte meg a játékot, sőt még a fináléba sem került be. A negyedik kiválasztást követően a nézők meggyőző arányban éppen a filmben is szereplő szőke, kapafogú (mint megtudtam, Levi névre hallgató) játékoskal szemben kiszavazták. Tibcsi a cikk szerint a kelenföldi lakótelep egyik komor tömbjében lakik egyszobás albérletben, és nem engedte meg az újságírónak, hogy fényképezzen nála. Ez a lakás, mint elmesélte, már legalább a huszadik

albérlete a villa óta. Az újságíró a lakás alatt lévő kocsmban beszélgetett Tibcsivel egy italt mellett. Tibcsi egy mobiltelefonokat árusító boltban dolgozik, valahol a kilencedik kerületben. Néhány hónappal korábban még ő volt a bolt tulajdonosa, de közben tönkrement, így csak alkalmazottként dolgozhat egykori álmai színhelyén. Saját bevallása szerint semmi sem sikerül neki az életben. Valamennyi kapcsolata tönkrement, a zenei karrierje is becsődölt, és nemrégiben drog birtoklása miatt eljárás indult ellene. Most egy Hell-Ó nevű együttessel próbálkozik, valamint karaoke-szervezéssel, de egyelőre mindkettőben kevés sikerrel. Hogy pénzügyi gondjait megoldja, néhány korábbi valóságshow-szárral (negyedik helyezettől visszafelé) egy „Visszatérő Show-t” szervezett. Hatalmas bulit szeretett volna csinálni Salgótarjánban, ahonnan származik. Elmeséli, hogy megállás nélkül szervezte az eseményt, és több korábbi győztes meg egy nagyon menő rapper is jelezte (nevet nem mond), hogy szívesen fellépne a show-ban. Ám a show előtt két nappal Tibcsi üzlettársa (nevet itt sem mond, de annyit elárul az üzlettársról, hogy egy korábbi valóságshow harmadik helyezettje) eltűnt a szponzori pénzzel. „Így minden erőfeszitésem kárba veszett” – kesereg Tibcsi, aki a cikkben fogadkozik, hogy nem hagyja annyiban a dolgot. „Megtaláljuk azt a szemetet, és garantáltan bepereljük” – közli elszántan.

„Jelenleg az új zenekarom, a Hell-Ó az egyetlen, amibe kapaszkodhatnék, de a depresszió teljesen eluralkodott rajtam, nincs kedvem kimenni a lakásból, bár tudom, hogy az együttes jelenti számomra az egyetlen esélyt az újrakezdésre”, – idézi a cikk befejezésül Tibcsit.

– Semmi különöset – válaszolja végül Tibor, miután hosszú másodpercekig farkasszemet nézünk. Aztán azt mondja, hogy jelenleg feltöltődik, gondolkodik, és közben keresi a helyét a médiában.

– Mindig van valami – mondja, aztán megtörli az izzadságtól gyöngyöző homlokát. – Mindig. – Iszik egy kortyot. – Érted?

Bólintok, mire Tibor is bólint. Csend.

– Diszkókban fellépések meg karaoke, meg ilyesmi – szólal meg újra Tibor. – Semmi komoly, de azért megy a szekér.

Megint bólintok, aztán én is iszom. Valami szám megy Madonnától, de nem jut eszembe a címe, pedig ismerem.

– Meg ott van a Hell-Ó is – folytatja Tibor kis idő után. – Ja. Most arra fókuszálok. – Megigazítja a sapkát a fején. – Hallottál már rólunk?

– Persze – felelem, és igyekszem másfele nézni.

– Megyünk, ahová hívnak... és zúzunk. – Szünet. Még mindig Madonna szól, és engem egyre jobban idegesít, hogy még mindig nem jut eszembe a szám címe. – Meg ilyesmi – fordul felém Tibor, de nekem úgy tűnik, mintha máshoz beszélne.

Az egyik hostess odajön hozzánk egy tálca szendviccsel. Tibor levesz vagy ötöt a kaviárosból, és mellé még ötöt a lazacosból, valamit mormog maga elé, beleharap az egyik szendviccsbe, aztán elmeséli, hogy most jön ki a Hell-Ó első cd-je, és a borítóját is ő tervezte: a zenekar tagjai egy elhagyott gyáracsarnokban állnak.

– És csináltok valamit a gyáracsarnokban? – kérdezem, csak úgy, Tibortól.

– Miért, kéne? – néz rám meglepetten.

– Nem – rántom meg a vállam, mert már magam sem értem, mit akartam a kérdéssel. – Lehet, hogy nem. – Sóhajtok.

– Aha – nyugtázza Tibor a válaszat, aztán a novellákról mesél, amelyeket nemrég írt, és Zsolt szerint ígéretesek, ezért el is küldött közülük néhányat mindenféle irodalmi folyóiratoknak, de nem válaszoltak (amit ő nem ért), illetve az egyik főszerkesztő válaszolt, és azt írta, hogy sajnálja, de nem közli őket, mert nem ütik meg az irodalmi szintet.

– Te tudod, mi az az irodalmi szint? – bámul bele a képembe.

– Nem, fogalmam sincs. – Hátrébb lépek, mert zavar a lehelete meg a nyálcsík a szája szélén.

– Na, mindegy – mondja, miután hiába várja, hogy bármi egyebet hozzáfűzzek. Aztán a levegőbe csap az öklével, és elmeséli, hogy van egy barátja, aki biztonsági őr a Hajógyári-szigeten, és ismeri a Vizoviczkit,⁶ ő úgy mondja, hogy a Vizót – ettől engem rögtön elfog az idegesség, bár semmi okom nincs rá –, és egyik nap elhatározták, hogy megkeresik és leverik a főszerkesztőt. Végül, ha a főszerkesztőt nem is, de néhány részeg indiait, akikről kiderült, hogy angolok, megverték az egyik romkocsmban.

Aztán egészen váratlanul, mialatt csöndben állunk és a Boys II Mentől az *End of the roadot* hallgatjuk,

6 Vizó, polgári nevén Vizoviczki László, vállalkozó, hatalmas szórakozóhely-birodalom tulajdonosa a fővárosban és az ország számos pontján; budapesti éjszakai élet megkezdhetetlen alakja volt.

én meg a lábammal önkéntelenül is a ritmust verem a padlón, pedig a kilencvenes években sem szerettem ezt a számot, sőt ha jobban belegondolok, egyetlen számot sem szerettem ettől az együttéstől, Tibor közli, hogy fotózni szeretne. Azt mondja, hogy nemrég kezdett el érdeklődni a fotózás iránt, de már most úgy érzi, hogy ezt írták meg sorsként az istenek.

– Na és mi a témád? – teszem fel neki a sablonos kérdést, de magam is meglepődöm az érdektelenségen, amely a hangomból árad. Közben a pult felé tekingetek, mert jól jönne még egy ital.

– Egyelőre ezek – fejével a fal felé bök, ahol hét plakát méretű fotó lóg. Feszült figyelmet és érdeklődést mímelve bámulok a képekre.

Tibor a fényképeken falfirkákat örökített meg. Úgy látom, hogy a fotók egy lakótelepi ház lépcsőházában készülhettek, talán éppen abban, ahol most Tibor él. Az első képen egy félig leszakadt és szétruhadt lépcsőházi radiátor felett a koszos falra filctollal, primitív kézírással valaki a következőket írta: „Szar, Buzik vagytok, Vaki ki foglak nyírni!” A kép címe, *Falfirka I.* A következő kép minden bizonnyal ugyanebben a lépcsőházban készült, mert a szétruhadt radiátor sarka belóg a képbe, és a falon a feliratok is ugyanarról a primitív kézírásról árulkodnak: „Kurva! Évi egy nagy kurva Kati egy nagy kurva Zsani egy nagy kurva.” A kép címe: *Falfirka II.* A harmadik képen egy festékszóróval a falra felírt fenyegető üzenet olvasható: „Megdöglesz! Rohadt cigók ez a mi területünk! A Sörösök.” A kép címe: *Utolsó figyelmeztetés.* A negyedik fényképen ismét egy falfirka: „Sanya buzi vagy! Pina kell!” A kép címe: *Vágy.* A következő kép postaládákat ábrázol, amelyeket valaki hosszában (valószínűleg fleksszel) felvágott. A kép címe: *Hazatérés.* Újabb rendhagyó kép következik. Tibor ezúttal rajzokat örökített meg, egészen pontosan horogkereszteket, alattuk széttárt női lábak, a lábak között női nevek. A horogkeresztek közül néhányat valaki megpróbált négyzetté alakítani, így leginkább egy ablakra hasonlítanak, legalábbis szerintem. A kép címe: *Hétköznapis fasizmus és antiszizmus.* Az utolsó fotón egy sötét sarokban kínai írásjelek láthatók. A kép címe: *Írás a falon.*

Van egy olyan érzésem, hogy ezeket a címeket Zsolt adta a képeknek, de úgy döntök, hogy erről nem kérdezem meg Tibort, aki a szendvicset eszi mellettem.

– És a haldoklók – szólal meg újra Tibor. Rövid szünetet tart, de mivel egyáltalán nem lepődöm meg

a válaszában, legalábbis úgy teszek, és bár félig felé fordulok, nem kérdezek tőle semmit, sem a fényképekről a falon, sem a haldoklókról, néhány másodperc múlva, amely azzal telik, hogy félig nyitott szájjal bámul rám, folytatja: – Mindenféle haldokló. Leukémiások, rákosok, daganatosok, meg ilyenek... – Körbenéz. – Akiken már nem lehet segíteni, akiknek annyi, akik már kész vannak – vesz egy nagy levegőt –, szóval mindenféle haldokló ember. – Megszívja a fogát, amitől éles füttyülő hang tör elő belőle. – Különösen a haldokló sztárok.

Beszéd közben apró morzsák fröcsögnek a szájából, többek között az ingemre is, de én úgy teszek, mintha nem venném észre.

– Hát abból van néhány – szól közbe Zsolt, a film rendezője, aki egy kaviáros szendviccsel a kezében lép oda hozzánk..

Zsolt beleharap a szendviccsbe, papírszalvétával megtörli előbb veritékező homlokát, aztán az arcát. A szalvéta egy darabja a homlokára, egy másik, egészen kicsi darab az orrára tapad. Összenézünk Tiborral, de végül egyikünk sem szól neki. Azután Zsolt, mivel mindketten hallgatunk, anélkül, hogy bemutatkozna, vagy legalább kezet fogna velem – bár úgy néz rám, mintha erre nem lenne szükség, mert már ismerjük egymást, amiben én még mindig nem vagyok biztos, de azért úgy teszek, mintha tényleg régi ismerősök lennénk –, azt mondja, de nem néz ránk, inkább csak úgy céltalanul motyog maga elé: – Most jól jönne egy whisky-kóla.

Én bólintok, Tibor pedig váratlanul közli, hogy elutazik. Ezen annyira meglepődöm, hogy gondolkodás nélkül megkérdem tőle:

– Hová mész?

– Csak el – feleli Tibor, aztán elnéz Zsolt válla felett, mintha tényleg a messzeséget kémelné, de nincs ott más, mint az italpult meg a két hostess, távolabb meg a dj és két táncoló pár, meg persze a báméskodók, akik még mindig a fal mellett állnak, kezükben a műanyagpohárral .

– Komolyan? – kérdezi Zsolt, bár az ő hangjában nyoma sincs meglepődésnek, sőt inkább gúnyos, és egy kis mosoly is felfedezked a szája sarkában.

– Igen. Be akarom utazni a földet. Mindenféle haldoklókról akarok fotókat. Haldoklókról a Himalájában, vagy Lappföldön, a Góbi Sivatagban, Afrikában a szavannákon, a nagyvárosok betondzsungelében. Számomra az emberi szenvedés egyetemességének a megfogalmazása, az a fontos. A szenvedése, amely

mindenütt jelen van. Ott van a sivatagban és a sarkkörön túl is. És jelen van a nagyvárosban, a felhőkarcolóban, és felsejlik a vadonban egy faházban, egy primitív törzs falujában is – mondja, mint egy előre betanult szöveget, aztán bekapja a szendvics maradékát. – Érzitek a szenvedés egyetemességét? – fordul felénk, és a tekintetét le sem véve rólunk iszik egy kortyot az italából, amely a szagából ítélve valami olcsó bor lehet: – Érzitek, hogy a szenvedés most is közöttünk van, minden pillanatban?

– Hát én mindjárt belehalok, ha nem kapok egy whisky-kólát, annyira szenvedek – mormogja maga elé Zsolt, aztán az üres poharát a teste mellett lóbálva, kacszó léptekkel elindul a pult felé.

– Megírod? – kérdezi Tibor, miután kettesben maradunk.

– Mit?

– A szenvedést... meg az elidegenedést... – Zsolt után néz, aki már az italos pultnál áll, aztán újra felém fordul – ... meg ilyesmiket. Szóval, amiről az előbb beszéltem.

– Hát persze.

– Akkor?

– Akkor?

– Akkor csinálsz rólam egy képet a riporthoz?

– Ja, igen. Hogyne. – A homlokomra csapok, és úgy teszek, mint aki csak elfeledkezett a fényképről. Intek a fotósnak.

Tibor odaáll a film plakátja elé. A szürke plakáton egy börtönfolyosó látszik. A folyosó egyik oldalán cellaajtók sorakoznak, apró ablakaikon gyenge fény szűrődik ki. A folyosó végén, a rács helyére a Valóvilág villa bejáratának képét illesztették be, amely aranyszínen játszik. Alatta a film címe sárga betűkkel.

Amíg a fotós dolgozik, kihasználom az alkalmat, és kimegyek a vécére. Tibor utánam kiált, hogy hozzak neki egy pohár bort. Intek neki, hogy rendben, aztán bemegyek a mosdóba.

A vécében meglepően hűvös van, legalábbis a mozi előcsarnokához képest. Magamra zárom az egyik fülke ajtaját, és mivel sok jót nem várok ettől az estétől, gyorsan elküldök néhány sms-t nőknek, a következő szöveggel: *Találkozzunk!* Közben hallom, hogy valaki bejön, és megengedi a csapot. Egy ideig csak a víz csobogása hallatszik, azután valaki elkezd öklendezni, majd hányni. Megint bejön valaki, és azt mondja: – Ezt szépen elintézted.

A hangjáról felismerem, Zsolt az. Nem mozdulok a fülkében.

– Le van szarva – feleli a másik, akiről gyanítom, hogy Tibor.

– Tényleg? Bzd meg, ez az én filmem, az én bemutatóm, az én fogadásom – dühöng Zsolt.

– Nyugi haver.

– Nem vagyok nyugodt. – Rövid szünet. – Összevissza nyilatkozol. Mi a francnak kell egyáltalán neked nyilatkoznod? És mi az, hogy elutazol?

– El innen... el valahová... még nem tudom.

– Na, ne... na, ne! Honnan a francból szeded ezt a szöveget? Melyik magazinban olvastad? Tudsz te egyáltalán olvasni?!

– Idefigyelj... – csattan fel élesen Tibor, de Zsolt azonnal közbevág:

– Te figyelj ide! – dulakodás hangját hallom, de gyorsan elhal. – Ha elmész, ha el mered hagyni az engedélyem nélkül az országot – hasít bele a rövid csendbe Zsolt hangja –, vagy akár csak Budapestet, akkor kiírtad magad! Érted?! És akkor vége!

– De hát ez a film rólam szól!

– Kurva nagy tévedés, kisfiú. Ez a film egyáltalán nem rólad szól! Világos?

– Akkor kiról?

– Rólam szól. A film csak és kizárólag rólam szól. Ezt jobb, ha az eszedbe vésed – jelenti ki Zsolt, aztán nagyot fúj.

– Ne csináld haver! És amit az életemről mondtál? A szenvedésről, az elveszett gyerekkoromról, meg hogy én korom tipikus embere vagyok? Meg ilyesmi?

– Kapj már a fejedhez! Senkit sem érdekel a gyerekkorod... – rövid csend, mintha Zsolt gondolkodna – ...és a felnőttkorod sem – egy ütem ki marad –, haver.

Egy ideig csendben vannak, azután Tibor megkérdezi Zsolttól:

– Akkor most mi lesz?

– Először is, szépen visszamész a villába, mint vendég, a jövő héten, aztán majd meglátjuk.

– Az ki van zárva – tiltakozik Tibor.

– Tessék?

– Nem megyek vissza a villába. Nem akarok, és kész.

– És miért nem akarsz? – kérdezi Zsolt olyan hangon, mintha egy kisgyereket faggatna.

– Mert nem adják magukat.

– Mi van? – sóhajt fel Zsolt.

– Nem érted Zsolt, ezek... egyszerűen... azt hiszem... – suttogja Tibor.

– Miről motyogsz, te agyatlan barom?
 – Nem adják magukat. Ezek a mostaniak nem hitelesek, mert nem adják magukat – ismétli meg Tibor, most már tisztán és világosan ejtve a szavakat.
 – Mit? – Zsolt türelme hallhatóan fogytán van.
 – Mit, mit? – értetlenkedik Tibor.
 – Mit játszanak? – kérdezi újra Zsolt. – Jézusom, ember!
 – Azt, hogy ... én... – Tibor megint motyog valamit, de nem értem, és valószínűleg Zsolt sem érti, mert megkérdezi tőle:
 – Mit, te észlány? – Aztán újra felteszi ugyanazt az egyszerű kérdést: – Mit? – Amely ott is marad a levegőben fél percig vagy még tovább, mert Tibor nem felel. Végül Zsolt szólal meg újra: – Szóval akkor most szépen bemész a villába – mondja visszafojtott dühvel a hangjában. Elhallgat. – Nagyon ajánlom – teszi hozzá vészjóslóan. Rövid csend. – Egyébként meg nem kéne ennyi baromságot összeolvasnod.
 Becsapódik a mosdó ajtaja, azután másodszor is. Várok egy kicsit, hátha valaki válaszol az üzeneteimre. Semmi. Kimegyek.
 Az italtulnál állok, és az egyik hostesszel próbálok szemezni, amikor belém karol Zsolt.
 – Beszéljünk egy kicsit – mondja. Az orrán már nem, de a homlokán még ott virít a szalvéta-darab.
 – Meséltem már a forgatásról? – kérdezi.
 – Nem, még nem – mondom, és kérdően nézek rá.
 – Tudod... – a szeme a termet pásztázza, aztán a szájához emeli a poharát. A hirtelen mozdulattól a jégkockák hangosan odaütődnek a pohár falához... ez a nagybetűs élet. Ennek az embernek az élete a valóság. Több mint három évig dolgoztunk együtt. – Bólint, aztán iszik. – Olyan, mintha a testvérem lenne. – Megint bólint, aztán a mutatójával mellbe bök. – Az ő élete a valóság. Ez az élet. – Megint a mellemre bök, amitől egy pillanatra elveszítem az egyensúlyomat, úgyhogy hátra kell lépnem, hogy megtámasszam magam.
 – Ezt meg kell írnod! Érted? – mondja Zsolt, aztán a papírtányérra mered, amelyet a kezemben

tartok, mintha jegyzetomb lenne, ahová le kell jegyeznem a szavait, de csak egy kaviáros szendvics árválkodik rajta, egy fél túróspogácsa társaságában.

– Értem – felelem, mert fogalmam sincs, hogy mi egyebet mondhatnék, aztán iszom az italomból. Nem ízlik.

Hosszú ideig egy szót sem szólunk. A szívverésem alapján megpróbálom számolni az időt, de úgy érzem, hogy az alkoholtól vagy túlságosan gyorsan, vagy lassan ver. Közben hallom, hogy valaki az Alphaville-től a *Forever Youngot* együtt éneklie az énekessel, és abban reménykedem, hogy Zsolt nem folytatja. Hiába.

– És tudod... – a tekintete elkalandozik egy pillanatra – ...a börtönrész annyira megrázott, hogy az egyik este, amikor az utómunkákat csináltuk, teljesen kikészültem, berúgtam és sírtam. Teljesen kész voltam. Berúgtam és sírtam. – Ismétli meg, és szét-tárja a karját, mintha át akarna ölelni. – Hát nem hihetetlen? – kérdezi végül, de az ölelést megúszom. Aztán biccent egyet, és belerúg egy a földön heverő söröskupakba, amely előbb nekirepül a falnak, aztán az élére állva keresztülgurul a termen, végig a lábak között, végül egy majdnem szabályos kört leírva újra a falnak csapódik, és eldől.

– Mit szólnál, ha csinálnánk rólad a cikkhez egy fotót? – kérdezem kínomban Zsolttól, miután már vagy egy perce megint szótlánul állunk egymás mellett.

Zsolt felém fordul, és elgondolkodik.

– Egy fotót? – kérdez vissza, és ugyanazzal az idegesítő mozdulattal, amire már a filmben is felfigyeltem, megigazítja a szemüvegét.

– Vagy kettőt – felelem, mint akinek teljesen mindegy, ami nagyjából igaz is.

– Jó ötlet, határozottan jó ötlet. – Megvakarja az állát, újra megigazítja a szemüvegét, aztán lassan körülnéz.

– Mondjuk a plakáttal a háttérben – mondja, és megveregeti a vállam, aztán laza mozdulattal int a fotósoknak, aki előbb rám néz, és mivel alig észrevehetően, de biccentek, megissza az italát, és ráérősen elindul felénk.

BENŐ ATTILA
(a bűvész és a nyúl hiánya)

*Ha a frakk ujjában
vagy a kalapban
semmiféle eleven
nyúl már nem lappang,*

*az írástudók
új nézetet tanulnak:
az igazi mutatvány
csak mímelni a nyulat.*

*Úgy ragadni fülön a semmit,
mintha az valódi nyúl lenne,
és félve kezükben vergődne,
hisz könnyen csalható az elme.*

*Sőt ha elég művelt a közönség
és ha kellően színes a kollázs,
elég egy képzelt kalap
és az emléekben a ficánkolás.*

*Végül már frakk vagy mellény se kell,
(ne múljon ez a fehér ingen)
elég a bűvésznak állni tétlen,
és a nézőkre bízni mindent,*

*mert a fehér nyúl mindig itt van:
a szem várakozásaiban.*

(ingek)

*Az első ingemet anyám adta rám,
könnyen küzdve velem, a kis szörnyel.*

*Az utolsót az öltöztető fogja
szakszerűen, elegáns közönnyel.*

(cseppkőbarlang)

*A barlang cseppkövei
között huzat lebben.
Szállong, suhan a hang
belső üregekben.*

*Útvesztőkön tévelyegve
ismétli magát,
mint száználmas rögeszme.*

*Véletlenül, szabadon
gyűl, terjed a folt
és mérreg a falakon.*

*Ismeretlen jelekkel írott
szöveg, belső tájkép:
salétrom-nyomok, kínok,
maradó tünemények.*

*Hogyan és kinek
üzen a véletlen?
(Mégis titkos útja
volna mindeneknek?)*

*Éles, hegyes cseppkövek
oszlopokká, szobrokká
fagyott belső könnyek.*

*Lélegzet-boltozat. Hangok útja
a magas termeken át vezet:
pillanat-évezredek műveit
odafönt nem érinti kezéd.*

Árkossy István: Andrea Mantegna

BALÁZS TIBOR

Hagyatéki tárgyalás elé

*Mert Démon szürke volt,
és Démon elment.
Valami szürkéségbe elment.*

*Nem ismert Démon
sem Istent, sem embert,
és nem ismert fegyelmet.*

*Kiméletlen volt Démon,
ahogyan élt az életemben,
és irgalmatlan, ahogyan elment.*

*Ahogy jelen volt,
tán nem is lehetett volna annál
egyszerűbben, szebben.*

*És volt ennek protokollja és
dramaturgiája,
ahogyan Démon
teleportált valami égi tájra.*

*Akkor távozott Démon,
miután nekem mennem kellett.
Miután hagynom kellett
magam mögött a kertet,*

*be kellett csuknom a kertkaput,
min valaha, évtizedig bementem.
Osonnom kellett onnan,
hová a lelkem egykoron hazacipeltem.*

*Démon megvárta, míg meghal,
megdöglök velem a kert, a ház, az utca.
Démon maradt, míg
maradtam én, a pereputtya.*

*Azután Démon fogta magát,
se szó, se beszéd, elment.
Döggútba hordta el magát,
oda húzta el a belét,
mint ki döggútba termett.*

*Mondanám azt, megpróbált
utánam jönni, mint egy gyermek.
Dagályos lennék, Uram,
nem, ő csak szimplán lelépett,
ágyó, csak elment.*

*November volt, annak is vége,
amikor engem kivertek a házból,
hogy építsek új lakot
új női kéjből és holmi
új dózisú transzcendenciából.*

*Démon még maradt, még kajtatott utánam,
reggel és későn, az éjszakában.*

*Még keresett, még állt a kapuban,
hátha visszamennék, mint vendég.
Várt még reám, mint holmi
elcseszett isteni termék.*

*Aztán eltávozott, visszaadta
lelkét az Úrnak.
Hogy kinek? Tán a napkeleti
bölcsek kielemeznék,
a metafizikusok erről többet tudnak.*

*Úgy döglött, mint egy ember,
úgy döglött, mint egy Isten.
Itt hagyott engem egyetlen macska-verssel,
itt lenn, vagy mondjuk: itt fenn.*

FELLINGER KÁROLY

Tetthely

*És az ugatás kézzelfogható lett,
akár az elkapart kutya teteme,
amikor a ház alapjait ástuk,
aminek már nincs bőr a pofáján, mint
Jánosnak, ki megint túlköltekezett,
pénze sincs már, hogy hazautazzon, még
eszünkbe jut, gondolatmenetet vág,
a képzelőerő átpakolja, mint
akit érdekel, hogy fiú avagy lány,
de van orra rá, hogy kiszimatolja,
hova is temetik majdan gyilkosát,
onnét meg biztosan szárnyra kelhetne.*

A

*felejtés kézen fog, beköti cipő-
fűződ, hirtelen észreveszi, hogy a
cipő fordítva van rajtad, bejárja
veled az egész kertet, aztán mindent
megmutat töviről hegyire, majd a
nyakába vesz, amíg a napba nézel,
nosztalgizál, felidézi, milyen
volt itt a kert apád gyerekkorában,
hozzánősz, mint levélhez a cinkos szél,
közben meg kezében az égő elemes-
lámpájával összevissza szurkálja
testét az éjjel, végig magánál van.*

Szaván fogom

*A kilakoltatás végbement,
ideiglenes szükséglakás a vers,
János, a költő csendben
elszállásolja szavait,
mintha kivágták volna nyelvét,
bámulatos képzelőerőre van szüksége,
a két szabadulóművész,
az élet meg a halál
János szeme előtt mezt cserél,
repül felé a labda, elvétí,
a felejtés újra átélhetővé
teszi, átélhetővé.*

Kötés

*Juli világgá ment bánatában,
mint valami vírust, összeszedett
pár utat, könnye hullott, akár az
áprilisban ágától megfosztott
nyírfának, mi alá vödört raktam,
de a vödör lyukas volt, észre se
vettem, pedig akkora volt a lyuk,
akár Juli tágra nyílt szeme, így
nem csoda, ha pislogott olykor, mert
ez így természetes, kiengedtem
a szelet a zsákból, kiszúrva, hogy
a pulóver fordítva van rajta,
a pulóver, amit Juli csak az
imént teregetett egy szárító-
kötélre, mielőtt megtalálta
volna a nyírfát, hogy átkarolja.*

TURCSÁNY PÉTER
Gyümölcse fekete vérnek

Bari Károly népéhez

*Szüljetek, fekete cigányok,
szüljetek fekete arcnál,
szüljetek fekete hajnál
feketébb fekete hazát.
Szüljetek fekete villámot
fehér éjszakába!
tunya-bokájú éjszakába!*

*Szüljetek fekete magányt,
őrületek tág legelőit
magába hordót.
Szüljetek fekete táncot
fecske-szárnyú forgót –
zsebeitekbe átkokat
meddig gyömöszöltök?!*

*Garcia Lorca, a fehér, hogy tanított?
Bari Károly, a véred mire bátorít?*

*Gyümölcse van a fekete vérnek,
gyümölcse: tűz, láng, pusztaság!
Gyümölcse lesz e fekete vérnek,
gyümölcse: tűz, láng, pusztaság?
Gyümölcse lesz e szénszemű népnek,
gyümölcse: tűz, láng, pusztaság?*

Gyümölcse lesz-e szénszemű népnek?

(Bükkaranyos, 1973 kora nyár)

Bari Károlynak Bükkaranyosra – negyven év múltán

*Halottak énekeit kell
meghallgatnia annak,
aki a szél sugallatait
kaparássza
az ég faláról.*

*Táncba is belefülhat
a nép,
aki könnyek gombócait nyeli
éjszakák
fájdalmas ütlegei alatt.*

*Miért a legnehezebb annak,
aki a legalacsonyabb
kövekről
ágaskodna föl
piramisok csúcsaira?*

*Miért a szél örök jajgatása,
miért az örök ütlegek alatti
hallgatás,
miért a cigánymeggyfák
egekig hajladozása?*

(Pomáz, 2013. június 12.)

PAPP ISTVÁN GÉZA
Elment a tanár úr

Búcsú Szekér Endrétől

„Lehet-e, lehet-e...” – idézzük Ady nagy „átok-versének” kezdő szavait, az *Aki helyemre áll* felütését. Értjük, de nem hisszük. Ő, aki biztos tájékozódási pontunk, minden irodalmi jelenségre figyelő és pontos ítélő strázsa, nincs az őrhelyen: július 11-én, 78 évesen elment. Ilia Mihály választotta egy köszöntőjének címéül: *Valaki ott ül*. Szekér Endre tanár urat „vigyázóként” tisztelte akkor is, ahogy annak tudjuk mi ma is, mikor földi valójától búcsúzunk, de szellemét követjük, figyelő tekintetét ott érezzük minden irodalmi vagy irodalminak vélt mozdulatunkon. Sokoldalú volt „hunyt mesterünk”, de mindenekelőtt TANÁR volt. Csupa nagybetűvel. Gyulai Pál szavaival: „a legnagyobb rangot” viselte, azt, amit a tanári cím jelent. Vezénylő táborkoka volt ő annak a gárdának, amelyben hozzá képest mi, tanítvány-pályatársak csak apródok lehettünk. Nem pótolható, „egyedüli példány”, ahogy Kosztolányi fogalmazza a *Halotti beszédben*. Sokoldalú volt, mondtam. Irodalomtörténész, kritikus, több mint négy évtizedig (1969 óta!) a Forrás szerkesztője. A találó angol kifejezéssel szólva, valódi „man of letters”, aki mégis, vagy talán éppen ezért igazi tanár.

Kötetei közül, ha néhányat említek is, tájékozódásának nagyon széles skáláját villantom fel: *Hagyomány és újítás mai költői nyelvünkben* (1989); *Erős várunk a vers* (1991), vagy a bécsi és egyben kecskeméti kiadású könyve, *A stílus – az író* című (2003). Kiemelem azonban azokat az alkotásait, amelyekkel az irodalomtudomány jelen viszonyai között talán a legnehezebb, ezért ritka, sokszor megkérdőjelezett, mégis nélkülözhetetlen műfajt ápolta, ugyanis kismonográfiákat is írt. Rendkívül fontos munkái ezek. Az egyikben szeretett professzora, Benedek Marcell életművét mutatja be (1995), a másikban pedig a kortárs és barát, a szerkesztőtárs, a költő Buda Ferenc alkotói világát elemzi briliánsan (1996). A műfaj, amelyben klasszikus mestereit követve, a legotthonosabban mozog, minden bizonynyal az esszé. Az esszé ma „konzervatív lázadásnak” tetsző megújítása – ahogyan ő teszi – sokakat vezethet vissza a könyvhöz, az olvasás gyönyörűségéhez. Szeretett, Márai Sándorral szólva, és tanulmányának

Szekér Endre (1935–2013)

mottóját idézve: „életre-halálra olvasni, mert ez a legnagyobb, az emberi ajándék.” De tanít ő szerkesztőként, köteteivel, számos kritikájával, közéleti megjegyzéseivel; minden rezdülésével.

Tanítványok ezrei számára feledhetetlen Szekér tanár úr magyaróráinak pátosza, ami az én szakmai pályámat, talán életutamat is kijelölte. (Ugyanakkor önképzőkört vezetett, színházlátogatást és természetjárást is szervezett.)

Nagyon tudott és szeretett tanítani – vallja ez utóbbit maga is. Szinte ajnározta a tanítványait, és azok viszonszerették őt, olykor a rajongásig. Nyomon követte későbbi utunkat. Levelezett, szeretettel érdeklődött, hírt adott magáról. A saját példimból – akit talán kicsit „utódjának” is érzett – kettőt idézek fel: első, még középiskolás előadásomon könnyezett örömeiben. (A Forrás legelső számában közreadta.) Mikor Ady-kötetemet kiadták, értő elemzést írt róla a Kritikában, de fontosabb számomra az a rajzos, kicifrázott, ujjongó, szinte gyermekien örvendező levél, amellyel ünnepelte megjelenését; a sajátjának is tartotta, joggal, úgy örült – talán jobban –, mint önnön művének.

Nagyon tisztelte Babits Mihály életművét is. Nekem – akkor elsős gimnazistának – *Az európai irodalom történetét* ajánlotta tankönyv helyett. Valamikor gyakran idézte az *Ősz és tavasz között* közismert refrénjét. Fáj, én tehát most nem teszem.

Adynál, Adynknál maradok hát. Jobban illik hozzá a „klasszikus” mester, mint a saját gyarló prózám. A *Kincs Gyula emlékének* című műből. Tanára, első szerkesztője volt ő a költőnek, mint ma sokunknak Szekér Endre tanár úr. A záró strófát idézem: „Fáj, hogy elhinni / Síma arcú búcsúd ma sem tudom / S ha rossz szememmel / Téged, hasonlítatlan, összetévesztelek / És sírok a havas országúton.”

NAGY GÁBOR
Iszkáz titka

Könnyű annak, aki nem ismerhette Nagy Lászlót.

Könnyű, mert a személyiség közvetlen súlya nélkül birkózhat a szövegekkel.

És könnyű, mert megfelelhét a nyelvfilozófiákból kiinduló irodalomértelmezés elvárásának: csak a szöveg van, más semmi.

Szerettem volna ismerni Nagy Lászlót, ám erre még a vakvéletlen sem igazán nyújtott esélyt: hat éves voltam, amikor elhunyt. Halálhíre sem jutott el hozzám. Az első, akiére emlékszem, Illyés Gyuláé volt, majd 1989-ben gimnáziumi barátommal már megrendülten fogadtuk Weöres Sándor halálhírét.

Persze, tizenévesen már Nagy Lászlót is olvastam. Fogalmam sincs, mit értettem belőle, csak arra emlékszem, hogy képeinek váratlansága és mégis-természetessége, a valóságból sarjadt elevensége lenyűgözőtt.

Egy vas megyei verselgető tanár, kiszemelve engem tanítványának, azzal biztatott, hogy Nagy László után nem érdemes verset írni. Ezek után elbújtattam a polcomon a Nagy László-kötetet, ne férjek könnyen hozzá, de elbújtam önjelölt mesterem elől is, amikor a körmendi gimnáziumban kerestt: átmásztam az udvari kerítésen és hazáig futottam.

Az már egyetemi éveim körüli tapasztalat, hogy egyre több olyan írással találkozom egyes folyóiratokban, amelyek egyszerre próbálják csökkenteni Nagy László jelentőségét, és ellehetetleníti néhány fiatalabb költőt azzal, hogy Nagy László-epigonnak bélyegzik. Naiv voltam, amikor elcsodálkoztam magamban, hogy nem érzik ebben az ellentmondást. Nagyobb dolgokról volt itt szó, mint a logika. A Király István és más lukácsisták által támogatott irodalomszemléleti irányváltás, amelynek paradox jellemzője volt az individualitás kizárólagossága és az elszemélytelenített szövegolvadás, csak akkor juthatott érvényre, ha az ezzel szembe szegezhető legnagyobb teljesítményeket kikezdi, leértékeli, megrágalmazza.

Nem idézem föl ennek a történetét, hisz a szemlélet letűnőben van, ha károkozása részben velünk él is. E szemlélet mezseréi közben ugyanis elővillant a pucér valóság: az irodalom nem vonatkozatható el az őt létrehozó kultúrától, közösségtől, a nyelv nem függetleníthető attól a világtól, amelybe beleágyazó-

dik, és a mű mégiscsak egy alkotó személyiség alkotása. Ha nem ismerjük is Homérosz és Shakespeare életét, attól még nem kell lemondanunk arról a „külsőnek” bélyegzett filológiai tudásról, hogy Tamási Áron *Ábelét* meghatározza szerzőjének erdélyi származása és a trianoni nemzetcsönkítés ténye. Hogy a *Születésnapomra* szerzője valóban összekülönbözött a Horger Antal nevű nyelvessel. Hogy Nagy László – többek között – behatóan foglalkozott a bolgár népköltéssel és Federico García Lorca lírájával, és ezek bizony nyomot hagytak saját versein is.

És lassan a „Nagy László-epigonok” jó részéről is kiderült, hogy eredeti és jó költők. Az, hogy oly sokan – ha nem is valamiféle gogoli köpönyegből, de – Nagy László tollat, ecsetet, faragókést oly könnyedséggel forgató kezének baráti szorításából kibontakozva találtak rá saját önálló kézmozdulataikra, szavaikra, nem-hogy rosszt fényt vetne bármelyik földre, hanem tanúsítja, hogy Nagy László életműve origója a hetvenes évtizedektől napjainkig a hagyományközpontú, közösségi elvű irodalomszemléletnek, vagyis amit ő képviselt és hozott létre, az máig követőkre talál.

A szocializmus gerincroppantó, gerincferdítő időszak volt; kevesen őrizték meg egyenes tartásukat úgy, hogy közben elefántcsonttoronyba sem zárkóztak. Azt hiszem, ez a titka annak, hogy a nyolcvanas évektől oly sokan – megalkuvó féltehetségek és bértollnokok – fenekedtek ellene. Nagy László ezt írta naplójában: „Én elsősorban emberi költőnek tudom és érzem magam. De a nyelv, a sors, a gond köt ehhez a hazához, néphez. S ha van erőm olykor, s van lehetőségem: kiállok érte. Vajon szégyellnem kell ezt?” A kérdést mostanság is föltehettük magunknak nem egy alkalommal. Amikor – a Béres-ügyben – az Országházba hívták, ezt válaszolja: az a ház „nem az enyém, nem megyek.” De az ügy érdekében mégis elmegy, kemény föltételeket szab a Minisztertanácsnak, s mint írja, „megegyezésem föltételes. Ha valami nem történik meg, azonnal belecsapok a lavórba, és intézkedem. (...) Ebben a puszkaporos hangulatú Közép-Európában kénytelenek most jól viselkedni. Egymagam olyan grimbuszt csináltam volna, ami több mint az a 30 aláírás.” Ez a tenni-tudás, a tette-kész bátorság mutatkozik meg egy másik esetben: „'58-ban Szófiában falhoz vertem egy hazánkfiát, mert kezemet véresnek mondta és pisztolyt fogott rám.”

Nagy László művészi programja egyszerre nyugszik esztétikai és etikai alapokon: „Költői erővel, kemény metaforákkal menni az álság falai ellen.” Ez

Elhangzott a Nagy László-émléknapon, Iszkázon, 2013. július 20-án.

az etikai rendíthetlenség nem csak társadalmi és létkérdésekben, a poétika legkisebb szintjeiig jellemző rá. Ahogyan Domokos Mátyás írta róla: „Számára (...) a költészet mesterségbeli részének a tökéletes elsajátítása és gyakorlása etikai kötelességet jelentett, amelyben a hajdani képzőművészjelölt, s halálig rajzoló, fúró-faragó ember szakmai tisztességtudása az anyaggal, a megcsinálással, a formáló tevékenységgel szembeni alázata is kifejeződött valamiképpen.” S mindez azzal a megalkuvás nélküli egyenességgel, amelyre a kádári korban kevesen – bár jóval többen, mint azt ma sokan elhitetni szeretnék – voltak képesek: „Megérhettem, hogy verseim érvényt szereztek maguknak, bár nem tettem értük semmit, nem szervezkedtem, nem alázkodtam, nem vesztem sem mást, se magamat.”

Érvényt szereztek maguknak azáltal is, hogy néhány jeles irodalomtörténész, dacolva a kor elvárásaival, különleges figyelmet szentelt Nagy László költészetének. Kiss Ferenc, Féja Géza, Tüskés Tibor, Czine Mihály még a költő életében lettek hívévé a Nagy László-i szónak, napjainkig előretételek pedig Vasy Géza, Jánosi Zoltán, Tarján Tamás és sokan mások említhetők azok közül, akik e költői hagyományt tovább éltették, éltetik.

A legjelentősebb Nagy László-kutatótól most vetünk végső búcsút. Nagy László temetésén mondta Örkény István: „Nekem ő volt a nyár és a bőség; most fagyos földbe temetjük.” Nagy László nyáron született, télen halt meg, monográfusa éppen fordítva: februárban még születésnapját ünnepeltük, s most fojtogató nyári melegben búcsúztattuk. Sokunk tanára, mestere, Görömbei András egész pályája alatt hű maradt a Nagy László-i cselekvő etika és engedmények nélküli esztétika kettősségének elvéhez. A *Nagy László költészetéről* írott monográfiája egy idejélműltnek kikiáltott műfaj hitelét, becsületét adta vissza összetett látásmódjával, a poétikaiban, a művészi felmutatva a személyes (és az attól elválaszthatatlan közösségi) identitás jelentőségét, ember és műve egységbe forrását.

Soha nem kérdeztem Görömbei Andrást Nagy Lászlóról mint emberről. (Ez is olyan mulasztás, amelyből egyre többet veszünk észre, ha valaki eltávozik közülünk.) Ő maga is ritkán hozakodott elő személyes ismeretségükkel. Emlékszem, egy doktori szemináriumon mesélte, hogy amikor megkérdezték Nagy Lászlót Király István monumentális Ady-monográfiájáról, azt válaszolta: „Minek fűrészpont zabálni, ha nem muszáj.”

Görömbei András arra is gyakran figyelmeztetett, hogy ne üljünk fel a divatnak, figyeljünk arra, hány költő folytatja átalakítva azt a hagyományt, ami Balassitól, Csokonaitól, Berzsenyitől Vörösmartyn, Petőfin, Aranyon, Adyn és József Attilán át Nagy Lászlóig ível. Hány kortársa van, akinek műve érvényes: Szilágyi Domokos, Szécsi Margit, Hervay Gizella, Kányádi Sándor, Ratkó József, Buda Ferenc, Ágh István, Kiss Benedek...

A mai délután, amikor, folytatva a hagyományt, Nagy László születésnapjára is emlékezünk (mostanság lenne 88 éves), az ünnepi műsor arról szól, hogy a Nagy László nevével is fémjelzett szellemiség tovább él. Hogy idősebbeket és fiatalokat egyaránt megérintett az a szellem, amely Nagy László verseiből sugárzik. Ágh István, Bella István, Dobozi Eszter, Falusi Márton vagy Szentmártoni János – mindannyian hitet tesznek valami megfoghatatlan mellett, amely ott rejlik Nagy László verseiben, de amit itt is mindnyájan érezhetünk, valahányszor eljövünk a költő szülőházához, Iszkázra. Féja Géza így írt erről: „Nagy László titkának a nyitját, azt hiszem, Iszkázon kell keresnünk. Mindig úgy éreztem, mintha szoborszerű arca mögött paraszt ősök serege sorakoznék, a »családfa« pedig talán az őshazáig ér. (...) Egy bizonyos: az abszurd, a valóságfeletti, mindaz, ami Nagy Lászlót tényleg »avantgardista« költővé tette, közelebb állott a folklór időtlen idejéhez, egységes teréhez és merész képzetkapcsolásaihoz, mint bármelyik irodalmi »irányhoz«.” Ezt az időtlen időt, az archaikus folklór bartóki léptékű műbe illesztését tárta fel Nagy László-elemzéseiben Jánosi Zoltán; ma a zene eszközével idézi meg ugyanezt Örkös Csaba.

Nehéz lehetett ismerni Nagy Lászlót. Megfelelni szigorú erkölcsi és esztétikai elvárásainak. Mégis könnyebb lehetett, mint nélküle.

Nem találkozhattam Nagy Lászlóval, de ismerem legalább tucatnyi embert, akivel ha kezet szorítok, a tenyerében ott van Nagy László keményen férfias kézfogása is.

És ismerem egy helyet, ahol az öreg fák árnya alatt ha néhányan összegyűlünk, Nagy László jelenléte teljesen kézzelfoghatóvá válik (mi magunk meg szinte valótlanul könnyűvé), ahol az időnek nincs kezdete és vége, mert ami egyszer megíratott, az létezik, ha van, aki éltesse, ahol jó a fübe leheveredni egy fűszállal a szánk sarkában, égret vetett tekintettel.

Iszkáz a magyar irodalom legbensőségesebb zarándokhelye.

SZAKOLCZAY LAJOS

Reneszánsz és barokk festők arcképcsarnoka

A hetvenéves Árkossy István kolozsvári kiállítása (Bánffy-palota, grafikák és festmények) épp ott zárult, ahol új tárlata az E-Galériában kezdődik. A jubileumra készült bemutatón jó lett volna a mostani képek közül is egyet-kettőt látni – valójában így teljes az eddigi életmű –, ám Árkossy egy összefüggő, szám szerint is jelentős kollekcióval akarta jelezni (a nagyközönség tudomására hozni), hogy festészete új állomásra érkezett. Ennek a fénytel művelődéstörténeti adattárnak, ugyanakkor a hagyományhoz kötődő alkotó legszemélyesebb vallomásának is fölfogható „múltba merülésnek” pár évvel ezelőtt már volt egy röpké bemutatkozása a Magyar Írószövetség klubjában.

Már ott észlelni lehetett, hogy a festőművész mily nagy fába vágta a fejszéjét. Mert a *Reneszánsz és barokk festők arcképcsarnoka* – most huszonnyolc festmény van kiválogatva a félszázra tervezett anyagból – csak elsőre látszik, a bravúros ecsetkezelést is ideszámítva, könnyed, hogy ne mondjam, „másolói” munkának. Hát persze, hogy az arcok, a különböző életművekhez kapcsolható motívumok, motívumrészletek, a sok száz évvel ezelőtti hangulatok és kifejezőmódok ennek az időutazásnak fontos részei. Mély átérzésük nélkül nincs hiteles, a mesterek előtt fejet hajtó, technikai bravúrjaikat megidéző táblakép.

Csak hogy Árkossy időjátéka teremtés. Újrateremtése a portrékban jelentkező reneszánsz és barokk káprázatos gazdagságának. Azzal, hogy a halhatatlan klasszikusokat „ismert” és „ismeretlen” vágással, felületi, szerkezeti újrakomponálással és a régmúltba visszavágyó ma művésznének optimizmust sugalló magatartásával korunk keretébe helyezi – csak az utókor tud ily világosan, a modern érzelmegőcök megnyitásával behatolni az utolérhetetlen szépség rejtekeibe –, saját lelki titkaiba is bepillantást enged. Érzékenysége, a reneszánsz és barokk festészetet egységes szimfóniának tekintő – a zene fölemel –, a fény- és hangjegyek virtuóz egymásutániságában megmutatni igyekvő ábrázolásmódjába.

Ez a finom, a művelődéstörténet folyamatait személyiségjegyekké alakító érzékenység ott vibrál festményein. Amit megannyi, a témával (festészet, történelem, stb.) foglalkozó, s az ő szemét-szívét is igazságot nyitogató auktortól tanult (leginkább Giorgio

Vasaritól, az életrajzi mozzanatokban is világképet közlő mestertől), azt idegrendszerén keresztül látnoki módon a szeretett, mert ő szülte, csaknem fiaiként tisztelt alakokba csöpögtette. Így az új szerkezetben és a régi-új figurákban megképződött mindaz, ami sors, feladatvállalás, hit; az anygali derű és a világ fájdalomát közvetítő keresztút borzalma.

Bár Lyka Károly nevezetes művészettörténetében leszögezte, hogy „a gótika ugyan legjelentősebb mondatait templomaiban mondotta ki”, Árkossy a festészetben is meglelte látomásos portrésorozatának a talpkövet. Arcképcsarnokának – az időrendet tekintve is – megalapozója az a firenzei születésű Cimabue (1240 k. – 1303), Giotto állítólagos mestere, aki ugyan még nem tér el a merev bizantizáló stílus hagyományaitól, ám már előrevetíti a firenzei és a sienai stílust.

Tehát az alakjaiban a szoborszerűséget mintázó itáliai mestertől a németalföldi Vermeerig, a fény titoknokáig, illetve Tiepolóig húzódik a skála – köztük a legjelentősebbek közt is olyan nagyok, mint Bellini, Leonardo, Grünewald, Dürer, Michelangelo, Raffaello, Rembrandt, Bruegel, stb. –, s ez a sok arcot-helyzetet, motívumot fölvonultató – alázattal megidéző! – gondolat-sor bőven elég arra, hogy művelődéskorok, személyiségek, világító arcok mögé pillanthassunk. Még hozzá úgy, hogy egy-egy portré komponálási módja – fény szerkezetet mozgó játéka (Francesca) és a Megfeszített szenvedése (Grünewald) – a ma festőjének invencióját, gondolkodásmódját, kiterített szépségességét is mutassa. Belehelyezkedést egy-egy alakba. Ha fiatalnak akar látszani, az életerő bajnokának, akkor Dürerhez a számtalan önarckép közül a huszonhat éves ifjút ábrázoló *Kesztyűs önarcképet* állítja a gondolkodó anygallal szembe, ha pedig megtörtén öregnek – ki ne vágnék a bölcsesség ilyen fokozatára –, a befelé néző Tintoretto élő – átvett – álarca mögé bújjik.

Az átszellemítésnek ezek az egyszerre tréfás és komoly játékaik – az arcváltogató, időváltogató gesztus – eme régi-modern képeknek különös ízt adnak. Amely – ezért lehet virgoncan is szellemes a festő – a szerkezetre, a fizimiskákat kiegészítő művek részlet-válogatásaira is kihat. A festmények felületi villódzása abból (is) ered, hogy a reneszánsz és barokk festési módot, alakrajzot stb. kontrasztként némelykor a szinte a mértani jellegre csupasított konstruktív látásmóddal ötvözi.

Szép példája eme vegyítésnek a monokróm fekete, levágott sarkú négyzetbe beemelt *Hermelines nő* mint motívum és a vele párhuzamos, vertikális építkezést folytató ismert krétarajz-portré (Leonardo).

A Vermeer-arc képen megjelenő alak – a *Leány gyöngy fülbevalóval* című festmény jellegzetes, félig felénk néző figurája – pedig szintén egy rajzosan feszített, teret (szobabelsőt) imitáló, egyszerű vonalhálóval néz szembe. A Cimabue-portré bal oldalán látható kassákos „grafika” szintén a régmúlt és a ma kontrasztját vizionálva lesz izgalmas.

De itt említhetném – a Bruegel-portré szerkezetéről van szó – a rajzos arctól és az egyik festménymotívumtól (*Paraszttánc*) jól elkülönített, szinte konstruktív mélységbe sodort másik műrészletet is (*Parasztasszony képmás*). Árkossy itt annyival túlment a hagyományos (értsd: általa teremtett) ábrázolásmódon, hogy a rajzos önportrét aktivizálta. A németalföldi piktor kezében lévő „munkás” ecset mint ha épp most hívná elő a már említett parasztszóny-portrét.

Hogy az arcokban rejlő igazságtartalom s az alkotást fölöttébb meghatározó kedélyvilág más és más, azt a Giorgione- és a Tiziano-portré közötti eltérés – személyiségrajznak is nevezhetnénk – meggyőzően mutatja. Giorgione áhítattal szemléli az életet mint csodát, Tiziano a küzdelem, a szenvedés mélyére akar látni. Itt (és nyilván másutt is) Árkossy „gondolkodó” ecsetje szinte ugyanazt jelenítette meg, amelyet a szakmai elemzések már jócskán alátámasztottak.

Csak egyetlen példát! „A természet elbűvöli Giorgionét, akiből hiányzik az a szorongás, kíváncsiság és iszony, mely felizgatja Leonardo gondolatvilágát a számára mindig titokzatos mikrokozmosz láttán. Giorgione számára a világ, amelyet mintha álomban szemlélne, a szín által az ő költészetévé és az ő zeneiségévé lesz.” Majd ugyanitt: „Giorgione világa a csodás Velence, Tiziano látásmódja történelmi és emberi” (Giuseppe de Logu – Mario Abis: *A velencei festészet fénykora*).

A jól kiválasztott arcok természetesen az életműre emlékeztető, egy-egy jellegzetes alkotással vagy annak részletét motívumként használva egészülnek ki. A festőművész megmaradhatott volna csupán az ismert arcok megjelenítésénél, de akkor ez a nyu-

godtság nem ő volna. Ő mindenképp teremteni akart. Az újratereztést követő megannyi újdonság (képszerkezet, időjáték) előcsalogatásával. E sorozatban a kompozíciós készség, az ötletek eldorádója fölül minden szabályt. Még aki nem, vagy kevésbé érti is ezt a furcsán habzsoló, látványelményeket hullámoztató, a minél érvényesebb kép létrehívásáért üzött játékot, annak is sokatmondó lehet egy-egy festmény. Mert régmúltban köröztén is a ma – egyfajta, de mindmáig érvényes – szépségét közvetíti.

Aki viszont valamenynyire is otthon van a reneszánsz és barokk képzőművészetben, és a megidézett alkotók portréját kiegészítendő képes bizonyos – jól vagy kevésbé ismert – műveket is előcsalogatni emlékezetéből, azt Árkossy István kép-költészete hihetetlen ajándékkal lepi meg. Az összevonás révén (hatványozódó értékek!) valami, eddig nem volt föl ismeréssel. Ha akarjuk, csak akarnunk kell, mindannyian eme képek lakói lehetünk.

Árkossy István: Matthias Grünewald

A vizionált boldogsághoz hozzásegít(het) a motívumvándorlással létrejövő szerkezeti bravúr meglátása és az értelmezést gazdagító asszociációs lánc (tudatos építkezés) fölfedezése. Az így egymásra rakódó rétegek adják az egészet. Boschnál a triptichon (*A gyönyörök kertje*) jobb oldali táblája, Michelangelónál a Sixtusi kápolna mennyezetfreskójáról ismert kéz (*Ádám teremtése*) több mint portré-kiegészítő elem, maga az életmű összegzése. Bellinihez a fénylő árkádort és a velencei San Giobbe templom Szent Sebestyént is ábrázoló oltárképét (*Trónoló Madonna a Gyermekekkel*) kell odaképzelnünk, Mantegnához, az észak-olasz quattrocento legnagyobb alakjához pedig a milánói Brera *Pietáját*, hogy észleljük az arcképek valódi mélységeit. Igaz, hogy Grünewald *Isenheimi oltára* csak a Megfeszített átszögezett tenyerével idéztetik föl, de ebben a szenvedésmitológiát sejtető gesztusban ott van az emberiség különböző keresztútjainak summája. Árkossy István boldogságos pokoljárása végső soron ebben csúcsosodott ki.

BANNER ZOLTÁN
A képtelenség képírója

A művész, néhány nappal 70. születésnapja előtt hazatért városába, amelyet sohasem hagyott el. A szülőföld ugyanis elhagyhatja a művészt, de a művész sohasem hagyhatja el a szülőföldjét.

Ugyanis a térbeli vagy/és időbeli távolodással a szülőföld nem homályosul, nem zsugorodik, hanem mindent, amit a művész lát és álmodik életében, azt öntudatlanul behelyezi a szülőföld paraméterei közé; s egyszer csak ott találja magát a maga teremtette, személyes és kizárólag általa működő művészi univerzum, egy kis világegyetem közepén, ahol a Szent Mihály templom harangja szól, és a Farkas utcai templom homlokából kitekintő szempár kíséri lépteit.

Mondják, hogy a művészetet a félelem szülte – az ismeretlentől való félelem a willendorfi vénusztól a avantgárd és progresszív művészet tegnapi vagy mai állapotáig. A tudományos és technikai civilizáció nem oszlatta el ezt az ontológiailag belénk táplált félelemérzést, csupán saját árnyékaként magával hordozta, hordozza a művészi félelem-kifejezés történetét. Ezt nevezzük művészettörténetnek. Ám azok az igazán jelentős művek vagy életművek, amelyek nem fulladtak bele a félelembe, hanem a dac, az ellenállás, a diadal varázslatával kísérelték meg a felülemelkedést. Miközben körülöttünk újabb és újabb forrásai fakadtak fel a félelemnek.

Ilyen életmű Árkossy Istváné.

Ennek a felülemelkedésnek az összes XX. századi kísérlete – az expresszionizmustól a konstruktivizmuson át a szürrealizmusig, a metafizikai festészetig és a nonfigurativitás számtalan műfajáig vagy éppen a szuperrealizmusig – kiolvasható művészetének anyanyelvéből.

De ezzel ma már semmire se megyünk, tehát az a fontosabb, az a nagyobb merészség, hogy Árkossy egyáltalán hű maradt a táblaképhez s a grafika és a festészet hagyományos eszközeihez és anyagaihoz.

Ez az ő első válasza a kortárs művészet dilemmáira.

Hallom, olvasom, sőt részben láttam is, hogy itt és külföldön egy „kolozsvári iskoláról” beszélnek néhány fiatal művész munkái kapcsán. Örölnék, ha

valóban újra létezne olyan festészeti vagy többműnemű csoportosulás, iskola, amely Kolozsvár szelleméből merít(ene), és a város szellemét reprezentálná a világ számára.

Mert valóban létezett ilyen céh a XX. század első felében: a transzilvanista szemléletű művészek céhe, amely működött még ötven évvel ezelőtt is, s én legutóbb, ebben a teremben éppen annak a mesternek a jubileumi kiállítását nyitottam meg, aki ennek a kolozsvári grafikai iskolának alapítója volt: Feszt Lászlóé. Most egyik tanítványát köszönhetjük a Művészet Palotájában, aki, immár nagyrészt elhunyt társaival együtt a szép, új erdélyi könyv- és folyóirat-kultúra, illetve a modern táblakép-grafika megteremtője és művelője volt a rendszerváltás előtti évtizedekben. S ily módon törvényszerűen, ugyancsak a második világháború után kibontakozó csodálatos irodalom szövetségesei voltak.

Árkossy képi gondolkozását és világszemléletét annyira meghatározták a korszak olvasmányélményei, hogy máig Bajor Andor, Páskándi Géza, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos, Bodor Ádám, Király László és mások úrkabinjából figyeli a Föld forgását. S amikor a gyanútlanul elindított vonal, a rajz keresője örökké megbicsaklik a cél előtt, mert a rációt, a rendet, a harmóniát, az „érdek nélkül vallott szépet” örökké megszállják, szétfeszítik, legyőzik a rossz szellemek, az alvilági dzsinnek és fullajtárok, 1979-ben kitör belőle a *Kiáltás*, testet öltének szörnyállatai, s maga az Erőszak monstruma.

Ez volt a második válasz korunk művészetének kihívásaira.

Ettől kezdve a grafika elválaszthatatlan a festésztől, mert a valóság, a Lét abszurditásának megragadásában csupán a technika és a motívumok változnak, a képzelet és a manualitás intenzitása és töltése azonos.

Árkossy az emlékezet, a klasszikus műgond, a természet és a kulturális jelképek elemeiből alakítja ki a képtelenség képírását. Művészi magatartásának alapvető vonása a szeretet. A kompozíció összhatása mégis ijesztő, félelmetes vagy éppen tragikus. Gyermekkorunk kedves optikai játékszere, a kaleidoszkóp jut eszünkbe, amelyet ahányszor megráztunk, mindig másképpen álltak össze a színes, csilámláló anyagszeletkék. Hiszen a művész is abba a világba avat be bennünket, amelyben mindenből akármi és akármből a semmi származhat. Ugyanakkor beavat saját fájdalmába, s már-már

1 A festő Árkossy István hetvenedik születésnapja alkalmából 2013 márciusában Kolozsváron megnyílt kiállításán elhangzott szöveg szerkesztett változata.

nekünk is fáj az a (manapság oly ritka) páratlan szakmai tudás, amellyel bármi megjeleníthető, de a tökéletességükben csillogó részletek között megszűnt a szerves, logikus, értelmes összefüggés. Minden Egész eltörött, s a szinte lakkozott szépségükben felmutatott Részek úgy élik saját önálló életüket, mint cseppben a tenger.

Árkossy kaleidoszkópján át elcsodálkozhatunk azon, hogy a háborgó tenger és a világűr milyen kincseket vet ki magából életünk partjára; s bár úgy látszik: az ember meddő küzdelmet folytat sorsával, éppen a művészet hivatása (lenne) menedéket kínálni a csüggedő léleknek a tökéletesség illúziójával – mert „...ki szépen kimondja / a rettenetet, azzal föl is oldja” (Illyés Gyula: *Bartók*).

Ez a harmadik válasza Árkossynak a századforduló zűrzavarára.

A tökéletesség festői illúzióját a reneszánsz és a barokk mesterek hagyták ránk. Árkossy, miután Budapestre költözött, végre bejárhatta Európa képtárait, s e mesterek körében elvégezte második akadémiaját. Nem stílust, hanem morált, alkotói etikát tanult tőlük, hiszen annak a korstílusnak a világképe egyetlen más kor, így a mi korunk kereteibe sem

illeszthető. Azt az örömet sajátította el, amely a tudás, a mesterség tökéletes birtoklásának hajszálein áramlik át a szellem aortáiba. Az a bölcsesség ragadta magával, miszerint csak a már létező, meglévő formából lehet elhagyni, a semmiből csak kétszer semmi származhat.

Ennek a tiszteletnek a jegyében indított el néhány évvel ezelőtt egy olyan rendkívüli sorozatot, amely kétséget kizáróan egyedülálló napjaink művészeti szcénájában: leültette, leülteti műtermében a XV., XVI., XVII. század legnagyobb olasz, spanyol, holland mestereit, szám szerint 50 modellt, de önarcképeik másának s életművük egy-egy jellegzetes motívumának megfestésével nem visszalépni kíván közülük, az ő idejükbe, hanem általuk igazolni a művészi alkotás örök hivatását, amely az évezredek alatt semmit sem változott emberi lélek és emberi természet nemesítésében vár reá.

Ez az ő negyedik válasza korunk dilemmáira.

Az ötödik pedig az az új szerep, amelyre csak a XX. században is oly sok kiváló erdélyi művész vállalkozott: művészeti íróként is közelebb vinni közönységét a műtermi magányában is velünk gondolkozó alkotó ember vajúdásaihoz és felelősségéhez.

Árkossy István: *Albrecht Dürer*

SÁRKÖZY PÉTER
**Egy magyar író olasz
 „száműzetése”**

Hubay Mikós Olaszországban 1974–1984

Köztudott, hogy igen hosszú a sora azon magyar íróknak, akik a XVIII. századtól kezdve politikai okokból kénytelenek voltak több éven, évtizeden át hazájuktól távol élni és alkotni, de mindvégig magyar íróként a hazai magyar közönség számára írták műveiket – kezdve Mikes Kelemtől Batsányi Jánosig, az 1948/49-es forradalom és szabadságharc emigráns íróitól (gondoljunk Jósika Miklóstra, vagy Eötvös Józsefre), 1918/19 kevésbé dicső forradalmait követő emigráció jelentősebb íróiig (mint Balázs Béla, Ignóus Hugó, Kassák Lajos vagy Illyés Gyula), majd a harmincas és negyvenes évek emigránsaig, akik között Molnár Ferenc hagyta el az elsők között a világháború és a fajgyűlölet felé sodródó országot, őket pedig tíz éven belül egy igen tekintélyes menekült-hullám fogja követni a második világháború után, benne jelentős íróegyeniségekkel, (a közvetlen háború után nyugatra menekült Nyírő Józseffel és Wass Alberttel, majd a „fordulat évének” csúfolt esztendő emigrációjának íróival, mint Zilahy Lajossal, Márai Sándorral), akiket végül az 56-os forradalom ismét meglehetősen furcsa összetételű író-emigrációja követett, melyben Ignóus Pál, Faludy György, Méray Tibor és Aczél Tamás, valamint Tollas Tibor és Tűz Tamás egyaránt megtalálhatók voltak.

Égészen különös emigrációt jelentett azon írók és értelmiségiek csoportja, akiket az 1957-es bebörtönzés után a rendszer a hatvanas évek közepétől kezdve „kiengedett” „nyugatra”. Így került Franciaországba Tardos Tibor, Svájcba Hágy Gyula, és még a nyolcvanas években is megesezt, hogy a „kényelmetlenné” vált értelmiségieket és írókat „világútlelnek” nevezett útilapuval ajándékoztak meg. Konrád György és Szelényi Iván kezdték a sort, őket pedig a budapesti iskola egy teljes filozófus generációja követte.

1 Vö.: Csillaghy András – Hubay Miklós, *Két kuruc beszélget*, Budapest, Napkút, 2009.

Mindez meglehetősen ismert történet. Kevésbé ismert az Aczél-féle kultúrpolitika ennél raffináltabb, „softabb” megoldása, amikor „munkavállalási engedéllyel” tették ki az országból a világhírességre szert tett, de itthon kényelmetlen művészeket és írókat. Így kapott engedélyt (tudomásom szerint) az egyre érthetlenebb filmeket forgató Jancsó Miklós, hogy Olaszországban élhessen és dolgozhasson, valamint Hubay Miklós is, hogy 1974-ben elmenjen botcsinálta magyartanárnak a firenzei egyetemre.

Hubay Miklósról életét közelebbről nem ismerő, irodalom és színház iránt érdeklődő magyar ember úgy tudja, illetve véli tudni, hogy az egyik legsikeresebb és legünnepelebb magyar íróról van szó, akinek első darabját már 24 éves korában, 1942-ben bemutatták a Nemzeti Színházban (pontosabban a Nemzeti Színház Andrassy úti Kamaraszínházában, a mai Bábszínházban), aki szerencsésen megúszta a háborút, mert 1942-ben a front helyett Genfben utazhatott ösztöndíjjal, ahonnét csak 1948-ban jött haza, és recski munkatábor foglya helyett az ötvenes években a Nemzeti Színház dramaturgia és a Színház- és Filmművészeti Főiskola tanára lehetett, akinek két műve is sikerdarab lett a hatvanas évek elején: a *C'est la guerre* az Operaházban, az *Egy szerelem három éjszakája* a Petőfi, a mai Thália Színházban, majd egy sor vidéki színházban (és még filmet is forgattak belőle). Darabjait külföldön, idegen nyelvekre fordítva is bemutatták, hosszú éveken át Olaszországban élhetett, mint a firenzei egyetem magyar tanszékének professzora és mint sikeres magyar drámaíró, akinek darabjait olyan híres színházokban adták elő, mint a római Teatro Argentina vagy a torinói Teatro Regio, és a darabok szövegét fordításban is megjelentették. Legalábbis erről tájékoztatták a magyar közönséget a magyar lapok, már amikor tájékoztattak róla, néha-néha.

Nyugdíjaztatásakor, 1981 végén megválasztották a Magyar Írószövetség elnökének, majd a rendszer-váltás után (1991-ben) a Magyar Pen Klub elnökének, és a korábbi három József Attila-díj után (1955, 1965, 1975), 1994-ben (76 éves korában) Kossuth-díjat kapott.¹ Mi kell még a boldogsághoz?

Hubay Mikósnak a megbecsülés és az igazi színházi siker kellett volna. Ugyanis mindaz, amit eddig elmondtunk, egyszerre igaz és egyszerre nem. Hubay Mikós ugyanis mindezek ellenére nem volt sem itthon, sem külföldön megbecsült, sikeres író, és

Az itt közölt két tanulmány az idei Tokaji Írótáborban elhangzott előadások szerkesztett változata.

azt hiszem, boldog ember sem. Pedig szerencsés csillagzat alatt született. Nem vitték ki a Donhoz, nyugatról való hazatérése után 1949-ben nem Recskre került, mint Faludy György, hanem taníthatott a Színház és Filmművészeti Főiskolán, bekerült a Nemzeti Színház dramaturgiájára, de az ötvenes években darabjait senki sem kérte és mutatta be, tulajdonképpen nem fogadták be a magyar irodalmi és színházi életbe. 1956 után néhány napos, a „Szabad Kossuth Rádió”-nál viselt irodalmi-szerkesztői megbízatása „díjaként” elbocsátották korábbi állásaiból. Nem csukták le, mint más írókat, csak épp még jobban kívül került a színházi és irodalmi életben. Free-lance fordítójaként (Molière, Musset, Sheridan, Giraudoux, Sartre, A. Miller és más neves szerzők darabjait fordítja) és filmdramaturgként dolgozik (*Bakaruhában, A harangok Rómába mentek, Katonazene, Micsoda éjszaka, Pesti háztetők, Angyalok földje, Egy szerelem három éjszakája*), és darabjaival ostromolja a különböző pesti és vidéki színházak igazgatóit. Ezek közül nem egyet be is mutatnak (*Késdobálók*, 1959; *Tűzet viszek*, 1970; *A zsenik iskolája*, 1977 stb), de igazi sikere csak a Vas Istvánnal közösen írt musicaljének és a *Néró játssz*knak volt 1968-ban (hála a címszerepet játszó Márkus Lászlónak), és joggal panaszkodott, hogy őt elnyomják, nem hagyják érvényesülni, ami miatt kezdett éppúgy „kényelmetlenné” válni a rendszer kulturpolitikusi számára, mintha politizált volna, ha nem még jobban.

Ekkor kapta meg a hírt, hogy öreg barátja, régi genfi ismerőse, az 1918-óta külföldön élő művészettörténész Tolnay Károly, immár mint Charles de Tolnay, a firenzei Casa Buonarroti neves igazgatója, aki tudott egykori ifjú (akkor már 56 éves) barátja otthoni mellőztetéséről, őt javasolta a firenzei egyetem vezetőségének, hogy az akkor elhunyt magyar tanár, Pálkás László helyébe hívják meg a neves magyar drámaíró a magyar tanszék tanárának. Olasz fordítója, Caterina Tropea, pesti olasz lektor addig rágta barátnőjének, Radnóti Miklós özvegyének, Fifi asszonynak a fülét, az pedig barátjának és pártfogójának, a kultúra terén mindenható Aczél Györgynek kajla bajszát, míg az elintézte, hogy az itthon csak panaszkodó Hubay Miklóst kiengedjék „nyugatra”.

Igen ám, de Hubay Miklós nem megbecsült professzornak ment ki Firenzébe, hanem a legkisebb fizetésű, megbízott egyetemi előadónak (professore

incaricato), akinek munkája csak annyiban különbözött a többi lektorétól, hogy neki megengedték, hogy a nyelvórák mellett irodalmi előadást is tarttasson négy-öt diák számra (nem évfolyamonként, hanem összesen!). Fizetéséből lakást bérelni és családját eltartani képtelenség volt, így a „megbecsült” magyar drámaíró alkalmi olasz ismerőseinél lakott szívességi albérletben, illetve családjával együtt ide-oda utazott Firenze, Róma és Budapest között. (Én akkor ismerkedtem meg vele személyesen, amikor 1980-ban Rómába érkezve, az első fél évben a Római Magyar Akadémián kaptam elszállásolást, ahol nyugdíjba vonulása előtti utolsó éveiben Hubay Miklós is élt, főleg egyedül, néha szegény feleségével, néha lányával és fiával egy egy-szobás ösztöndíjas szobácskában, minden kényelem és szolgáltatás nélkül, és onnét járt át két napra tanítani Firenzébe.)

Mivel több éven keresztül egymás közelében éltünk és tanítottunk, így tanúja lehettem olaszországi életének és munkásságának. Láthattam, hogy az egyik legrégebbi magyar történeti család leszármazottjának, a vörös postakocsi minden bizonnyal utolsó utasának, immár pénztelenül, őt ellátó inas és hódolók nélkül kellett hatvan-hetvenéves korában hanykolódnia Olaszországban, mintha még mindig a Genfben élő huszonéves ösztöndíjas fiatal lenne, akinek általában nincs rá pénze, hogy fehéreműjét, ingeit kimosathassa és kivasaltathassa, hogy vendéglőkben rendesen étkezhessen, és főleg hogy rendes saját lakásában, könyvtárszobájában dolgozhasson.

Tapasztalhattam azt is, hogy a nagy irodalmi műveltséggel rendelkező, a fél magyar költészetet kívülről ismerő tanárt diákjai (az a négy-öt) istenítették (annak ellenére, hogy óráit félig magyarul, félig franciául tartotta), hogy az öregkorában is igen sármos, tengerkék szemű européer író az olasz szalonok, főleg az idősebb arisztokrata hölgyek szívesen befogadták, de azt is tapasztalhattam, hogy Hubay Miklósnak annak ellenére, hogy majd két évtizedig Olaszországban élt és dolgozott, nem sikerült beilleszkednie az olasz kulturális és színházi életbe, melynek képviselői ugyan szívesen beszélgettek vele, de sosem fogadták be maguk közé, nem írtak róla kritikákat, nem segítették műveinek előadását. Ő is, akárcsak az előtte a szintén két évtizedig Olaszországban élő Márai Sándor, Olaszországban is megmaradt teljes mértékben magyar írónak, aki

magyarul, a hazai magyar közönség számára írta műveit, és mindenekelőtt a hazai színházi irodalmi elismerésre és színházi sikerre vágyott.²

Ez annak ellenére így volt, hogy Hubay Miklós műveit, ellentétben társaival, lefordították olaszra. Ebben egykori genfi barátjának, a József Attila költészetéért rajongó, az időközben firenzei klasszika-filológus professzorrá vált Umberto Albininek volt nagy szerepe, akinek, mint a siracusai görög színház és színházi intézet igazgatójának azt is sikerült elérnie, hogy az általa lefordított Hubay-darabokat bemutassák az olasz színházakban. Ugyanakkor nem igazak azok a legendák, hogy ő elfogadott vagy sikeres szerzőnek számított volna Itáliában. Darabjainak legtöbbször nem ért meg többet négy-öt előadásnál, nem kerültek be az olasz színházi és kritikai élet vérkeringésébe. (A *Római karnevál* Teatro Belliben történt bemutatóján alig volt jelen valaki, és a harmadik előadáson hét diákkal mi jelentettük a teljes publikumot. Igaz, a pesti Játékszín-beli előadásnak, sem a televíziós változatnak nem lett nagyobb sikere Ruttkai Éva remeklése mellett sem).

Pedig a szerző mindent megtett nemcsak saját művei, de általában a magyar színház és irodalom olaszországi népszerűsítéséért. Ő hívta fel a figyelmet Olaszországban a hetvenes években Csurka István darabjaira. Éveken át harcolt *Az ember tragédiája* olaszországi bemutatója érdekében, de csak azt sikerült elérnie, hogy Giorgio Pressburger a római színiakadémia növendékeivel egy hétórás előadás

keretében előadta a teljes szöveget (a Hubay Miklósól és egy-két római magyarból álló közönség előtt). A sok csalódásért talán némi vigaszt jelenthetett számára, hogy 2000-ben a Cividale di Friuliban rendezett Mittelfest színházi fesztiválra felkérték egy új darab megírására, és 82 éves korában félvakon egy kis alpokaljai gasthof vendégszobájában megírta a kis nyelvek kihalását megelőlegező herderi jóslat igazáról, a kis nyelvek végső kihalásáról szóló utolsó darabját, az *Elmulást*,³ valamint az, hogy a Rubbettino Kiadó megígérte olaszra fordított összes drámájának megjelentetését. Szerencsére azt már nem kellett megérnie, hogy megtudja, hogy a Rubbettino Kiadó a korábban megígért magyar támogatás hiányában visszalépett a már megszerkesztett kötet kinyomtatásától, ami pedig komoly elégtétel lett volna számára, és talán lehetővé tette volna, hogy az olasz dramaturgok végre felfedezzék a maguk számára ezt az egyébként intellektuálisan igen mély és érdekes európai drámaírókat.

Sajnos, azt is el kell mondanunk, hogy akárcsak Márai esetében, nála sem beszélhetünk igazi olaszországi kulturális kapcsolatokról. Igaz – ellentétben Máraival – neki Firenzében és Rómában is voltak barátai és ismerősei, köztük olasz művészek, írók és rendezők is, de megítélésem szerint igazi szakmai kapcsolatai nem alakultak ki az olasz irodalmi és művészeti élettel, legalább annyira nem, hogy ebből neki vagy a magyar irodalom olaszországi befogadásának túl sok haszna lett volna belőle.

2 A XX. század második felében a külföldön élő magyar írók döntő többsége, még azok a szerzők is, akiknek a több évtizedes emigrációs lét alatt sikerült beilleszkedniük a befogadó ország kulturális intézményrendszerébe, (mint Cs. Szabó László, Határ Győző, Sárközy Mátyas, Békés Gellért, Ferdinandy György és Mihály, Gömöri György, Kibédi Varga Áron, Kemenes Géfin László stb.), mint írók nem nagyon keresték a kapcsolatot a befogadó ország irodalmi életével, és többnyire nem keresték azt sem, hogy műveiket idegen nyelven is megjelentessék. A párizsi Irodalmi Újság és Magyar Műhely, a müncheni Látóhatár, a római Katolikus Szemle a kanadai Árkánium és más magyar lapok immár könyvtári példánnyá vált lezárt évfolyamai mind azt mutatják, hogy a lapok köré tömörült írók és értelmiségiek egyrészt a „Nyugaton” élő magyar emigráció, másrészt meg a hazai „közönség”, ha tetszik, az „utókor” számára írtak – magyar íróként, magyarul, magyarok számára. Ezzel szemben állt a külföldön menedékre talált magyar író és értelmiségieknek azon csoportja, akiknek sikerült beilleszkedniük a nekik új otthon és új hazát jelentő ország kulturális és irodalmi életébe. Ezek közül a legnevesebbeknek az angolul író Arthur Koestler és George Mikes és a franciául író történész-kritikus, Francois Fejtő számít, ám esetükben a szépirói munkásság kritikai, filozófiai munkássággal is társult, azaz, őket a külföldi kulturális környezet elsősorban mint „másként gondolkodókat”, a középkelet-európai társadalmi történelmi folyamatokat számukra is ért-

hetővé tevő értelmiségiek fogadta be, és csak azt követően, mint írókat. Erről részletesen beszámol a később neves angol humorista íróként elfogadott George Mikes a *How to be Alien* című 1946-ban, Londonban publikált (Ungváry Tamás által magyarul is lefordított) könyvében. Igazi „migrációs” magyar íróknak azokat nevezhetjük – megítélésem szerint –, akik külföldön élve, magyarságukat sosem tagadva, a befogadó ország nyelvén, a befogadó ország kultúrájába szervesen beépülve formálták saját írói életművüket. Ilyennek tarthatjuk a már említett George Mikes mellett, a svájci írónőként nemzetközi hírnévre szert tett Ágota Kristófot, egy-két magyar származású újhéber nyelven író izraeli írót, mint Efraim Kishont, és sajátos módon négy olaszországi írót, Paolo Satarangelit, Edith Bruckot, Giorgio Pressburgert és Tommaso Kamenyit. Vö.: Sárközy Péter: *Az olaszországi magyar írók identitásadata*, in *A magyar irodalom égtájai*, A tokaji íróklub évkönyvei, XX, szerk. Serfőző S., Miskolc, Bíbor, 2011, 93–101), ill. uő: *Márai Sándor olaszországi írói magánya*, Magyar Napló, 2012, 10, 32–41.

3 A darabnak még volt egy előadása, Catanzaróban. A délolasz város 2008. évi Guttenberg-fest ünnepségének díszvendége a 90 éves Hubay Miklós volt, és ez alkalmából a Silvio d'Amico színésziskola három növendéke előadta a Rubbettinónál „kiadásra” előkészített *The rest silence* című darabot. Vö.: L. Tassoni, *Jón tengeri napló Hubay Miklóssal*, Európai utas, 2008, 2–3.

Néhány személyes barátját kivéve, mint Umberto Albini, Sauro Albisani, Giorgio Pressburger, közvetlenebb munkakapcsolatban nem volt szinte senkivel, és nemcsak az olaszokkal, de az olaszországban élő magyar értelmiségiekkel sem. Sem a Katolikus Szemlét szerkesztő Békés Gellérttel, sem a Madách-kutató Fáy Attilával, sem a többi olasz egyetem magya tanáraival, Pásztor Lajossal, Ruzicska Pállal, Tóth Lászlóval, köztük római kollégáival, Szauder Józseffel és Klaniczay Tiborral sem, vagy a magyar irodalom olasz fordítóival, mint Mario De Micheli, Paolo Santarcanelli, Jole Tognelli vagy Gianni Toti) – kivéve a Triznya kocsmá látogatóit, de ott is elsősorban az ott-honi vendégek (Karinthy Ferenc és társai) barátságát kereste.

Árkossy István: Pieter Bruegel

De akkor mit csinált két évtizeden keresztül az egyik legjelentősebb XX. századi magyar drámaíró Olaszországban? Ahogy – néhai Antall József mondta saját magáról – „lemeült” és kivárt. Kivárta, hogy vége legyen az általa választott száműzetésének. Sajnos, hazatérése sem úgy sikerült, ahogy szeretne volna, mert az, hogy a lengyelországi katonai hatalomátvétel pillanatában megválasztották írószövetségi elnöknek, megítélés szerint, nem annyira a megbecsülés jele volt, mint egy régi számla ára, és ő is úgy érezte, akár csak hajdanán Arany János a kiegyezés után: „pályám bére: / égető, mint Nessus vére.”

Ugyanakkor, mindezen kudarc és keserűség ellenére, semmiképpen sem volt felesleges vagy haszon nélküli a magyar kultúra javára az, hogy az egyik legműveltebb és legeurópaiabb magyar író két évtizeden keresztül Olaszországban élt és tanított egy neves európai egyetemen. Tanártársai ugyan egy kicsit „lesajnálták” amiatt, hogy új kollégájuknak, az olaszul gyengén beszélő, Kelet-Európából jött drámaírónak, az ő fizetésük egy harmadáért néhány diák számára kell nyelvórákat tartania. Ám hamar tapasztalniuk kellett, hogy az a négy-öt diák, akik óráira jártak, legendákat zengtek az új magyar tanár európai

műveltségéről és széles és mély irodalmi tudásáról, amelyről maguk is meggyőződhetnek Firenze leghíresebb irodalmi szalonjában, a Giubbetto Rosso kávéházban zajlott beszélgetések alkalmából.

Ráadásul, utolsó éveiben még tanári sikere is volt. A nem magyar szakos diákok között ugyanis lassan elterjedt a hír, hogy az egyetemen van egy kedves

idős tanár, aki, amennyiben bárki is egy vagy két olasz fordításban megjelent magyar irodalmi művet elolvas, és jelentkezik nála, akkor óralátogatás nélkül jelesre levizsgálható, melyet, mint „világirodalom” vizsgát elismertethet a tanulmányi osztályon. Amíg a dékán ezt le nem állította, hosszú sorokban álltak a diákok Hubay Miklós ajtaja előtt, hogy egy kellemes félig francia, félig olasz nyelven

való beszélgetés után jeles eredménnyel vizsgálzassanak le (magyar irodalomból). Azt hiszem, nincs ma olyan 40–50 év közötti, egykor a firenzei bölcsészkaron végzett hallgató, aki ne emlékezne vissza szívesen az egyetem legelbűvölőbb tanáránál óralátogatási kötelezettség nélkül letett világirodalomvizsgájára.

Diákjai között egy-két kiváló hallgatója is akadt, így Antonello La Vergata, ma a Modenai Egyetem filozófiaelmélet-professzora, egykor Hubay Miklós és általa József Attila költészetének nagy tisztelője, valamint Sauro Albisani, költő és műfordító, aki Hubay Miklós baráti rábeszélésére magyar költők olasz fordítására vállalkozott. Hubay Miklóssal együtt dolgozták át újra Szophoklész töredékben maradt szatírijátékát, a *Nyomkeresőket*, mely megjelent az olasz színházi folyóirat, a *Sipario* 1994. évi 3. számában (I segugi), melynek előadásáról nincs tudomásom. Sauro Albisani igazi költő volt, és neki köszönhetjük, hogy Arany János *Balladái*-nak 1987 óta létezik egy igazi költői olasz fordítása is (Velence, Marsilio), hasonlóképp szép fordításokat készített Illyés Gyula verseiből is (*Poesie*, 1986), köztük az *Egy mondat a zsarnokságról* című verssel.

Végezetül beszélünk kell Hubay Miklós legfőbb olaszországi munkatársáról, Umberto Albiniról. A fiatal klasszika-filológusnak készülõ tanár, aki aktívan részt vett az olasz ellenállás fegyveres harcaiban, 1947-ben, nem tudom, milyen közvetítéssel, szintén részt vett a genfi *Rencontres internationales* szemináriumain, és itt ismerkedett meg a nála csak néhány évvel idõsebb Hubay Miklóssal, akit azonnal arra kért, hogy segítsen neki József Attila-verseket olvasni.⁴

József Attilára az olaszországi közvélemény figyelmét még 1942-ben Benedetto Croce hívta fel. A baloldalisággal igazán nem vádolható nemzeti liberális filozófus az olasz nyelvû magyar folyóiratban, a Corvinában olvasta az anarchista forradalmárként bemutatott öngyilkos magyar költõ néhány olaszra fordított versét, köztük a *Mamát* is, melyet nyersfordítás alapján is azonnal remekmûnek ítélt.⁵ A baloldali érzelmû fiatal olasz értelmiségi fiatal elhatározta, hogy õ olaszra fogja fordítani ennek a tragikus sorsú kommunista költõnek a verseit, és ebben kérte magyar barátja segítségét. Ettõl kezdve szinte egyszerre bekövetkezett halálukig tartott munkakapcsolatuk és barátságuk.⁶

Albini Hubay Miklós segítségével vált József Attila egyik legjelentõsebb olasz fordítójává és népszerűsítõjévé, míg Hubay Miklós az idõ közben a firenzei, majd a genovai egyetem görögprofesszorává és a siracusai színházi intézet igazgatójának kinevezett Umberto Albininak köszönheti legtöbb darabjának olasz fordítását és színházi bemutatóját.

Albini még az ötvenes években több fordítást és tanulmányt tett közre olasz lapokban József Attila és Ady Endre költészetérõl. 1952-ben jelenteti meg József Attila verseibõl készített fordításainak elsõ, 1957-ben második kötetét, melyet még két újabb válogatott kétnyelvû verskiadás követett (1952, 1957, 1962, 1965).⁷ 1949. után tíz év szünet következett U. Albini és Hubay Miklós munka kapcsolatában. Ez idõ alatt Albini a firenzei egyetem görögtanára lett, és ez idõ alatt az ott magyar nyelvet és irodalmat tanító Pálincás László segített magyar fordításainak elkészítésében (Radnóti, 1958, Déry Tibor, 1958, *Füveskert antológia*, 1959, Illyés, *Petőfi*, 1960, *Il Ponte* magyar

száma 1960), ugyanis Albini nem tudott magyarul. Hubayval való kapcsolatuk a Madách Színház 1966-os firenzei vendégszereplése és az azzal egy idõben tartott nemzetközi színházi konferencia idején újult meg, mely Hubay Miklós 1974-tõl tartó húszéves itáliai munkássága idején meghozta újabb gyümölcsseit, mindenekelõtt a XX. századi nyugatos költõk és Illyés Gyula olaszországi megismertetését (*Poeti ungheresi del '900*, Torino, ERI, 1976; *Poesie*, 1967, *La vela inclinata*, 1986). Ez idõ alatt Albini tíz Hubay-drámát fordított le olaszra (*Solo loro conscono 'amore*, Einaudi, 1962, *I lanciatori di coltelli*, Lerici, 1964, *Nerone è morto*, Cappelli, 1970, *La scuola dei geni*, *Carnevale romano*, *Freud, ultimo sogno*, 1991.).

Umberto Albini nagy olaszországi népszerűsítõje volt a magyar irodalomnak, de meglehetősen zötyögõ mûfordításokat készített. (Aki nem hiszi, olvassa el József Attila *Születésnapomra címû* versét Albini fordításában, vagy nézze meg, hogy a klasszika-filológus Albini nem vette észre az antik metrumot az általa „fordított” Radnóti-eclogák fordítása közben.) Magam, fiatalabb koromban, amikor még õszinte ember voltam, nagy ellenzõje voltam Umberto Albini magyar mûfordítói tevékenységének, mert nem tudtam elfogadni, hogy csapnivaló, rím nélküli formában, szinte nyersfordításban adja közre olasz nyelven Kosztolányi, József Attila, Radnóti Miklós Vas István vagy Weöres Sándor verseit. Akkor úgy véltem, hogy a rossz fordítások csak elriasztják az olasz olvasókat a magyar irodalom és költészet befogadásától. Ma, több évtizedes olaszországi tanári gyakorlat után, revidálnom kell fiatalkori álláspontomat. El kell ismernem, hogy ezek a fordítások sem voltak hiábavalók. Felkeltették az olvasók és főleg a magyar irodalom iránt érdeklõdõ többi olasz fordító figyelmét, hogy érdemes lenne jó, formahû fordításban is közreadni a XX. századi európai költészet és irodalom magyar remekmûveit.

Így kezdtek el egyre többen (Sauro Albisani, Bruck Edith, Bruna Dell’Agnese, Jole Tognelli, Gianni Toti, majd végül Tommaso Kemény) magyar költõket fordítani, illetve hála az új prózafordító-generáció (Gianpiero Cavaglia, Marinella D’Alessandro, Antonello

4 Errõl Hubay több visszaemlékezésében is beszámolt. Vö.: Albert Zsuzsa, *Irodalmi legendák, legendás irodalom, III.*, Pécs, Pro Patria, 2003.

5 Sárközy P., *József Attila Crocéról – Croce József Attiláról*, in *Benedetto Croce ötven év után*, szerk. Kelemen J. és Takács J., Budapest, Aquincum, 457–467.

6 P. Sárközy, *Umberto Albini, Miklós Hubay*, in *Rivista di Studi Ungheresi*, (XXVI), 2012, 11, 189–194.

7 vö: Nicoletta Ferroni, *La fortuna di Attila József in Italia*, *Rivista di Studi Ungheresi*, 1989, 10, 147–153; Sárközy P., *József Attila versei olasz nyelven*, in *József Attila égtájai, Tokaji Irótábor Évkönyve*, XIV, 2005, 129–143.

Sciacovelli, Maria Rosaria Scigliano, Bruno Ventavoli és mások) munkásságának, a modern és kortárs magyar irodalom legnagyobbjainak (Kafka Margit, Kosztolányi Dezső, Füst Milán, Szerb Antal, Ottlik Géza, Mészöly Miklós, Kertész Imre, Esterházy Péter, Nadas Péter és így tovább) művei ma már olasz fordításban hozzáférhetők.⁸

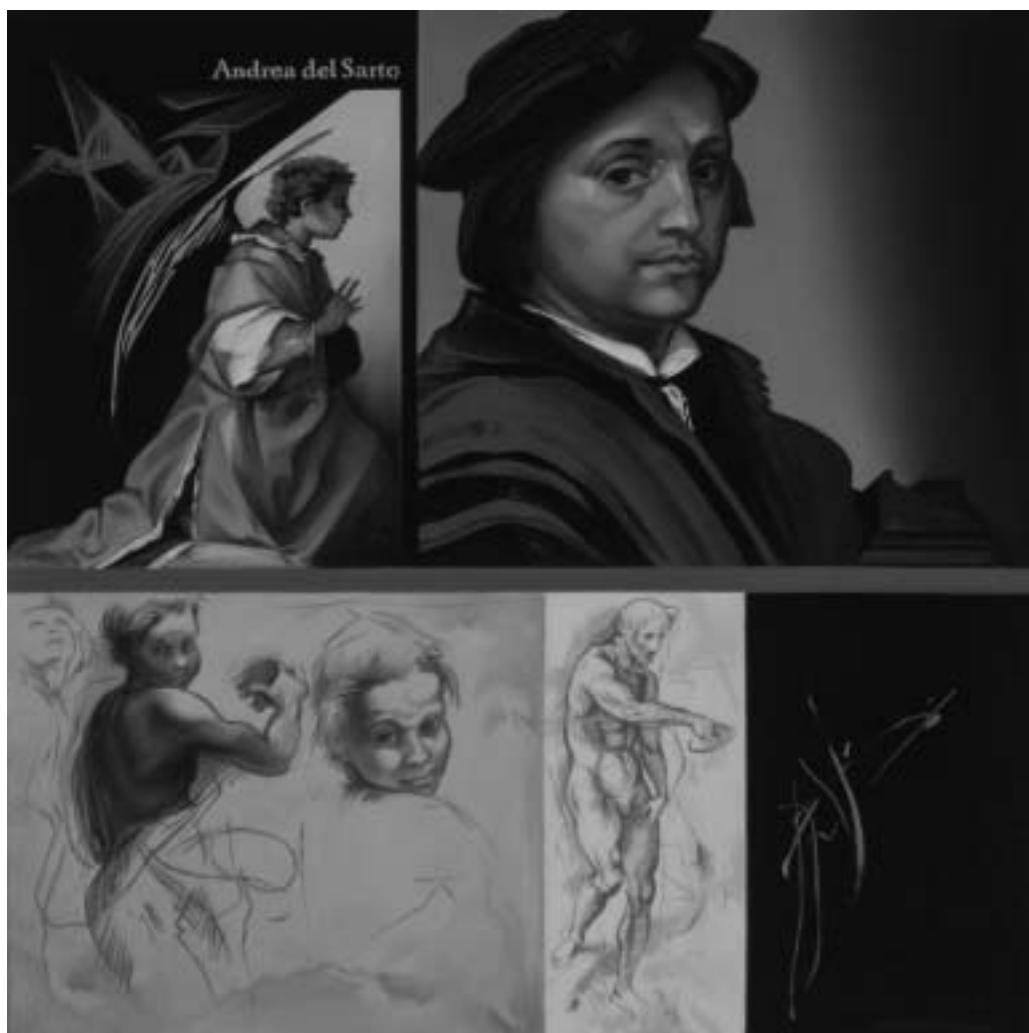
És ez, a magyar irodalom olaszországi jelenléte – közvetve – Hubay Miklós és barátja, Umberto Albini úttörő tevékenységének is köszönhető. Éppen ezért nagy adóssága a magyar és olasz kulturális életnek (illetve annak irányítóinak), hogy máig nem jelenített meg Hubay Miklós olaszra fordított tizenhat drámájának már megszerkesztett kötete.

Ennek megjelentetése lenne az igazi tisztelgés a húsz évig önkéntes olaszországi „száműzetésben” élő egyik legjelentősebb XX. századi magyar dráma-

író, és a magyar irodalom egyik legjelentősebb olasz népszerűsítőjének emléke előtt. Akkor lenne csak igaza Hubay Miklósnak, aki nem sokkal Itáliába való „kiküldetése” után írta naplójába Firenzében:

„A Signoriával szemben... áll a Mű, láthatatlanul. És mennyivel magasabb a Signoriánál, ahol a számkivetését kifőzték. Magasabb és elpusztíthatatlanabb. Homlokán a felírás. Hogy milyen nyelven? Száműzött nyelven. Dosztojevszkij, amikor itt körmölte a *Félkegyelműt*, cirill betűkkel olvashatta. Én magyarul: AKÁR A HALÁLBA ÜLDÖZNEK VALAKIT, AKÁR AZ ALKOTÁSBA: AZ ÜLDÖZŐK MINDIG RÁFÁZNAK.” (*Napló nélkül*, Szépirodalmi, 1978, 116.).

⁸ Sárközy P., *A magyar irodalom fogadtatása Olaszországban (1849, 1956, 2006)*, in *Túl minden határon. A magyar irodalom külföldön*, szerk. Jeney É. – Józán I., Budapest, Balassi, 2008, 49–64.

Árkossy István: Andrea del Sarto

TÓZSÉR ÁRPÁD
Hagyománytörténet 2013

**A hatvanas-hetvenes évek
magyar irodalmainak
felvidéki nézőpontú retrospektívája**

Van az újabb magyar kritikairodalomnak és irodalomtörténetírásnak egy kitűnő műszava, amely pontosan kifejezi a múltban adott irodalmi szövegek és a jelenkor számára megmutatkozó vagy abban íródott művek szakadatlan dialógusát, azt a folyamatot, amelyben az irodalomtörténet a művek hatásrendszereként és téridő-kontinuumaként szemlélhető. Ez a műszo a *hagyománytörténet*. Eszerint az irodalmi hagyomány semmiképpen sem egyszerűen csak a múltbeli jelentős irodalmi alkotások összessége, hanem olyan történő, azaz változó szellemi képződmény, amelyben az elolvasott tegnapi anyag a mához mérten újraelgondolódik.

Erősen bonyolódik a helyzet persze akkor, ha ez a bizonyos *hagyománytörténet* egyetlen személyben játszódik le, ha a szerző mondjuk olyan magas kort ér meg, hogy egyben önmaga utókorra is, és a múltat értékelve a saját műveivel is párbeszédet folytat, önmagával is vitatkozni kényszerül. Az ilyenfajta *hagyománytörténet* ugyanis természetesen sokkal szubjektívabb, mint a kritikai kánonképzések során és az irodalomtörténetekben lefolytatott esztétikai-hatalmi perek, de egy egyetemes virtuális irodalomtörténetben talán az ilyen személyes múltképzésnek is helye van, az is lehet tanulságos.

Én – mert természetesen magamról beszélek – azokat a bizonyos hatvanas és hetvenes éveket ún. fiatal költőként éltem meg. Valóságosan már nem voltam a legfiatalabb, túl voltam az első meghasonlottságomon ('56 után nemcsak a korábban, gyermekfejjel, megemésztetlenül befogadott szocialista utópiákat vettem el, hanem ezeknek az utópiáknak az irodalmi megtestesülését, többek között azokat a szerzőket is, akik rám az indulásom idején leginkább hatottak, nevezetesen Illyés Gyulát és Szabó Lőrincet, s az ún. népi szürrealisták, Nagy László, Kormos István, Juhász Ferenc felé kezdtem tájékozódni), szóval a kommunista időkben a „fiatal író” cím, amint az köztudott, nem azt jelentette, hogy valaki húszéves és első kötetes, hanem azt, hogy

„gyanús”: még nem tagozódott be a szocialista irodalmi establishment-be, nem lehet tudni, mennyire manipulálható, kartotékja melyik „T” alá tehető.

1960-ban diplomáztam, utána elvittek 23 hónapra a „szocialista hazát védeni”, s mikor '62 novemberében leszereltem: szertenéztem s nem lelém honomat a hazában. S nemcsak azért, mert a hazámat nem Magyarországnak, hanem Csehszlovákiának hívták, hanem mindenekelőtt azért, mert huszonhét éves voltam, lapokban, folyóiratokban legalább tíz éve rendszeresen jelentek meg verseim, költőnek mondtak, de még nem volt önálló verskönyvem. 1958-ban ugyan már kész volt az első kötetem kézírata, de (állítólagos ellenforradalmisága miatt) a megjelentetését a kiadó úgy akadályozta meg, hogy egy részét beemelte az éppen akkor megjelenő *Fiatal szlovákiai magyar költők* című antológiába, s én önálló kötet nélkül maradtam. Nem említeném esetemet, ha nem tartanám – s nemcsak a csehszlovákiai viszonyokra nézvést! – jellemzőnek.

S a levegőtlenességben mit tehettem mást: kiabáltam. Írtam egy dühös esszét arról, hogy akinek nincs saját ars poeticája, az gyáván és kényelmesen átveszi az éppen aktuális és erőszakolt hivatalos hurrá-irodalomszemléletet, amelyből aztán csak lelkendező, sematikus tézisköltészet születhet, a zászló pedig, sajnos, csak az ilyenfajta költészetnek áll (*Egy szemlélet ellen*. A Hét, 1963. március 31.). A kifakadásomat nem várt és heves vita követte, s a szlovákiai magyar írók, költők hosszú hónapokig azzal voltak elfoglalva, hogy engem támadtak vagy védtek, ahelyett, hogy jó verseket, novellákat írtak volna. S persze én magam is jobban tettem volna, ha nem szelmalmokkal, hanem a költő egyetlen valóságos ellenfelével: a formálási anyag sokféleségével, a nyelvvel harcolok, azaz nem pamfletet írok, hanem új versbéli megszólalási módokkal kísérletezem.

Ahogy romániai (erdélyi) és jugoszláviai (vajdasági) kortársaink csinálták, mert nekünk, az egykori csehszlovákiai magyar ún. reformnemzedék tagjainak (ma, fél évszázad távlatából visszatekintve) el kell ismernünk, hogy a bukaresti (erdélyi) Forrás-könyvek és az újvidéki Symposium című lap nemzedéke, Szilágyi Domokosék és Lászlóffy Aladárék, illetve Tolnai Ottóék és Domonkos Istvánék a hatvanas évek elején sikeresebben fordultak szembe az előttük járók sematizmusával, messzebbre rugaszkodtak a szocialista realista iskoláktól, mint mi. Sőt ők már nem is annyira valami *ellen*, hanem inkább valami *érdekében*

tették, amit tettek: náluk egy viszonylag új versnyelvnek (Vajdaságban az avantgárd szabadversnek és dadaisztikus szabad asszociációnak, Erdélyben az „örök klasszicizmus” és „örök szürrealizmus” ötvözetének) az elfogadtatása volt a tét.

Meg kell viszont jegyeznünk, hogy ezeknek a kezdeményeknek, kísérleteknek akkor a magyar irodalom egészére még nincs kihatásuk, szerepük és jelentőségük csak helyi, de még így is sokban megelőzik a *Fiatal szlovákiai magyar költők* című antológia korban nekik megfelelő nemzedékét.

S itt következik mondandóm tengelygondolata, az a kérdés, amelyet a felvidéki magyar írók időnként újból és újból feltesznek maguknak, s a hagyománytörténés csavarai, kanyarai szerint mindig új és új válaszok születnek rá: honnan a második világháború utáni, számunkra lehangelő divergencia az erdélyi, illetve a jugoszláviai és a csehszlovákiai magyar irodalom között? Hol zökkent ki a felvidéki magyar irodalom ideje, amikor pedig a két háború között a jelzett irodalomrész még derekasan állta a versenyt a magyar irodalom egészével s részeivel is.

Csak néhány példa e verseny eredményeit illetően, *pars pro toto*.

Az újab magyar próza egyik világirodalmi rangú képviselője, Márai Sándor a huszas évek közepéig még „szlovenszkói magyar írónak” számít, három első könyve (két verskötet és egy elbeszélésgyűjtemény) Kassán (azaz Szlovákiában) jelenik meg, munkáit a könyvbeli megjelenések előtt szinte kizárólag a Kassai Napló közli. A felvidéki Vágújhelyen született és Prágában dolgozó (ma már alig emlegetett) Neubauer Pál mitológiát, misztikát, lélektant, tényirodalmat és fantáziát szinte „posztmodern” módra keverő regénye (magyarul *Jóslat* címmel jelent meg) egy nemzetközi pályázaton (1936-ban) nagydíjat nyert. A Nyitrán, a csehországi Teplicén és Ostraván élő avantgárd költőt, Forbáth Imrét 1929-ben Illyés Gyula az öt legjobb élő magyar költő között említi. S végül, de a sort még hosszan folytathatnám, a magyar katolikus líra problematikus esztétikájú, de mégiscsak emlékezetes egyéniségű alakjának, a felvidéki Mécs Lászlónak francia és angol nyelvű válogatásához nem kisebb világirodalmi költőpotentát írt előszót, mint Paul Valéry.

Aztán jött a második világháború s utána a közép-európai kis szláv nemzetek és románok alattomos magyar- és németellenes megtorló hadjáratai, de míg Jugoszláviában és Romániában legalább az

iskolák és az irodalom intézményei megmaradtak, Csehszlovákiában radikális és kegyetlen etnikai tisztogatást, külső és belső deportálásokat hajtott végre a hatalom, amelyek következtében ott hosszú évekre megszűnt az intézményesített magyar köz- és irodalmi élet. Az írók szétszóródtak, többnyire Magyarországra kerültek, s csak a történelem kiszámíthatatlan fordulatainak köszönhető, hogy a csehszlovákiai magyar etnikum nem teljes egészében jutott a szudétanémetek sorsára, s külön népcsoportként nem tűnt el a térképről. Szellemi élete így is visszaesett a szájhagyomány és folklór szintjére, csoda-e hát, hogy az ötvenes évek szocialista realista terrorjával szemben ennek a magyar népcsoportnak az irodalma volt a legvédtelenebb: művelőinek elképzelése sem igen volt a másfajta, az esztétikum autonómiája szerint alakuló irodalomról.

S hogyan is lett volna: akkor, amikor Újvidéken és Kolozsvárott egyetemek magyar nyelvi és irodalmi tanszékei, Sinkó Ervin és Szabédi László formátumú irodalomtudósok irányítják a fiatalokat, s míg Tolnaiék Rilkét, a dada hőseit és Enzensbergert, Lászlóffyék pedig Ovidiust, Bartókot, Dsida Jenőt és Szabó Lőrincet tartják mesterüknek, akkor és addig a csehszlovákiai, többnyire munkáslevelezőkből lett magyar költőket, írókat egy amatőrökből összeálló kultúrszövetség, a Csemadok szervezi és neveli, s ezek az östehetségek aztán az irodalmi hagyományban ösztönösen tájékozódnak, s nemigen látnak túl Tömörkényen, Szabó Pálon, Veres Péteren, Erdélyi Józsefen.

Nem lehet csodálni, hogy mikor a hatvanas évek legelején néhányan, friss diplomával a zsebünkben „szertenéztünk” a hazában, az elméleti vitákat és alapozást láttuk legégetőbb feladatunknak. De csakhamar elkezdjük az alkotói gyakorlat átállítását is. A tézisek és politikai szólások illusztrálása helyett a szlovákiai magyar írásbeliségben is csakhamar felerősödtek az anyagformálás, a hatástörténet s az egzisztencia mint nyelvi-poétikai magatartás szempontjai, elmélyültek a már említett 1958-as antológiánkban még csak a jelzések szintén jelentkező alkotói törekvéseink. Cselényi Lászlót kísérletező kedve, formabontó indulatai 1965-ben egyenesen Párizsba lendítik, ahonnan csak egy teljes év elteltével s friss, neoavantgárd energiákkal töltekezve tér haza. Zs. Nagy Lajos Kassák Lajost és Örkény Istvánt vegyíti ígéretesen zubogó szabadvers-lombikjaiban; Simkó Tibor klasszikus disszonanciái, anakronisztikus, terjedelmes időmértékes elégiái úgy hatottak, provokáltak,

ahogy mondjuk Baróti Szabó Dávid hatott-provokált volna a modern Nyugatban; jómagam pedig – Vas István akkoriban megjelenő Eliot-válogatása, valamint a cseh és lengyel avantgárd hatására – a mítoszok és modern létállapotok szabad verssorokba tördelésével, reflexív lírával próbáltam a népi szürrealizmus fojtó képromantikájából kiszabadulni.

Újító törekvéseinkben nem várt (közvetett) segítséget kaptunk az 1968–69, a prágai tavasz táján csoportosan jelentkező legfiatalabbjainktól, Tóth Lászlótól, Varga Imrétől, Kulcsár Ferencről, Mikola Anikótól. 1970-ben, *Egyszemű éjszaka* címmel megjelenő versantológiájuk radikális és demonstratív elfordulás volt a „hagyományos szlovákiai magyar” témáktól és kötött formáktól, az ún. képviseleti költészettől, a szülőföldmítosztól, a nemzeti kisebbségvédő gesztusoktól, mégpedig a Barthes-féle szövegköltészet irányában, számukra a vers csak mintegy „verbális lehetőség, amelyről... érett gyümölcsként hullik le a jelentés” (Barthes). Poétikájuk meglepően emlékeztet Tolnai Ottóék poétikájára, ami persze nem véletlen, hisz nemegyszer saját szememmel láttam a kezükben Tolnai és Domonkos István ronggyá olvasott verskönyveit.

Ez a takaratlan és látványos poétikai lázadás, ha lehet, még nagyobb ellenállásba ütközött, mint a mi 1963-as *Egy szemlélet ellen-féle* deklarációnk. Az *Egyszemű éjszaka* még nyomdában volt, s Szalatnai Rezső, Bábi Tibor, Mács József és mások a sajtóban megjelent kritikáikban már csaknem hazaárulással vádolták a könyv szerzőit és összeállítóját, aki történetesen én voltam. De feljelentettek bennünket a Magyar Írószövetségben és egyéb magyarországi irodalmi fórumokon is, aminek következtében az antológiát kivonták a magyarországi könyvkereskedésekből.

S ezzel befejeződött a magyar irodalom felvidéki (szlovákiai) részének nagykorúsodása, autonómiájának kivívása s egyben betagozódása a magyar irodalom egyetemébe. Ami ezután a pozsonyi, dunaszerdahelyi, kassai irodalmi műhelyekben történt, az már az irodalomtörténeti kézikönyvekből, lexikonokból többé-kevésbé ismert és helyesen interpretált.

S milyen végső tanulságokat vonhatunk le az elmondottakból?

Mindenekelőtt azt kell itt újra leírnom és aláhúznom, hogy az erdélyi és vajdasági magyar irodalomban is az 1968-as, '69-es forradalmi idők képezik az igazi határvonalat, hozzávetőlegesen ezekben a szövegtartományokban is ekkor ér véget a belterjes fejlődés, s válnak az élvonal szerzői az egyetemes magyar irodalmi hatástörténet aktív részévé (1967-ben jelenik meg Végel László *Makrója*, 1971-ben Domonkos István *Áthúzott versek*je, benne a *Kormányeltörésben*, 1970-ben adják ki Sütő András *Anyám könnyű álmot ígérjé*t, 1975-ben Szilágyi István *Kő hull apadó kútbaját*), s addig (minden más hiedelem ellenére is) még a jugoszláviai magyar irodalom is csak azzal hat a magyar irodalom egészére, hogy fórumaiban helyet ad és kritikai figyelmet szentel az egyébként csaknem undergroundként létező budapesti irodalmi progressziónak (Weöresnek, Mészölynek, Nemes Nagynak, Pilinszkynek, Ottliknak, Szentkuthynak). S ilyen értelemben ma mintha túlbecsülnénk a Vajdaság és Erdély hatvanas éveit, érdekes, de 1970-ig mégiscsak belterj-érvényű kezdeményeit.

Időnként az egyszer már történő hagyományyá avatott művek is újragondolandók, hisz a mindenkori jelen szemléletformáival együtt a hagyományainkat illető kérdéseink is változnak, s egyáltalán nem biztos, hogy mondjuk ma is annak az „alustilizált-ságnak” a kérdései és válaszai érdekelnek bennünket, amelyhez a nyolcvanas-kilencvenes években Parti Nagyék és Kukorellyék feltehetően Végel Lászlónak, Domonkos Istvánnak és Tolnai Ottónak a hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején megjelent műveiből nyerték az impulzust.

Mennyivel átgondolandóbbak hát irodalomtörténetünknek azon szakaszai és opusai, amelyeket eddig jószerével még nem is vetettünk alá a hagyománytörténet keresztkérdéseinek. (Ma, 2013-ban ilyen műnek látom én például a pozsonyi Cselényi László *Összefüggések* című, strukturalista-nyelvfilozófiai-szövegméleti ihletésű nagy verskompozícióját, amelynek első része 1968 decemberében, a párizsi *Magyar Műhelyben* jelent meg, s további részei ugyanott, folyamatosan még három számban, vagy az Új Symposium-iskolából szinte közvetlenül kinövő, fentebb vázolt *Egyszemű éjszaka* című antológia anyagát és szerzőinek későbbi munkáit.)

JOUNI INKALA

Villon

*Azon a télen gyakran keltek át farkasok a Szajna jegén,
s járták üvöltve a szűk sikátorokat. A költő*

*ekkor akadt horogra utolszor, merthogy ismét egy teljes
sódart emelt el az egyik kereskedőház*

*bolthajtásából. Zsandárok jöttek, elhurcolták, s az ütlegetést
és a megszokott számú kihallgatást követően szájába*

*rongyot tömtek, és kancsós szám dőlt belé a víz,
hogy ne kapjon levegőt. Végül a szájába helyeztek*

*egy fagolyót, amelyen, miután jól lekötözték
egy padra, jó nagyot csavarintottak.*

*Végül mindent bevallott, s jegyzőkönyvbe került:
"Három éven belül ez már a hetedik vétsége."*

*A börtön legsötétebb cellájába dugták, erőszak-
tevők és kerítők közé. Farkasok üvöltöttek a fal*

*túloldalán, ahogy a nép szokott kivégzések előtt, a nők
még a férfiaknál is hangosabban. Hajnalban földerengett a fény,*

*fogvacogva, akár egy csomó éhező cigánypurdé.
Reggeli után már érte is jöttek.*

*Fölhurcolták a vérpadra, és fennhangon fölolvasták az ítéletet.
S hogy állt, nyakán a durva kötéllel, hátrakötött kézzel,*

*lehunyta szemét. És egy perccel azelőtt, hogy az állványt
nagy robajjal kirúgták volna alóla, álmában megjelent gyermekkora*

*legforróbb nyara, amikor örömtől és szabadságtól kótyagosan
társával belevetődött a Szajna hullámaiba.*

Jouni Inkala (1966) a finn líra középnemzedékének egyik legjelentősebbje. Már első kötetéért Erkko-díjjal jutalmazták. Költészete erőteljesen filozofikus töltetű, korai versei gyakran foglalkoznak az ókor és a korai kereszténység témáival. Később versvilágát kitágítva részben általános emberi problémák foglalkoztatták, másrészt bibliai témák, versei plasztikusak és érzékiek, gazdagok hasonlatokban és metaforákban. Legutóbbi kötetében sok szerepvétet jelentetett meg. Fontos kötetei: *Pyhien seura* (Szentek társasága, 1996), *Autiomaaretki* (Sivatagi utazás, 2000), *Kirjoittamaton* (A megíratlan, 2002), *Sarveisaikoja* (Szarú-idők, 2005).

Összeállításunk ízelítő az Magyar Napló gondozásában idén ősszel megjelenő *Arcunk mögött egy másik arc* című kötetéből.

(J. B.)

A három nővér tíz év múlva

*Olga egy darabig ácsorog még a szélfúttá sírhant fölött,
ahol nemrég kedvére tombolt az őszi vihar.
Masa és Kuligin sírját épp most hantolták föl.
Öt nappal ezelőtt találtak rájuk a hitvesi ágyban.
Üres vizespoharak az asztalon. Méreg végzett velük.
Mindenki biztos volt benne, hogy Masa tette a mérget
a vizeskancsóba. Merthogy nem bírta tovább! Mások szerint viszont
Kuligin volt a tettes, merthogy nem bírta elviselni, hogy
nem jutott be a városi elöljáróság prezídiumába.
Olga csak áll. Elered az eső. Egy mókus ugrál
a parcellát kettévágó úton, és feltűnően ostobán figyel.
A gyászolók hahóznak, Olgát hívják
a türelmetlenül toporgó lovakhoz, de ő meg sem mozdul.
Fejét ingatja csupán, s azon töpreng, hogyan mondja el
mindezt Irinának, aki már nyolcadik éve
a tébolyodottak otthonának lakója
Moszkvában. Összeráncolja homlokát, töprenkedik.
Halántékán ismét kopácsolni kezd egy láthatatlan,
a veszteség láttán szárnyra kapott harkály. A mókus
eliramodik. S nem látja, hogy Olga szeme száraz marad.*

A vallásújító legdrágább gyermeke

*Luther Tölpel nevű ebe keresztülrohant az udvaron és
Márton doktor lábához lapult. Nemrég a közeli árok
vizében úszkált, és most minden egyes szőre hegyén egy-egy apró
vízcsepp csillogott. Diadalmasan, akár a karácsonyi evangélium
vagy a Máriának megjelenő angyal. Kedveskedve kúszott oda a doktor
lábaihoz, vakkantott neki valamit, talán az időjárásról,
és már futott is tovább. A doktor egy helyben állt, és azon
töprengett, mi hasznát vehetné a hírnek.
De nem jutott eszébe semmi. A vasárnapi prédikáció
csírájához sem volt elég. Vagy egy tanmeséhez, amit este elmondhatna
a gyermekeinek. Fejében csak a vadul rohanó eb
képe maradt, melynek egyetlen öröme, hogy
az ember felé rohanjon farkcsóválva.
Feléje, a megtört tudós felé, akit a Teremtő
olyan kártyákból alkotott, melyben nincsen egyetlen ász sem.
És amikor még tovább töprengett, rájött, hogy minden,
minden ásszal a kutya rendelkezik.*

Aiszkhülosz epítáfiuma

Nem voltam különös tehetség, halhatatlan műveket nem hagytam hátra.
 Részt vettem viszont a maratoni ütközetben, ahol dárdák
 és nyilak süvítettek mellettem, akár pánikba esett
 seregélyrajok. A velem küzdők sorra hullottak el
 súlyos sebeikben, kit hasba, kit mellbe szúrtak. Belük, lépük s a máj
 úgy buggyant ki a földre, akár a hálóból
 kifordított halak. Én magam ép bőrrel megmenekültem, de
 tetőtől talpig vörösre festett a vér,
 hetekig bűzlött hajam és szakállam, s asszonyom
 valahányszor közeledni próbált hozzám éjszaka, visszahőkölt
 és megkérdezte, miért nem mosakodom meg, miért
 nem vetem le magamról a láthatatlan köpenyt, amelyen kirajzolódott
 megölt ellenségeim bárgyún mosolygó arca,
 és fülembe súgott, véget nem érő jóslataik arról,
 hogy hogy fogok meghalni? És a sírkövemre sem vésnek
 nagy tetteket, melyek előtt térdet hajtana a Polisz.

Szymborska 1973. május 16-án

„Ez egyike azoknak a napoknak,
 melyek már nem jelentenek semmit.”
 (Wisława Szymborska)

Ha összehúzom a szemem, őszi lengyel szántók
 sarjadnak belőletek, gyönyörű barázdák és
 ezernyi káposztafej. Ilyennek látlak benneteket, ha
 összehúzom a szemem az ünnepi szónoklat közepén, elején s a
 végén. Mily mókásak vagytok!
 Otthon, a tükör előtt, amidőn derekatok hájgyűrűi
 és arcotok májfoltjai eltűnnek a fűző s a púder alatt.
 Mily mókásak is vagytok most, amikor
 első osztályú, a ferdén hulló napsütésben fénylő
 káposztafejek vagytok valamennyien. Milyen mókás, hogy nemsokára
 betakarítanak benneteket, és nyikorgó teherautók
 platóin utaztok tova. És furcsa, soha nem hallott
 csend üli meg a szántókat, melyek fölött
 csupán néhány varjú kering, mint hogyha Noé
 bárkáját keresné. Mindjárt véget ér a beszéd,
 s ti kimehettek a foajéba, elsiethettek
 a női és a férfi illemhelyek felé. Egy perccel az unalmas
 vacsora előtt. Amelynek első fogásaként
 finom, első osztályú káposztalevet szolgálnak fel. Csak nem? De igen.
 Pontosan arról a szántóról betakarított gazdag
 termésből. És ez mindannyiunknak ízleni fog,
 nektek is, nekem is, nahát!

Ti mondjátok el...

*Ti mondjátok el az igazat, ti parton ágaskodó fák.
Mondjátok el, mi az? Hiszen ti tudjátok, hogy nem sírtam, mikor
megszülettem, s fejem úgy bukott ki anyám öléből, ahogy
zsákból a meleg tők a fényes napvilágra.
Nem fáztam, pedig azon a télen fagy
pattogtatta a fákat, s a napkorong alászállt a látóhatárig,
akár egy pokolból a fényre pöccintett labda.
Ti már akkor is itt álltatok, fogvacogva,
akár az orosz boltok előtt hosszú sorban álló
tömeg. Harminc évig várakoztatok.
S most ujjaitokat lehelve mondogatjátok egymásnak:
eljön még egy nap.
Tessék, itt vagyok, és az oldalatokra helyezem tenyerem.
Most már megszólalhattok, bármilyen nyelven vitatkozva.*

Egy viking múzeumban

*Pillantásom befogja az ősi norvég fjord
vizében elsüllyedt viking bárka mandula alakú
körvonalait, miközben állok a leghosszabb
csónak előtt. S hallom a vikingek
fenyegetően közeledő evezőcsapásait,
s a rövidesen partra özönlő megszállók
kezére került nők, aggok és gyermekek
éles fecskesikolyát, legvégül pedig a füstölgő tábortüzek
csendjét, amikor minden lezajlott már.
Feszülten szimatolom a régi kötelek,
varsák és vitorlák, kerítőhálók
orrlyukaimat szégyentelenül ostromló
szurokszagát, érzem, ahogy a valamikori
temetési szokásokat taglaló szöveget
olvasom. Hallani vélem, hogyan roppantotta be tőr
a gazdájával együtt halálra szánt cseléd-
lány mellkasát, bordarácsait. De előtte még
öt harcos fordult meg a lány
szűz testében, miközben a többiek a sátron kívül
versenyben verték dárdájukkal a pajzsok
domború hasát, hogy ne hallatszanak a sikolyok. Abban
az ézengésben az istenek sem
tehettek úgy, mintha nem hallanák az ég
felhőit ostromló örömet, aminek ők a hangokat vélték, s ami most
iszonyatként tör utat bennem, miután
a tőr hegye egyszer már megcsiklandozta a szívem.*

Te, ki születésünkkor...

*Te, ki születésünkkor körülöletél minket
s ki köpönyegedbe burkolsz majd, amikor meghalunk.
Te, aki ott vagy két szívverés között,
az erek és izomszövetek sokaságában.
A szavak, a vágy s a szándékok csatájában.
A teli teáscsésze rezzenetlen felületén,
amelyet ajkunk érint. A szőnyegszegélyre
lépő talpban. A csésze
asztalhoz koccanásában. A metróalagútban,
a huzatban, az utcán végigszáguldó szélben, a lobogó
zászlóban. A szavakban, melyek fölkapják
a hangokat, és amelyek levetik
vállukról a tinta könnyedségét. Te, aki a kezünkénél és hajunknál
fogva vezetsz minket, aki teljes valóddal
egy vagy velünk. Te, te, te, aki vagy.
Az egyetlen, akinek a nevét hiába szánkra nem vehetjük.*

Téli este

*Döbrent csend, hallani, ahogy a fagy,
az agg szörny vaktában lődözni kezd
a cinkékre és a süvöltőkre, sorra végzi ki őket,
mielőtt az est leszáll. Parázs tülekedés a madáretetőben,
az utolsó jövevények az utolsó falatokért verekednek.
Egy nyúl imaszalagja jelet rajzol a hóba,
mintha tanúskodni akarna valamiről.
Ilyenkor hangosítsd föl jobban a zenét,
hogy eltöltsön, és megértsd, mi volt
a zeneköltő szépről és jóról
alkotott fantáziaképe. Kint a sarki fény,
az izzásban lévő világűr rázza
rongyszőnyegét. És a muzsikát
csavard még hangosabbra, hogy
följusson a némán
füstölgő galaxisokig. Mert lennie kell valakinek, aki
égi szobájában ülve hallgatja a zenét,
szemében szenvedély és vágyakozás,
miközben a fagy nyugodtan folytatja
a sötétség ölen lögyakorlatait.*

Mona Lisa

*Sokak szerint hiba volt kilépnie a keret lécei közül
és ruháját fölcshintve gázolni a folyóban a verőfényes finn
nyár közepén. A templomosfaluban, melynek lakói szinte
szentként tisztelték, Szent Ágotához és
Mónikához hasonlították. Keveset tudtak róla,
s még ennél is kevesebbet pletykáltak... Azt azonban
többen tanúsították, hogy hetente két
félkilós kávét vesz a közeli boltban. Valamint kéthetente
öt karton piros címkéjű cigarettát.
Volt, aki teljes bizonyossággal állította,
hogy egyszer arany, vagy legalább ezüst
lépcsőn lépdelt fölfelé az égbe. Egy másik, talán,
nem elég határozottan, mégis úgy látta, akár meg is esküdne rá,
hogy egy csapat proféta ereszkedett le
a magasból, hogy tanácskozzanak.
Hogy miről, azt akkora távolságból már nem hallhatta.
Gyerekként sokat csúfolták az iskolában lassú
beszédmódja miatt, és egyik osztálytársnője földézte még
azt az esetet, mikor kimentett két szomszéd kutyát
a biztos halálból, a zajló jégtáblák alól, s partra tette.*

Songe

*A koporsót
kiviszik
végig a
folyosón
amikor a halott
megkopogtatja a koporsófedelelet
jeleznén
hogy szeretne
még egy kevés
Bach zenét hallgatni
a végső
búcsú
előtt*

Jávorszky Béla fordításai

És még mindig élek...

**Temesi Ferenc a nagyregény megmentő erejéről
és a torzításmentes írásról**

Temesi Ferenccel, akinek a könyvhétre jelent meg *Apám* című regénye, az eddigi életművéről beszélgettünk – napjainktól visszafelé haladva az időben, egészen az 1977-es első kötetig, a *Látom, nekem kell lemennem* című könyvig. Már megfogalmazódott a következő mű ötlete is: az *És kész* című könyv szerelemről, egy regényről és az író életének mellékszereplőiről szól majd.

– *A könyvhétre jelent meg a legújabb regényed, az Apám. Egy helyen rendőregényként aposztrofáltad. A közölt részletekből úgy tűnik, a besúgókról és a besúgotakról szól. Miért írtad meg, és miért most? Megvan a regényeknek a maguk ideje?*

– Nem akartam megírni. A Balaton közepén hajóztam éppen Illlel, az akkori szeretőmmel, amikor megszólalt a mobilom. Elfelejtettem kikapcsolni. Egy hang a történeti hivatalból közölte, hogy előkerültek az apámról szóló jelentések. Mennyi? – kérdeztem. Megmondta. Akkor megyek, mondtam. A hivatalban aztán nem tudtam igazolni magam, pedig ugyanúgy hívnak, mint apámat – így az akkor megjelent, *Bartók* című kötetemet mutattam fel igazolvány helyett. Kötelező olvasmányként ültem neki a jelentéseknek – úgy gondoltam, megér annyit az egész, hogy egy négy-öt részes írást szenteljek ennek a történetnek. A tizedik résznél viszont kezdtem másként venni a levegőt. Nekem nem volt olyan „szerencsém”, mint Esterháznak, ugyanis nem az apám jelentett, hanem, mint mondtam, őt jelentették. Úgy játszottak vele és az egyetlen életével az elvtársak, mint macska az egérrel. Ők voltak a lélek igazi mérnökei, és nem az

írók; rendes író ugyanis nem bánik úgy a regénybeli figuráival, ahogyan ők bántak az apámmal. Ha tudta volna, hogy a két legközelebbi barátja a besúgója, nem biztos, hogy túléli. Persze a tartótiszte lehetett a legédesebb pillanat: az, amikor egyszerre két jelentést tartott a kezében ugyanarról az eseményről. A vamzerek ugyanis nem tudtak egymásról.

– *A könyvben leírod, hogy az egyik besúgóval rendszeresen sakkoztál, és könyveket hozott neked. Megváltoztak a gyerekkori emlékek is azáltal, hogy felnőtként szembesültél vele: ügynök volt apád barátja? Egyáltalán mi az Apám? Dokumentumregény, tényregény vagy részben fikció?*

– A gyerekkori emlékem erről annyi, hogy sakkozom egy emberrel, akit újra és újra megverek, ezért újra és újra próbálkozik. Azzal viszont például utólag, a jelentésekből szembesültem, hogy mennyire jól írt – a besúgókat úgy kell elképzelni, mint írókat, a tartótiszteket pedig, mint szerkesztőket. A legérdekesebb, ahogy az ügynökből előbújik az ember: a fő besúgó úgy buktatta le magát, hogy beleírta a jelentésébe, hogy velem sakkozik. A téglá mindig megnyomja a tollat – így akarta jelezni, hogy mennyire beférközött

a család bizalmába. Amúgy ez igaz: tényleg beférközött; nekem amerikai könyveket hozott, amelyeket folyóiratokkal viszonztam. A regény végére ez az ember bele szeret egy nőbe, akiért elhagyja a családját, de gyors halált küld rá az Isten. Aztán, amikor letakarva fekszik és csak a lába látszik ki, egy kisgyerek nem tudja levenni a szemét a cipőiről. Az egész könyv nemszeretem munkaként indult – arra csak időközben jöttem rá, hogy kész krimi: ráterelhetem bizonyos szereplőkre a gyanút, máskor játszhatom a szereplőkkel. Bemutathatom a titkos lakást, ahol a találkozókát lebonyolítják, beleshetek mások életébe. Aztán a vérbíró fejezet, a Bálint Sándor-fejezet. A tartótiszteknek is megvoltak a tartótiszteik, hiszen rendszerré építették ezt. És mindenki benne volt ebben az építményben – másként ugyanis összeomlott volna az egész úgy, ahogy van. De működött. Persze megvoltak annak a feltételei, hogy békén hagyjanak. Ne beszélj ötvenhatról, fogadd el a párt dicsőségét, és lehetőleg felejtse el, hogy magyar vagy. Amúgy a Történeti Hivatalnál nem adták ki a besúgók neveit. És hogy fiktív-e a történet? Fiktív és dokumentumjellegű is. Fiktív dokumentumregény, amely azokon a

jelentéseken alapul, amelyeket a két fő besúgó készített apámról és a családról.

– *Az a kor és azok a dolgok, amelyekről ez a regény szól, hiányoznak a magyar irodalomból. A rendszer-váltás óta huszonhárom év telt el, de mintha sem a társadalom, sem az írók nem akarnák feldolgozni a fél-múltat. Szerinted miért?*

– Mindenkinek kellene írnia egy ilyen könyvet. A korról, amelyet én úgy éltem meg, mintha boldog szabadságban léteznék – miközben az apám a hálójukban vergődött. Azok hálójában, akiknek létérdekük, hogy ellenséget kreáljanak. Az apámat először például be akarták szervezni; utána kezdték el megfigyelni. Ő erre az érmegyűjtésbe és a tanyára menekült, amikor pedig rájött, hogy megfigyelik, „üzent” nekik – az üzenet világosan kiolvasható az utolsó jelentésekből. Míg apám vergődött, nekem remek gyerekkorom lett. Világgá mentem, iskolát kerültem, akadt benne öngyilkosság, egyebek. Rejtőztem például a fürdőben vagy a városi múzeumban, ahol azt hazudtam, hogy felsős őrszervező vagyok, és anyagot gyűjtök egy múzeumlátogatáshoz. Máskor hordárok mellé szegődtem, de ott kitelt a becsületem – feltűnt nekik az iskolatáska. De ez a kor csak a gyerek szemével tűnt békésnek. Az egészet megpróbáltam olyan kultúrtörténeti kontextusba hozni, hogy az unokám is megértse majd, hogy miért jelentett nemzetbiztonsági kockázatot akkoriban, hogy egy kisvárosban kisemberek kisfröccsöt isznak. Tudom, hogy sokan szeretnék a levéltárak mélyén tudni ezt a kort, de én szándékosan bolygatom fel. Hogy mennyire nem akarnak erről beszélni, az abból is látszik, hogy a könyvet nem nagyon akarták kiadni.

A vidéki keresztény középosztály igazsága nem kell senkinek. És ez egy vidéki, szegedi történet, Szeged pedig amolyan senkiföldje: „no-where land”. A történet meg kicsinyes. Csak épp a kicsiny dolgok felnagyíthatók. Úgy jobban látszik az is, hogy mekkora árat fizettünk a Kádár-kori vasárnapok rántott húsaíért, a lángossütőkért, az engedélyezett kevés dollárért meg azokért, amelyeket a zoknikban csempésztünk ki. Lábszagú pénzekkel mentünk Európába. Aztán az átmenet idején minden felkavarodott, felszínre került, végül leülepedett.

– *Azt mondod, mindenkinek meg kellene írnia ezt a könyvet. Ami azt jelenti, ezt a te generációdól valahogy mindenki megélte. Kinek besúgó, kinek besúgott volt az apja. Azt hinné az ember, a gyerekeik viszont hasonlóképp élték meg ezt a kort. Miért van az, hogy a rendszer-váltás idején hirtelen szétszakadt a generációd, és gyökeresen másként kezdett el gondolkodni nemcsak a jelenről, de a múltról is?*

– Kettészakadtunk, ez tény. Régebben a mi asztaltársaságunkban ott ült Csurka István, Kardos G. György, Lázár Ervin, Konrád György, Réz Pál vagy Csukás István, aki énekelt is az ilyen alkalmon. De a kádárizmus lényege mégiscsak az volt, hogy mindenki szem a láncban. Az más kérdés, hogy a mi nemzedékünk szerencsés volt abban, hogy szembejött velünk a beat. Amelyik nemzedéknek van zenéje, annak irodalma is van.

– *Ezek szerint előbb zenétek lett, aztán irodalmatok?*

– A beat jött szembe először a sarkon. Én már tizenégy évesen énekeltem, de amúgy minden utcában akadt egy zenekar. A miénkben, több bandában is én voltam az énekes, akinek elő kellett állítania a

szöveget is. A többieknek ugyanis azt hazudtam, hogy tudok angolul, ami nem volt igaz. Épphogy elkezdtem tanulni, és részben a dalokon keresztül ismertem meg a nyelvet, sőt a nyelvjárásokat és szlengeket is – ami azért érdekes, mert az angol-tanárnom mindeközben a klasszikus angolt tanította nekem. Zenészként azt másoltuk, amit a rádióból le tudtunk venni: éjjel-nappal a Luxemburgot hallgattuk.

– *Az összegző nagyregénynek a Bartókot szántad. Ha visszatekintesz erre a tavaly megjelent kötetre, most hogy látod: pontosan azt és úgy írtad meg, ahogy akartad?*

– Ma úgy látom, hogy vannak benne hibák. Olyanok is, amiket ti nem láttok, de én igen. Ez a regény gyorsvonal volt, a végén expressz. De annyi bizonyos, hogy azt az időt, amíg megírtam, senki nem veheti el Bartóktól, Illtől és tőlem – neki olvastam fel ugyanis a regény elkészült részleteit skype-on.

– *Miért játszattad össze ebben a kötetben Bartók sorsát és Él, a narrátor, azaz a saját alteregód sorsát?*

– Mert közbejött a halál. Nekem ez személyes tanfolyam volt – amihez negyvenévesnyi masszív ivás kellett. A végén már csak vodkát kívántam, és ez volt a szerencsém. Akkor már két hete kilyukadt a gyomrom. Bartók meg? Ötvenkilenc évesen ment el Amerikába, és Amerika ledarálta. Igaz, ő sem várt már semmit. Ha ott marad Svájcban, a betegség talán lassabban végez vele – de ő az Újvilágot választotta a felesége miatt. Pedig nem tudott bánni Amerikával, a sajtóval. Nem volt az a mosolygós típus, hogy finoman szóljak. Az elején megmondta, hogy legalább tizenöt év kell ahhoz, hogy valaki otthon legyen egy idegen helyen.

– *A Bartók előtti köteted Amszterdam stb. címmel jelent meg 2008-ban. Mi az a „stb.” a címben?*

– Azt jelenti, hogy nem csupán Amszterdamról szól; persze elsősorban azért a városról. Hanem a lehetséges szerelemről egy tizenkét éves lány és egy felnőtt férfi között. Ezt a regényt meg kellett írnom a *Bartók* előtt. És megkaptam érte, hogy pedofilregény.

– *Az Amszterdam stb. kapcsán az egyik interjúban a hitről beszélsz, mivel az egyik főhős halálos betegen megtér. Azt mondtad, voltál buddhista és taoista, illetve könnyebb elmondani, mi nem voltál, minthogy mi igen. Mit jelent számodra a hit, és miért próbálkoztál ennyiféle irányban? Szerinted lehet egyáltalán buddhista egy európai?*

– A hős nem halálos betegen tér meg – úgy nagyon közhelyes –, hanem egészségesen. Magam ötvenhét évesen – Kemenczky Judit erős fölszólítására – két év életgyónás és Biblia-órák sora után tértem vissza a római katolikus anyaszentegyház kebelére, amelynek egyik, pedagógiában nem túl erős tagja ötéves koromban kizavart a templomból valami semmisségért. Hozzáteszem: 1955-ben a szüleim állását kockáztattam azaz, hogy templomba jártam. Tizenöt éves kanyar után találtam vissza a hithez. Igen, európai is lehet tibeti buddhista, vagy akár taoista, hindu – és így tovább. De persze jó, ha jár Keleten az ember. Én nem kalandként éltem meg se a taoizmust, se a többi hitet, hanem egyedfejlődésem állomásaiként. Nyugvópontot kerestem a hitben. Ahogy viszont ma – főként Nyugat- és Észak-Európában – viszonyulnak a valláshoz bizonyos politikusok és pártok, az egyene-

sen ijesztő. Felmondják a protestáns munkaetikát hibátlanul, csak Isten nélkül. Isten nincs benne; minek az? Persze nem Spanyolországról, Portugáliáról, Lengyelországról vagy Itáliáról beszélek, ahol még értik, hogy Isten nélkül az egész élet tévedés. Pedig az apokalipszis lovasainak már hallani a dobogását. Nagyon nagy időket élünk, a Jelenések Könyve kezd valósággá válni. A kereszténység nélkül Európának vége, elsöprik a mozlím hit nevében nyomuló óriási tömegek.

– *Az írásaidból kiderül, hogy az átlagos érdeklődőnél jóval mélyebben ismered a keleti kultúrát. Mi vonzó ebben a számodra? Valóban van ebben a kultúrában olyan plusztudás, amely zárva marad az előtt, aki mondjuk a közép-európai katolikus világba nőtt bele, ezt ismeri; vagy minden tradícióban ugyanaz a tudás létezik, csak más formában?*

– Persze hogy érdekel a keleti kultúra, hiszen a magyar kultúra alapja is az. Vonzó benne számomra, hogy – az orvoslástól a matematikán át a filozófiáig – a Kelet ott kezd, ahol a Nyugat általában befejezni véli. Persze vannak univerzális elemek, a különböző vallások mélyén azonosságok. Egy művelt embernek a mai világban értenie kellene – a sajátján kívül – egy germán, aztán egy újlatin, egy szláv és egy keleti nyelvet is. Na és, mondjuk, a szuahélit. Harminckilenc évesen kezdtem el kínaiul tanulni. Ezt a hegyet már nem mászom meg, de hadd legyen én is sznob valamiben.

– *Pedofilregényt hivatalosan még nem írtál, de a Fibonacci-számsoron, sakkjátszmán alapulót vagy szótárregényt igen. Miért vonzódsz a különös szerkezetekhez?*

– Már a *Por* is a Fibonacci-számsorra épült. Úgy gondoltam,

hogy ha Bartóknak jó, nekem is jó lesz – igaz, akkor még nem tudtam, hogy a *Bartók*ot meg fogom írni. A szótárregény első szócikkét mindenesetre 1975-ben közöltem. Majd Milorad Pavic is megírta művét, ami miatt kissé üldözési mániám támadt. Hisz épp írtam egy hasonló regényt.

– *A szótárregényen kívül van olyan műved, amely a jóskártyára, a kínai pálcikajóslásra, megint másik kínai hadicselekre vagy sakkjátszmára épül. Egy helyen olyasmit nyilatkoztál, hogy a forma számodra fontosabb, mint a tartalom. Máshol azt is mondtad: néha elfelejted, mit írtál meg. Ezek szerint a könyveidet elsősorban a forma felől kell olvasni?*

– Én olyat soha nem mondtam vagy gondoltam, hogy a forma fontosabb. A forma a tartalom vágya arra, hogy valahogy kimondja magát. A kettő ugyanannak a két oldala. Az igaz, hogy elfelejtem a regényeimet – na nem egészen. A régi mesemondók minden meséjüket a fejükben tartották, mert írástudatlanok voltak, vagy nem támadt készletésük arra, hogy írjanak. Az én könyveimet a leghegyesebb úgy olvasni, mint a hagyományos szerkezetűeket: az elejétől a végéig. Szeretek játszani, és tudom, hogy az olvasók is szeretnek, ezért az én munkáimnak általában több olvasatuk is lehetséges.

– *Mégis nagyon nagy szabadságot adsz az olvasónak. Végigolvashatja elejétől a végéig a művet, de kiválaszthat egy-egy szálát is. Nem túl sok ez?*

– Az én könyveimhez mindenkinek hozzá kell adnia a fantáziáját – a cél az lenne, hogy például a *Bartók* esetében mindenki alkossa meg a saját *Bartók*ját. Játszani hívom az olvasókat, amire ők

vevők is. Régebben, amikor mindenki keresztretjvényt fejtett, én is írtam egyet – vers született belőle. Úgy tűnt, hogy nem lehet megfejteni, de valakinek sikerült. Felhívott egy ismeretlen, s azt kérdezte, jó-e a megfejtés. Pedig költőnek tehetőségtelen vagyok. A regényeimben, akármilyen szerkezetűek, a kis formákból építkezem, mint egy minimalizálás. A *Carmina Burana* is felér egy életművel, pedig az is csak gyűjtemény...

– Szoktál beszélni az olvasókkal? Tudod, hogy szeretik vagy nem szeretik a könyveidet?

– Az olvasói véleményekért érdemes írni. Levélben, e-mailben, az utcán, villamoson, metróon, telefonon nagyon jó visszajelzéseket kapok. Még egy hagyományos szerkezetű regény is akkor ér célba, ha elolvassák. Csak így zárul be a kör, különben tetszhalott a mű, ha papíron vagy képernyőn létezik csupán. Akadnak olyanok, akik az első könyvemtől, mások a *Por* óta követnek, és mindig teremnek új olvasók is, ami öröm számomra. Mindenki magának ír elsősorban; de olvasó nélkül mivé lennének? Például amikor huszonnégy órán át olvasták fel a *Port*, az se volt akármilyen. Ma mindenki ír, de kevesen olvasnak. Én sokat és sokfélét. Itthoni kortársakat is. Csak jó olvasóból lehet jó író.

– Szerinted fiatal vagy öreg műfaj a regény? Sokak szerint még éppen csak elkezdődött a története a többi műfajhoz képest; míg mások szerint az *Ulysses* a modernitás csúcsa, és a posztmodern után semmi sincs. Közben viszont virágzik a *Marquez-féle* regényművészet is, új műfajok születnek, mint például a skandináv krimi; vagy ott van *Zafón*, aki nem regényt, hanem regényuniverzumot ír. Szerinted hol tart ma a próza? Valami előtt vagy valami után?

– Ahonnét nézzük. A lírához viszonyítva a regény fiatalabb, kicsit „butább” műnem. Valóban az *Ulysses* a modernizmus csúcsa, s a *Finnegans Wake* a netovábbja. Joyce megkerülhetetlen: meg kell mászni a hegyet, és utána tovább kell menni. A posztmodernnek annyi. A posztmodern volt az az irányzat, amely kizárólag a formáról szólt, lett légyen bármilyen egyszerű szerkezete. Másfelől a szövegirodalom nem hal meg, csak átalakul. Ha körbenézünk – akár itthon is –, láthatjuk, hogy a sztori feltámadott, mint Finnegan az ír népdalban; csak nem fekszik vissza egy sör után. De a szövegeket már úgy rendezzi el az új történetek írója, mint mondjuk egy jós a kártyákat az asztalon. „Minden zene népzene – mondja Bartók –, mi csak elrendezői vagyunk a dolgoknak.” Az emberek nem olvasnak olyan könyveket, amelyeket csak néhány kritikus ért meg, és aztán magyaráz, magyaráz.

– Mihez kötődsz, ki a mester, ki a társ, ki a rokonlélek?

– Nekem magyar tanítóim: mint égen a csillag. Konkrétan nem tanított senki, mégis sokan. Úgy kellett a világirodalomból összelopkodnom mindent. *Marquez Száz év magánya* a huszadik század prózájának csúcsa. Ott van Cortázar, Vargas Llosa, Fuentes és a többiek, akiket „boom writers”-nek hívnak a hálátlan utódok, aztán az amerikaiak, az angolok, a franciák, a németek, az oroszok, a kínaiak – felsorolni se tudnám. Társak? Fiatalon sokan voltak, de öregségre magadra maradsz. Ez így van rendjén. Barátok azért vannak, fiatalok és öregek egyaránt. Az a körülbelül tíz ember, akiről beszélek, aki a magyar irodalomban először a prózát tette meg vezető

műnemmé a lírával szemben, megkerülhetetlen. Valamikor eljártunk egymás dedikálásaira, és leültünk a járdaszegélyre. Hú de régen volt! De létezett.

– 2006-ban jelent meg a *Kölcsön idő című köteted. Ennek kapcsán azt nyilatkoztad, hogy amikor túlélte egy autóbalesetet, kölcsönbe kaptad az idődet. Hogy érted ezt? Író lettél volna akkor is, ha nem támadsz új életre ebben a balesetben?*

– Először is: a halál pillanatában nincs filmvetítés. Ezt üzenem a hülye íróknak, akik ilyesmiről írnak. Másodszor: igen, enélkül is író lettem volna. De így lett egy dibukom: Kati. Ő meghalt abban a balesetben, és fiatal maradt. Néha megbeszélem vele a dolgokat. Egyébként három hónapot adott az Úristen kettőnknek, de azt a három hónapot olyan sebességgel éltük meg, mint az egész életet. És írtam egy 1421 oldalas regényt, hogy ezt az egészet el tudjam mondani: a *Port*.

– *Nem a Kölcsön Időt, az „újság-regényt”? Egyébként mi az, hogy újság-regény?*

– Abban bizonyos Kaczúr Katalin írta a „Lapzártát”, vagyis az összefoglalót a végén. Minden írónak az az álma, hogy legyen saját újságja. Simonffy Andrásnak is, aki hol azzal szórakozott, hogy teleírta az *ÉS* páratlan oldalát, hol azzal, hogy egypéldányos lapot csinált *Csi* néven: én ebben publikáltam Jozsef Visszarjonovics Lenon néven. Tőle irigyeltem el a saját folyóiratot, de elirigyelhettem volna az újságírást Mikszáthtól vagy Tömörkényitől is.

– *Azok közé az írók közé tartozol, akik napilapos publikációkból élnek meg. Lehet így élni és írni?*

– Nehezen bírom, hogy az éhhalál szintjén vagyok; ráadásul nem elég, hogy keveset fizetnek,

de az olvasót is átverem, ugyanis azt hiheti, hogy olvasta a regényt, amelyből részleteket közlök.

– Egy pár éve a Magyar Hírlapban írsz. Itt publikáltad a Bartók jó néhány részét is. Ez technikailag hogy néz ki? Írod a regényt és néha adsz belőle egy darabot a napilapnak, vagy amikor le kell adni a penzumot, írsz egy részt a regényből? Segít vagy hátrazozdít a penzum, a napi kötelezettség?

– Ha regényt írok, néha részleteket adok belőle a lapnak, ennyi. De rengeteg dolog kimarad a regényből, vagy megoldhatatlan benne. Ilyenkor publi- és tárcasorozatokot írok. És hát megírtam a világ legelső újságregényét, a *Kölcsön Idő* című lap húsz számát. Kiadjuk újságpapíron is, ahogy eredetileg akartam. Esetleg újabb számokkal bővítve azt a húszat.

– 2003-ban Gabo meg a halál címmel jelentek meg tárcanovelláid. Miért ez a cím? A tárcanovella mint műfaj számodra kizárólag megélhetés, vagy szívesen, örömmel írsz ilyen?

– Gabo természetesen Marquez neve. A benzinkutastól az államfőig mindenki így szólítja az állítólag visszavonult nagymestert, akinek kitalált haláláról városi legendát kreált egy senki a neten, hamis búcsúlevelet produkálva. Én írtam Marqueznek, tudtam az igazat. De a témára térve: tárcát is úgy írok, mint regényt. Halálosan komolyan. És jól. Nekem, aki a kisformákból épít nagyokat, szinte kapóra jön az egész.

– Van egy különös könyved, a Babonáskönyv. Mi vonz a babonához, és mely babonákat ismered behatóan?

– Most, hogy megöregedtem, már nem vagyok olyan babonás.

Váratlan dolog ez az életemben. Ma már nem írnék *Babonáskönyvet*. De akkor jó ötlet volt a történetmesélésre.

– 1997 és 2000 között három könyvet jelentettél meg, a *Hogyan nem találkoztam Allen Ginsberggel?-t*, *Az éjféli utast és a Királyáldozatot*. A Királyáldozat a középkorú író és egy tizenkét éves kislány kapcsolatának története sakkjátzmába csomagolva. *Veszélyes terep*. Szerinted ez nem pedofília? Meddig mehet el az író egy olyan világban, amelyben normává válik a „politikailag korrekt” beszédmód, és bizonyos dolgokról nem szabad beszélni? Sérti az író szabadságát az a világ, ahol bizonyos szavak, jelenségek nem mondhatók ki?

– Kimondom a szavakat, mert nekem senki se mondhatja meg, hogy „pisziileg” korrekt vagy sem. Nem egy középkorú író, hanem egy középkorú holland könyvkiadó tragikus szerelmi története ez, de a főszereplő maga a város, Amszterdam. Majd’ minden fejezetben holland népmese is szerepel különben. Az egész világ pedofillá lett, ha úgy tetszik. Nézd meg a reklámokat, a filmeket, nézd meg a százötvenes, cérnalábú lányokat kétméteres pasikkal. Ne a tükröt akarjátok széttörni, hanem a valóságot.

– *Hogyan írsz? Belépsz a regényed világába arra az időre, amíg megírod, és onnan ki sem jössz egy-két hónapig, vagy napi munkaidőben dolgozol, és írsz mondjuk reggel nyolctól délutánig? Hogy kell elképzelni íróként egy napodat?*

– Mindkettő. Munkaidő: reggel nyolctól délig – a regény vége felé már hatkor kezdem –, azután hallgatom a Csendes-óceánt, s ha jól megy, alszom egy órát. Ez választja el a délutáni műszakot, aminek

úgy kezdek neki, mintha három órát aludtam volna.

– *Írtál egy könyvet Pest címmel. Abból úgy tűnik: Pestet, a pesti éjszakát jobban ismered, mint sok fővárosi. Mégis szegedinek vallo magad. Hol az igazi otthon? Mi vagy: elszármazott szegedi Pesten, aki még egyszer visszatér, vagy már pesti lettél?*

– Harminckilenc éve élek Budapesten, majd’ minden zégézugát belaktam, becsavarogtam, átéltem. Szeretem, az egyik otthonvárosom. Ilyen több is van a világban. Mégis szegedi vagyok a lelkem mélyén, bár Szeged tesz rám. De nem baj. Újra szabadon kóborolhatok ott is, nem ismernek fel. És ettől boldog és szabad vagyok. Sose akartam Pestre jönni, egy szerelem miatt maradtam otthon, hogy azután életem legnagyobb szerelmének, Katinak halála kirobbantson a szülővárosomból. A fővárosban lett állásom utcáról, és ez akkor döntő volt. Ma már, az internet korában, élhetsz akárhol. De akkor megtudtam, hogy senki vagyok, hiába jelent meg minden valaminek számító vidéki folyóiratban munkám. Egy év múlva kezdtek sokan kiegyezni velem. Vagy megpróbálták.

– *Sokak szerint Magyarország két részre oszlik a Duna mentén: egy nyugati és egy keleti részre. Gyakorlatilag két országban élünk: Pannóniában és Kelet-Magyarországon, és ez évszázadok óta így van. „Pesti szegediként”, magyar írástudóként hogy látod az ország helyzetét? Valóban van kulturális, attitűdbeli, hovatartozásbeli szakadék a két rész között?*

– Pannónia és Hunnia – régi téma. Talán régebbi, mint az ország. Ma is fönnáll ez a helyzet,

közte egy vízfejű fővárossal. Feloldása közelesen nem várható a keleti rész tudatos fejlesztése nélkül. Régi mese ez: István és Koppány, tudjuk. Talán az internet fejlődése segít.

– *A Hídban két emberi sorssal játszol a tarot jóskártya és a kínai cselek logikája szerint. Szerinted valóban sorsszerű, hogy mi történik velünk? Magasabb erők írják meg az életünk forgatókönyvét, és mi csak statisztálunk a saját életünkben; vagy van döntési lehetőségünk?*

– Igen. Nem.

– *1992-ben Pejote címmel adtál ki egy kisregényt. Ez a legkevesebbet emlegetett műved, sokan nem is tudnak róla. Mi ez, és miért ez a címe? Ha már pejote: szerinted élhet az író tudatmódosító szerkekkel, ad absurdum, kell neki élnie ilyenekkel? Szerinted van ennek kultúrája Európában a hippikorszak után, és van kultúrája Magyarországon?*

– Élni élhet vele, csak nem munka közben, esetleg már helyette. Egy írónak elvileg mindent ki kell próbálnia, de van egy vonal, amit én soha nem léptem át, és ez a kemény kábítószeres adta határ. Lehet, hogy konzervatív vagyok. Hősnővel, a hőroine-nal csak regényben foglalkozunk. Mindennek van szubkultúrája, ettől az állásponttól függetlenül.

– *A Por ma érettségi tétel. Ha rólad beszélnek, ezzel a művel határoznak meg; elsősorban a Por szerzőjeként emlegetnek. Te hová helyezed ezt a művet a saját életműveden belül? Szerinted akkor mitől szolt ilyen nagyot a szótár-regény? A közeg volt kiéhezve rá, vagy bármikor megíródhatott volna? Fontos, hogy akkor jött ki; vagy ha ma jelenne meg, akkor is ezt a hatást érné el?*

– Jókör jelent meg, 1986–87-ben, amikor az irodalom még számított valamit Magyarországon. Óriási várakozás előzte meg, és a példányszám is ennek megfelelő lett. Egy évben kétszer kiadni valamit, karácsonyra is: ilyen nem történt akkor. Amikor elmondtam Nyugaton a példányszámot, azt mondták: te élő klasszikus vagy. Dehogyan vagyok, mondtam. Csak nálunk az emberek olvasnak. Azt mondták, hogy a regény az avantgárd megtagadása, pedig ez egy egyszemélyes avantgárd jelentkezése volt – csakhogyan történetekben elmesélve. Hogy milyen lett volna az eredeti, a modernista, azt jól mutatja a regény ősfarmája, az 1975-ben írt „Kutya – címszó egy értelmező szótárból”, amely teljesen nyitott szerkezetű írás. A könyv kegyetlen szókimondása, a különböző idősíkok egymásmellettisége, a történet újbóli, központi szerepe miatt válhatott ilyen népszerűvé. Ma sem tudom. Szerencse is kell hozzá.

– *1977-ben Látom, nekem kell lemennem címmel jelent meg a ma már megszerzhetetlen első köteted. Ha jól számolom, közel harminc voltál, amikor ezt kiadták, miközben több helyen nyilatkozta, hogy tizenhat éves korod óta írónak készültél. Miért vártál a pályakezdésig ilyen sokáig, és mit csináltál előtte?*

– Tévedés: én négyévesen kezdtem a pályát óvodai mesemondóként; tizenhat évesen már tudtam, hogy író vagyok. Az, hogy két év várakozás után, huszonnyolc évesen jelent meg az első könyvem, utalhat a vidékiségemre is – meg akkor nem számított ez a két év kirívóan soknak. Az egész nemzedékünket igyekeztek minden állomáson, váltónál késleltetni. Mindhiába.

– *Magyarországon mindenkit felcímkeznek. Az irodalomban hovatovább fontosabb, hogy hová sorolod magad, illetve hogy hová sorolnak, minthogy mit írtál. Saját magad szerint hová tartozol?*

– Nem lehet beskatulyázni, és még mindig élek. Változhatok. Elsősorban talán vidéki író vagyok. Mert bár jártam rengeteg világ városban, megmaradt az abbéli hitem, hogy a kisvárosok az igaziak: Amerikában is, Európában is, Ázsiában is.

– *Ha újrakezdehetéd, ugyanezt az életet választanád? Magyar író lennél, és átelnéd ugyanezt, ugyanígy? Választás kérdése, hogy az ember ír vagy nem ír, vagy kényszer?*

– Nem hiszek az újrakezdésben. Nagyon ráfáztam, hogy hittem. Tanulok. Ha szabadon lehetett volna választani, talán XVII. századi angol író szerettem volna lenni. Sok mindent másképp csinálnék, már ami a végérvényesen letett poharat illeti. Sokat adott, de még többet elvett. Engem a nagyregények mentettek meg, mert azt már akkor is tudtam, hogy csak tisztán, minden torzítástól mentesen szabad csak írni. Legalábbis nekem. Az írás választ téged, nem te őt.

– *Mi jön az Apám után? Újabb regény?*

– A következő regényem címe megint rövid: *És kész*. Szerelemről, egy regényről, életem mellékszerplőiről szól (mindenki főszereplő a saját történetében). Ha Isten ad hozzá erőt meg egészséget, több munka is készülődik bennem. Nagy szavakat mondhatunk, de nem tudhatjuk, megérjük-e a holnapot. Ezt megtanultam. Az öregség majd mindent elvesz, de egyvalamivel megajándékoz: vissza tudsz nézni. Tulajdonképpen öregem kellene kezdeni a pályát.

Péntek Orsolya

Tárgyilagos bizalom: irodalomról, nemzetről Görömbei András: Irodalom, nemzet, harmadik út Nap Kiadó, 2012.

„Az élet a csodáké, a sorsé, s megrendülni nem szabad sem az életem, sem a csodákon, sem a sorson.” (Ady Endre)

A történelem posszedál. A pillanatban is hatalma van rajtunk, felemel vagy lebír. E ritmus világraszóló fordulatai, a külön dátumozott és úgynevezett nagy események között terhes sejtelmek feszülnek. Végül mindig efféle megérzések sűrűjéből vergődik elő a cselekvés. S rögtön oda hajlik vissza, ahol kezdte. Mintha kizárólag gondolat szülhetné: előszeretettel céloz a szellemre. Innen már csak egy lépés belekerülni az értelmet a cselekvésbe, s ráadásképpen valamilyen hitre hivatkozni. A *Szigeti veszedelem* Pars primájának huszonkettedik versében egy kifejezetten fölgerjedt Isten komor hortációját közvetíti Zrínyi a magyaroknak: „Kiáltnak én hozzám, s nem hallom meg üket, / Hanem fogom nevetni ügyöket; / Az ű panaszira nem hatom fületem, / Ű nyavalyájokra nem tészem szememet.”

A Zrínyitől való intő átokelőleg Kölcseyénél ropant érv gyanánt visszhangzik a kegyelemért: „Szánd meg Isten a magyart / Kit vészek hányának”.

Hogy egy kor szeszélyétől és a különféle érdekektől stimulált egyéniségben is milyen végletesen – hol mint vihar, hol mint béke – érhet földig a menny, arra nincs jobb példa Adynál. Ő, aki némelykor (akár a maga idejében Zrínyi) egymaga országos hang, torzsalkodni is bátor az Úrral – hogy egyszerre csak bocsánatát és feloldozását bírja: „Mikor elhagytak, / Mikor lelkem roskadozva vittem, / Csöndesen és váratlanul / Átölelt az Isten.”

Ez már filozófiai önszemlélet, amelynek igazságát csakis belső mérlegeken illik mérni. A magánügy legföljebb magánkultúrát csinál. Aki nem kívánja az emberi világot, az nem érheti sem a szeretetet, sem féltés realitását. Sőt, egy idő után nemcsak önmaga lényegét, de körvonalait is elveszti. Ha viszont a hitvallás az erkölcs dolgaival a közösségig hat, az akár nemzetmegtartó kútfővé nőhet. Minderről a tárgyilagos bizalmú Görömbei András az *Irodalom, nemzet, harmadik út* című kötetében, Imre László két könyvének méltatása közepette, ugyancsak tanulságos

esszét kerekít. Amelyet éppúgy lehetséges speciálisan vázlatolt vallástörténetként olvasni, mint a hit és az esztétikum öleléséből kinövő irodalomtörténeti példatárként. Arany, Ady, vagy a mából Sütő, Csoóri (de mondhatnánk: Apáczaitól Páskándiig): néhányan azok közül, akiknél a vallási ethosz és az emberi, illetve poétikai attitűd viszonya a kivételes személyiség gesztusaiban nyer értelmet: az alkat egzisztenciális alapján, mintegy a tehetséggel együtt fejlődve, amikor az alkotói és hites-hitszerű vallási morál kifejezése egyúttal a talentum erkölcsi vallomása is.

A hit önarckép. De mást is mutat, mint az arcot – az arc szellemi alkatelemeit.

A nemzet arculata közös mű, de amint végigméri magát hitei és cselekvései tükrében, evvel máris az egyéniségre terelődik a figyelem. Nem lehet másképp. Erénytelenség, erény elvont fogalma végül az egyéniségben ölt testet. A nemzet közös ihlet, mondja József Attila, s ez igaz, de igaza a közösből kivált egyéniségé.

Görömbei Andrásnál – a tanár úrnál – például egy nagy ívű tanulmány hódol a rendkívüli egyéniségű Németh Lászlónak, és ereszkedik bele az olvasói és a tudói egyértelműség félreérthetetlen összhangjával Németh jellemébe. Mennyi fölrazó dilemma! S mennyi intellektuális pazarság; Németh dacának és hűségének szembevillanása a korrall. Álmok és pragmatizmus ihlete!

A *magyar nemzettudat változásai* című írás igazi pandanja a *Németh László és a magyar forradalom*. Megragadni egy lehetőséget, még ha minden bizonynyal súlyosan éget is, s tartani két marokra mint igazságot, akármilyen szörnyű seb, bántalom és fájás (és ahogy utólag kiderült: hosszú tragédia) a következőképpen; íme, az erkölcsös hazafi felülemelkedő becsvágya. És minden egyéni s közösségi szigorú lelkiismeretvizsgálat a történesek közben és utólag leírható és bevallható, akár erkölcsi kötelezvényként is, erről a nemzethű ambícióról. Miközben az ember utat választ, s vagy a létezés, vagy a birtoklás formáinak keresésére indul. Tulajdonképpen nem is kell hozzá más, csak csurig tölteni a mondatokat igaz-

sággal. Az *Irodalom, nemzet, harmadik út* nyitánya ezt a korrajzba ágyazott történelmi pástot, a bevallott és bevallásra váró múlt pástját és gátjait ábrázolja, Németh László, a magyar népi írók vagy éppen Nagy László vonásait hangsúlyozva a korképen. Németh gondolkodása a nemzeti szellemépítés költészete. Nem kell megjedni: a nagy líra többnyire életre kel, néha még arra is képes, hogy meghaladja az életet. Németh László ilyen vonatkozásban az eszménybe vetett erő álma, győzelme, világossága: életmű, amelyet műfajok fölötti nagyszerű költéménnyé avat a meggyőződés. Ha Nagy László versművészete szintúgy a világba vetett lélek és a lélekben újraalkotott világ kételyek közt végigvitt apoteózis – mert persze az: a hagyományba fogódzó, tőről metszetten eredeti mű: messzire is van Némethől, közel is hozzá. Másképp és másban hányatott, de, mindenén túl, éppoly összefogott lelkelet. Görömbei megfogalmazásában Nagy László „szenvetékből, kételyekből ép lélekkel fölemelkedő, fegyelmzett költői” világ kőmívese.

Az ember lázad és ragaszkodik, így ajándékozza meg magát stílussal. Fölüti a fejét, aztán egyszerre megzavarodik. Mi lesz velünk? Mire futja a történelem lehetetlen akaratából? „Ma a nemzetragasztó irodalom és kultúra feltételei hiányoznak” – kiáltja Görömbei András 2010-ben. A szépet eszerint hát nem a divatozó intellektuális csiklandozás, az artistikus szemfényvesztés, nem a tarka játékká silányított írás fogja előcsalni. Hanem az alkotás minden egyéb feltételeihez illeszkedve a jelenvaló világ becsületes és módszeres átgondolása; s ennek nyomán a világ jogos pere vagy hiteles felemelése csakis az erkölcsöt átgondoló mű lehet.

A rokon természetű inspirációkon és megvilágosításokon növe, új látásból és egy nemzedéknyi árnyalattal elütőbb vívódásból csiholódik (s emelkedik Nagy László magasáig) Csoóri Sándor, aki talán nemzete „elintézetlen ügyeit” közvetlenebbül kibeszélő költő, de szociográfus is, kihagyhatatlan esszé szerzője, filmíró – sokműfajú, mint Illyés, és az ő közéleti komolysága és szívbelisége éppúgy megvan benne, mint egy-egy nyugat-európai versiskola magyar viszonyokra alkalmazható tanulsága. Az *Irodalom, nemzet, harmadik út* egy fejezetében őt, Gál Sándort, Tamás Menyhértet, Vári Fábrián Lászlót és Nagy Gáspárt mint a közösségi indítékú, koherens líraváltzatok szellemi atyafiságot tartó képviselőit méltatja a szerző; természetesen igaza van, javában rokon, s az

esztétikum egy bizonyos keretében egyugyanazon szellemi tablóképre állítható lírikusok ők, még ha az összetartozásban egy kissé mind másképp fésülve állnak is. Figyelemreméltó és egyben magától értetődő, ahogy Görömbei ráilleszti következtetéseit az arra érdemesekre. „Az irodalom – állapítja meg a Csoóri Sándorról szóló egyik írásában – mindig visszaadta újra a nemzet önértetét.” Gyűljék újra és újra a büszkeség? De hiszen a géniusszal való egyéni fúzióikat nem számítva, a nemzedékek nem egyenlő erejűek, mert nem egyenlő feltételűek. Csakhogy az újak nem magyarázkodhatnak; a valóság által megalkotott műveket nekik is újra meg kell komponálniuk. Esztétikai értelemben alighanem ez a nemzedéki eltérésekben és hűségben nemesedő revolúció. És mondjuk: ha az ember a lázadásban és a szolgálatban felfedezi Csoóri Sándor alkotói osztályrészét, helyzet és szerep koordináta-rendszerén nem kell különösképpen keresgélnie majd, hogy Csoórinak miben, miért, hogyan örököse Nagy Gáspár.

Az *Irodalom, nemzet, harmadik út* szerzője jószelivel egy kismonográfiáig menően tallózza át Csoóri Sándor működését. S lám, amint a csaknem két évtizeddel fiatalabb, lélek-rokon Nagy Gáspárt veszi elő, mintha az ő és Csoóri nyilvánvaló különbségeit disztíngválva, hajszálpontosan tapintana rá, hogy differenciáik mögött fölváltatlan azonosság rejlik. „...mély hit segíti őt abban – szögezi le a szerző Nagy Gáspárról –, hogy költészetén végigsugározzon a fény, a megváltás bizodalma, a minden mélységekből való felemelkedés (...) természetesnek tartjuk, hogy éppen ő írta meg a nyolcvanas évek elején és közepén azokat a híressé vált verseket, melyek egy önmagát túlélte rendszer hazug látszatokból épített védőbástyáin betömhetetlen réseket ütöttek...” („*Jegyzvén szalmaszállal*”). A szavak iránti bizalom, a nyelvi teremtés különlegességéig fölűszó energiája, a transzcendens érzékenység: bár Nagy Gáspárról mindez sokadszor kimondott tény, százegyszer sem árt hangsúlyozni, hogy ő e tekintetben mennyire tehetős lírát bír.

De e líra mégis: bizonyos vonatkozásban zárva felejtett kincsház. Csak feléje kellene fordulni. Kutatókat és a költészet rejtélyes szegleteire kíváncsi filoszokat izgatna fel: hogyan nőhet össze originálisan szerves egésszé a szentséges áhítat, a groteszk, a vizualitás, vagy éppenséggel az elégia és az ironia. Volna mit vizsgálni azon, hogy költészetünk főhagyományát jussul véve, Nagy Gáspár miként

ölelte a tradíciót eggyé a klasszikus (igen, már ez is a klasszikum része!) ó-avantgárd kimenthető ösztökéivel. Sosem születik meg például az Ady által nyert *komp-ország* fogalommal azonos súlyú (ugyanúgy analizáló és összevonó) nyelvi konfluencia, a Nagy Gáspár-féle *szaltószabadság*, ha a költő csak késve bátor – és csak késve bátor az esztétikum összetett szemléletére.

Csoda történik és tisztánlátás munkál – a költészethez nyúlva ebből a két összetevőből kell a tudósok lombikjaiban kifőnie valami egyedi konzekvenciának, s majdnem bizonyos, hogy azonnal rákap az olvasó. Éneklik-e mást is, más kontinenseken a magatartást, a múltat, a kultúrát, a kegyelemvágyat, az akaratot oly átszellemülten, mint mifelénk? Itt, ahol még a fejtartás, vagy a *magas cé* is eszme. Ki lehetne ennek a megmondhatója? Mindenesetre Kiss Gy. Csaba Kelet-Közép-Európa tizenhárom országának himnusát sorra véve elemezte: hol, hogyan, kinek, miért templom és megzengetett univerzum az a pont, ahol az énekes a nemzeti reprezentációs énekshóhoz köszörüli torkát. A térségünkben született himnusokról érkező kötet szinte nem is lehet más, mint jelentős; mi tudjuk igazán, hogy miért. Vagy amiként Görömbei András írja: Kiss Gy. Csaba vállalkozása „a kelet-közép-európai eszme és reprezentációtörténet megértéséhez nélkülözhetetlen” munka (*Kelet-Közép-Európa himnusai. Hol vagy, hazám?*).

Bizonyos, hogy minden himnusban – így vagy úgy – felcsendülnek égető igék. Amikor az énekelt hang lehalkul, az olyan nációk számára, mint a miénk, legalábbis a töprengés ideje jön. Az önmagunkban keresett és fellelt kapacitás szításával egyenértékű érdekünk az „államhatárokon túlnéző szemlélet”. A történelem térbelileg és létszámberileg egyaránt faragott rajtunk. Céllá emelni összetartozásunkat elemi kötelesség – ha már úgy alakult, hogy a hazánk földrajzi értelemben szétszórt, magyarságunk legyen oszthatatlan. E gondolatkörhöz passzít-

ja mondandóját *A felszívódás veszélye – a fennmaradás esélyei* (az európai, amerikai, ausztráliai szórványokról érkező dolgozat), valamint a nemzetbe vetett bizalom korszakváltását ígérő *Határtalanul!* című kötet, amelyet a nemzeti összetartozás erősítése jegyében Csete Örs szerkesztett és részben írt, s amelyre Görömbei András a nemzetegyesítés egyik gondolati erőforrásaként tekint.

Ebből a forrásból szívva, nevesíthető művészi életfák cseperedtek és lombosodtak – s ha az újak komolyan újak akarnak lenni, a formák közt ugyan bőkezűen válogathatnak, ám akinek egy pillanatra sincs érkezése a mondott életfákat felbecsülni, az – például a nemzeti együvé tartozás eszméjének hátravetésével, vagy az erkölcsi elkötelezettség mellőzésével – menten számúzi saját kiválóságát. Minden nap: új körülmény. A jövő is. De a mát és tegnapot fölfogni: ehhez a méltó példa igénye elengedhetetlen. Görömbei András csinál is egy kis antológiafé-

Árkossy István: Leonardo da Vinci

let, kötetének *A kisebbségi léthelyzet* című fejezetében. Vallomása Ratkó Józsefről, Márkus Béla, Dobos László értékelése, Sánta Ferenc, Szilágyi István kritikai számbavétele, Lászlóffy Aladár köszöntése, Sütő András, vagy éppen Vencsellei István gyorsportréja: a számíthatás nélküli világosság és érzékenység mintái – most éppen ennyien, s ki-ki a saját arcáért megszenvedett eleven precedens. Nem még újabb keresztre, hanem figyelemre és megértésre van szükségük.

A történelem nemcsak időfolyás. Tér is. Mértéktelen tér: szent hely és piac együtt. Aki itt illegeti magát, bárha lanttal a kezében, kalmár. Aki eljut a lehetetlennel való kapcsolatteremtésig, művész. „Lehetetlennek látszik valami?” – kérdi Csoóri Sándor. „Ebben az esetben egyetlen földadatunk az, hogy megcsináljuk.” Ez: út!

Nem az egyetlen, amit csak ember véghezvihet. De nemzethez, irodalomhoz egyaránt méltó pálya.

Kelemen Lajos

Memento mori
– **avagy, „nincs**
hova menni,
domine!”

Jenei Gyula:
Az időben rend van,
Fiatal Írók Szövetsége,
Budapest, 2011.

A költő fekete-fehér képeket elevenít fel, fotográfiai elemeket idéz elénk, ahogyan kifejti lelkének és memóriájának folyamatosan feltűnő részleteit. A kép, a fénykép az emlékekkel egyenértékű, és elmosódó, mint a megfoghatatlan álm.

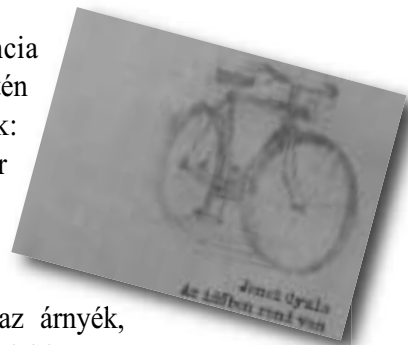
Az időbeliség, a pillanatképek összedolgozottságának egymásutánja az a folyamat, amelyből a kötet sajátos kronológiája és felépített szerkezete kibontakozik. Megjelenik a természeti idő, vagyis az éjjelek és nappalok váltakozása (*Hajnali éberség*), valamint a jelentőségteljesebben részt vevő emlékváltakozás, és ennek időbelisége. Jenei ezt az időtartamot keretezi a szépséggel és a csendességet hordozó megnyilvánulásokkal, amelyek egyben a természetnek és az ősznek a szépségét (*Legszebb álarcai*) is jelentik. A szépség állandósága, a természet vitalitása ellentétben áll az emberi mulandósággal. Jenei a *szoborsággal*, a fénynyel megörökített pillanattal érzékelteti (*Alvó titánok, Két reggel, Míg el nem tűnünk*), hogyan tehet a szem és az elme különbséget a konstans és a pillanatnyiként is örökké változó, majd végleg eltűnő között. Ezen felül – Jenei közlése szerint – az ember szépsége, rejtett értékei testté, majd élettelen tárggyá minősülnek át az időben, melyben rend van...

A költő a halál motívumát az emberi elmúláson, elpusztuláson, lassú, de annál érzékletesebb biológiai-fizikai példákon és mintákon keresztül mutatja be. Barátok, kollégák halála, majd az édesanyjái kerül előtérbe. A kapcsolat a családi (genetikai) és érzelmi köteléken túl a betegség és végső elmúlás folyamatához vezet el. Az ember a másikon keresztül ismeri fel saját magában a benne rejlő tulajdonságokat, jellemvonásokat. Jenei által maga a halál is tulajdonsággá válik. Hordozott, örökölt, eltörölhetetlen és kikerülhetetlen tulajdonsággá. Humán evidenciává. A létezés folyamatának, megélésének és végességének a felismerése, felismerhetősége és lényege rajzolódik ki a költeményekben. Jenei filozófikus és mély lélektani érzékletességgel írja meg ezt. Történnék az események a mindennapokban, de valami mindig szorít: a tudat. *Alvó titánok* című versében a fény és a teremtett teremtő megjelenése valamennyire érzékel-

teti a transzcendencia jelenlétét, és ez szintén keretként jelentkezik: Istenhez a kezdetekkor és a vég eljövetelekor szól, *közben* mintha elfeledné, háttérbe kerítené. A fény és az árnyék, mint a jó fotográfia tulajdonsága, expresszív végletként van jelen az emberi életben is. Jenei közvetítésében a „profán és érthetetlen” (*Az ittlét öröme*) a lét és léten túli állapot filozófiai megragadásának bonyolultságát és az elgondolhatóság határait is jelenti.

Jenei a kötetben elkezd konkrétizálni a történetet, mesélni akar, kiadni magából a nyomasztó gondolatokat: ebben a *legendában* a diagnózis, a látogatások, a kórház (szinte mint második otthon), vagy az otthon a családdal, gyerekekkel, feleséggel, mind az általánosság, az átlagélet megtestesítői és részei. Ez az általánosság is rend az időben. A lírai én rendet is akar tenni ebben az időben (*Vaktükörszilánk*). A megjelenő „elkülönbösödés”, az elidegenedés, a (modern, urbánus, akár túlcivilizált) rendben lévő megszokott jelenségek. A „pár apró, zavaró körülmény” (*Másként mesélnéd*), azaz ezeknek az emlékeknek a feltoluló sokasága a jelent, a realitás rendjét zavaró tényezők – „emlékek: fagyott madártetemek zuhannak múlt és jövő közt” (*Úgy örömtelen*). A tiszta elme akarja a megzavarást, hiszen nélküle minden *sterillé* válna, *kórháziasan sterillé*. A letisztult elme mellett a letisztult sorok segítik ezt a kifejezőmódot. A kijelentő mondatokkal dolgozó költő ritkán tesz fel kérdést, vagy kiált fel. E két utóbbi is belső, spontán reakció mindössze. Nem a nyilvánosságnak szóló, de nyilvánosságra hozott sorok ezek. A kötet vallomásértékű, családi és szubjektív dokumentáció, *fényképalbum*.

A kötetben (főként a *Belefárad* című versben) minden racionális, reális, minden a társadalmi elvárásoknak megfelelően alakul. A folyamat *öröklött betegség*, kivonódni alóla nehéz. Jenei egzisztencializmusában a halál *nagy dolog*, azaz *nagydolog* (*Milyen lesz*), ahogyan kifejezi a hozzá fűződő érzéseit. A mindenféle *talanság* és *telenség* megjelenése (a határozatlan és egysíkú lét jelenségei) mellett erőteljes iróniát alkalmaz: „szaros pelenkában nagydolog” sorában (*Milyen lesz*). A halál maga is zavaró tényező, amely nem fér össze a létezés rendjével.

Az idő pedig a végességnek és a végtelenségnek, a halandóságnak és halhatatlanságnak is a viszonyító (relativitást indukáló) jelensége.

A halál erejének és elkerülhetetlenségének a ciklusa az *Egy érzés leltározhatatlansága*. Jenei itt az anya–fiú kapcsolatot állítja a centrumba. Isten immár erőteljesebben megjelenik (*Aggódások*), és az ima, mint eszköz, mások megmentéséért adódik. A bemutatásnál a szerző kívülről halad befelé. A kórház épületétől (*Kórházzagú*) a hús és csont szürkült konkrétumáig, közelségig (*Másik ajtóban, Majd amikor*). A kapcsolatot, köteléket a *Nem hívtam* című versben magyarázza a költő. Érzi, magyaráznia kell a dolgokat, elsősorban magának, majd a leírt sorok az olvasónak is megmagyarázzák a látottakat („emlékek: fagyos földdarabkák / a múlt idő jele bennem kopog”). Az elidegenedés (az „elkülönbösödés”) a testi és lelki eltávolodást egyszerre jelenti (*Majd amikor*). A haldokló test és az életteli közötti viszony Jeneinél kettős: érzelmileg egyre távolabbi, idegenebb, ám mégis elgondolkozó. Paradox módon hozza közel egymáshoz a jelenbeli elidegenedetett a múltbeli szorosabb érzelmi kötelékekkel. Az emlék halványodásának természetes időbelisége helyett felelevenített képeket kapunk, élesített, kontúrozott, hozzáértő módon előhívott képeket.

Gondolatok, emlékek gyötrik, majd rádöbben, mégsem a pátosz és a teatralitás hajtja érzelmeit, hanem a racionális, elfogadó emóciók. Anyját *talán mégsem szerette annyira* (*Anyám kórházban*), és ebbe szinte azonnal belenyugszik, megmentve saját lelkiismeretét is az adott helyzetben. Az „idő majd rajtunk is betelik” (*Majd amikor*) sorában a nemzedékek közötti kapcsolat és az örökké fenyegető végzet bizonyosságának, és megfelelő idejének az érzékeltetése rejlik benne. A költő sorsérzése a pillanattól fakad: néhány nap alatt fogalmazódik meg benne minden, az anya haldoklásának, betegségének és biológiai elsoványodásának következményeképpen. Innen kiindulva válik az összes felfedezett és kimondott gondolat általános bölcsességgé, egyetemes felismeréssé. Ebbe a körbe megint belekerül Isten (*Lassan magamra*), „isten kezéből kihullik ez a napszak.../ ahogy kihullunk majd mi...” Isten nevét kis betűvel írta a szerző (ahogyan Vassnál is tapasztalható ez a nyelvi akarat!). A halál közeledtével Isten talán nagyobb szerepet kap a lírai én tudatában, lelkében. A haldoklás – más ember haldoklása – időbeli örökkévalóságnak tűnik. Az én másként érzékeli a maga létezését és halálát, és másképp másét. A költő

nyomatékosítással fejezi ki az „el nem fogynak” és a „jó lenne már” kifejezésekkel a halálküzdelem és halálfélelem által fogva tartott *kívülállóság* túllenni-rajta-akarását. A megváltó pillanaton való átlendülést és onnantól fogva múltbeli eseményekként kezelni az immár emlékké változó jelenbeliséget, jelenvalóságot.

A haldokló test már szellemileg sem egészséges létezésének problémája a feleslegesség morális kategóriájába is bekerül. Jenei morális hozzáállása a másikhöz (anyjához) és a helyzethez kezdetben *igyekezeteszerű*. Szánalma, *ottléte*, törődése túllép a társadalmi elvárásokon, és személyesen igényelt cselekedetté, gesztussá válik. A kötelék a legutolsó pillanatban válik valóban bensőséges viszonyra, így alakul meg a rend is a lírai én idejében (*Ülök ágyadnál, Várom a telefont, Jó lenne már*).

„Meghalni könnyű, meghalni nehéz” (*Most anyád*). A színpadi jelenetsorozatként is értékelhető (emlékfény)képsorozat után, a tetőpont után a lecsendesülő végkövetkeztetés érkezik el. A lírai én megkönnyebbül(?). Ezután, a kórházi emlékeket és gondolatokat, úgymond, hozzá lehet csatolni a többihez. A leltározás következik: az élő után élettelen, tárgyi emlékek maradnak. A tudatot, szavakat, elmét és az érző idegű szervezetet – az embert felváltja a leltár (*Egy érzés leltározhatatlansága*). „Csak a test a konkrét a hullaházban... csak a sütemény konkrét a tányéron” (*Gyerekkorom egeről*). A konkrét és az átvitt értelem mindent átszőve van jelen a költő életében. Elérkezik a pillanat, amikor mindkettő értelmében rend lesz az időben.

A „halott ragyogásban” (*Az időben rend van*) általánosságban is kevesebb már az ember... A lírai én kijelenti álláspontját, megtapasztalt dolgát: „az időben rend van”. A dolgok továbbra is „valameddig visszanezhetően” alakulnak, és visszatér a fekete-fehér, és a fény-árnyék motívumrendszere. A fényképészeti technikákra épülő emberemlékezet mellé odakerül a *most*. A lírai én ismét a jelenben van, komolyan kezd foglalkozni saját testével, a lehetséges betegségekkel (*Ritmuszavar*), és ennek megint *rendbontó* funkciója kerekedik. Amikor „félreveri a szívet a lélek”, valami megint mumussá változik. Az idő periodikus bizonyossággal gyártja pillanatait.

Az összeférhetetlenség lényegisége is ez, amely a gondolatot, a tudatot folytonosan az érzések és pillanatok analizésére készíti. Az élet kielemezésére. Valamint arra, hogy hogyan fér meg a *hiány jelenléte* is ebben a(z) (ördögi) körben.

Hörcher Eszter

**„Legalább
önmagadat
szabadítsd meg”**

Nagy Zoltán Mihály:
Messze még az alkonyat
– Fogyo fényben – Túl a
fényeken, Intermix
Kiadó, Ungvár – 2012.

Nagy Zoltán Mihály regénytrilógiája egy napjaink kiüresedő, elszemélytelenedő világával konokul küzdő falusi kisember sorsát tárja elénk. A három kötet (*Messze még az alkonyat*, *Fogyó fényben*, *Túl a fényeken*) tíz év történéseit sűríti drámai monológba.

A történet középpontjában egy özvegyember áll, aki – a hétköznapi apró-cseprő gondjai mellett – naponta szembesülni kényszerül magányával. Tíz hosszú év kell hozzá, hogy fel tudja dolgozni, el tudja fogadni az isteni gondviselés által ráért szenvedést. Felesége halálával az ő kis mikrovilágának legfontosabb tartóoszlopa dőlt ki – bár az elveszített asszony még holtában is a legfontosabb támasza marad. Az ő emléke ad tartást és kitartást.

Kezetben nem pusztán az értelmetlen halál ténye kínozza (feleségét közlekedési balesetben veszítette el), hanem az a meglehetősen goromba helyzet is protestálásra ingerli, hogy a balesetet okozó gépkocsi vezetője mindössze egy év felfüggesztett börtönbüntetést kapott tetteért.

A halállal még csak-csak megbékülne, ha megmagyarázható lenne, miért a szeretett „Őt” vette el az Úr, mi volt a célja, mi volt a szándéka – és miért nem őt, a főhőst büntette, akinek Istenbe vetett hite addig meglehetősen ingatag volt. Az igazságtalanság bántja, és okozza-eredményezi a vívódó, öngyötrő kitérülést. Nem akar birkamód élni. Azt látja ugyanis, hogy Isten a megszenvedett hit helyett vak hitet követel.

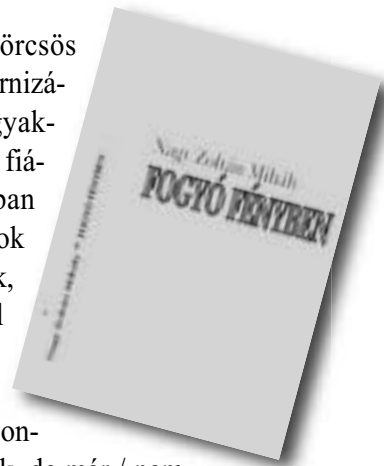
Az első kötet (*Messze még az alkonyat*) egy – a gyászév letelte utáni – ébren töltött éjszaka töprengéseit, szerteágazó gondolatfoszlányait gyűjti egybe, melyben hősünk az öregedés köznapi terheinek megéléséből fakadó „lelki kínok és halvány örömök” felmutatása mellett az élet értelmét, az egyén lehetőségeinek korlátait és az isteni gondviselés fukarságát firtatja.

A kisebbségi lét terhei mellett az önzésre biztató, túlbujánzó fogyasztói társadalommal kell megbirkózni. Irtózik a nyugati kultúra előtti behódolástól, a mának élés reklámok sugalmazta fertőjétől, a falusi erkölcs fékjeinek negligálásától, „a szerzés / könyörtelen ördögének” diadalától.

A múlthoz való görcsös ragaszkodás és a modernizáció összezsapása leggyakrabban a menyéhez és fiához fűződő viszonyában érhető tetten. A fiatalok talán észre sem veszik, hogy minden lépésükkel csak rombolják azt a világot, amiben az öreg él. A legfeszítőbb gondolat a „még / itt vagyok, de már / nem számolnak velem” érzése. A fölöslegesség tudata. (A szülői házba beköltöző fiatalok előbb csak a felesége régi bútorait dobják ki, majd az általa használt szobára is szemet vetnek. „Így apad el a lét” – sóhajt keserűen az öreg, miközben jól tudja, hogy a felesége azt mondaná: „ez a dolgok rendje.”) A félelem azonban mindennél erősebb: „mindenem kell majd, csak én nem”.

És persze ott van a hatalmas szakadék, ami az apa és fia között tátong. A szemléletbeli különbség, ami így vagy úgy magyarázható – de el nem fogadható, meg nem érthető az elbeszélő számára. („A birtoklás vágya, ami benne / sürgetőzik /.../ ott munkál / benned is, / a különbség annyi, ő / megszerezni / akarja a tulajdont, / te pedig / megőrizni...”). Egy idilli életforma lebontását, pusztulását siratja tehát a szerző, amelyben a rendszerváltozás utáni évek elszabaduló, korlát nélküli világának képei elevenednek fel: az újmódi dölyfösök korszaka köszönt be. Olykor aktuálpolitikai megjegyzések is becsúsznak a sorok közé. Például a 2004-es népszavazás szégyenletes emléke. De méltán háborítja fel a „nemzeti önfeladás szégyenprogramjaként” aposztrofált kijelentés is, miszerint: „merjünk kicsik lenni”. Ez a fajta meghunyászkodás tovább izzítja lelke háborgását. A baltikumi példát hozza, ahol a kis népek is szembe mertek nézni a félvilágnyi birodalommal. „Istenek, az én fajtám / miért / nem ilyen, / miért csak / a mának / él, / egynyári veteményként / vegetál”? – hangzik a költői kérdés.

A második kötet cselekménye (*Fogyó fényben*) hat évvel később játszódik. Az elbeszélő a temetőkertben elhunyt asszonya sírját rendezgeti. Vele beszél meg a köznapi gondokat. A töprengés, a vívódás útban hazafelé is folytatódik. A „muszájkézfogások”, a választ sem váró „hogyvagyok” még inkább erősítik benne a magány-érzést. A házaikba zárkózó, tévé előtt üldögélő falusiak élete, életmód-

ja már csöppet sem hasonlít az általa megélt egykori világra. Egyre erősödik benne a fölöslegesség tudata. „Csak lenne / vége már” – sóhajt fel keserűen, miközben mégis szinte minden gondolat sorban az életigenlést jelző kitöréseknek lehetünk tanúi.

Keresi a példákat önnön igazolására. Párhuzamot von korunk hibái és a nagy történelmi tévedések között. Kárhóztatja Géza fejedelmet, aki megváltoztatta népének szokásrendjét, de még inkább Istvánt, aki a hön áhított koronáért cserébe kiszolgáltatta népét az idegeneknek, ahogy tették ezt később a verescsillagosok, a piroskönyvesek. S lám: mostanra az akkori álom, a többnyelvű, többszokású ország szétesett, és „a honszerzők földjéről / népének nyelve / száműztetik”. Ezt látva bizony igazat kell adnunk az írónak: hasznosság szempontjából többet ért a regényben példaként többször emlegetett Bene Mózes Pál ökle, mint István valamikori intelmei.

Hősünknek (és a szerzőnek) leginkább az fáj, hogy korunk ifjú nemzedékét megfertőzte a könnyű/könnyelmű élet lehetősége, életcéljukká az érdemtelenül szerzett élvezetek hajszolása vált. Számukra „bűdös a munka, nem ismerik a tisztesség fogalmát, semmibe veszik, sőt gúnyolják a szellemi-erkölcsi értékeket, amelyeknek birtoklása és tisztelete nélkül nincs értelmes emberi élet.” A modernnek nevezett világgal, az önzésre biztató, túlbujánzó fogyasztói társadalommal sehogy sem tud megbarátkozni.

Elkeseríti a kapzsi politika megosztó ereje, a harácsolók hatalma, a tobzódó nacionalizmus (lásd: a verecei emlékmű meggyalázása) és saját népének önveszejtő ideológiája („túrik engedelmesen / apák, anyák / a nyelvük elveszejtésére / pokoli következetességgel kimódolt / merényletet, / hogy csemetéik / saját iskolájukban / idegenül tanulják / az egyszeregyet is...”).

A trilógia harmadik kötetében (*Túl a fényeken*) a 70. születésnap adja az apropót a töprengésre, a visszatekintésre. A jeles nap ünnepi hangulata alig néhány gesztus csupán – abba is hiba csúszik, hiszen a hetedik gyertya az öreg tüdő tétova kísérlete nyomán nem alszik el. Talán az időtényező (a „folyton fogyatkozó juss”) nyomban előtolakvó érzete is gyengíti erejét. Hiába a látszólag idilli környezet (a család, az unokák), „kérdések, kétségek / marják az elmét”, amik az ünneplést követően – a kisszobába visszavonulva – sem hagyják nyugton. A hiány parazsa emészti, perzseli az ünnepnapot is – „mert a tíz éve kongó / ürességben / sokszor / megkérdőjeleződött / a Nélküle megélt évek / értelme”.

Bár ezt a tíz évet többnyire kényszerű kötelességként élte meg, ám hogy egyáltalán a család együtt maradhatott, abban mégis elvülhetetlen érdemei voltak, hiszen fiát, aki házassága első évében kis híján felbontotta ezt a köteléket, ő vezette vissza asszonyához – érvényt szerezve a falusi-paraszti világ erkölcsi törvényének („te választottad, te hoztad / ide, / hát most már / itt a helye”).

A „felelősség” (felelősségérzet) az egyik kulcsszava a regénynek. Az elvetett mag végül csak beérett: a fiú elfogadta, magáévá tette az apa által vallott normákat, s ha akadtak is az évek során súrlódások, alapvetően kiérdemelte, hogy a portát, a birtokot a fiára írassa, aki gondos gazda módjára vette át annak kezelését.

Hetvenévesen – visszatekintve az eltelt évekre – elmondhatta: elégedett a maga választotta úttal. Cselekvő emberként, tudatosan élte az életét, s ha volt is pár dolog, ami elkeserítette (a környezetében tapasztalt önzés, a beszűkült tudat, a könnyörtelen szerzésvágy, a tradíciók felrúgása), mindig maradt benne elég erő, hogy továbbhaladjon.

A születésnap éjszakája azonban újabb számvetésre készíti. Megérintette ugyanis a halál borzongató közelsége. De nem fél tőle: útnak tekinti a szeretett hitveshez.

S bár vitatja esélyét a bünbocsánatra, a kárhózatól retteggel sem tagadja meg saját felismert igazságait. Olykor erősödik az önvád, az önmarcangolás (volt idő, amikor maga is elvetette Istent, s így vált „önvétké kínjainak kiszolgáltatót eretnekké”) Ez az origó, ehhez a ponthoz gyakran visszatér, magyarázatot keres egykori önhitt magabiztosságára. Máskor viszont a csodát idézi: például amikor a lefekvéskor elszabotált Miatyánk álmában, a tudatalattijából előtörve nyitotta szólásra a száját.

Az egykor folyton Istennel perlekedő férfi mostanra megbékélt. (Mára úgy látja, hogy az akkori vitázó szavak is csupán a feleség elvesztése fölött érzett olthatatlan fájdalom miatt buktak ki belőle, de a tíz nélküle (és mégis vele) eltöltött év begyógyította a sebet, és ennek nyomán átértékelte akkori aggodalmát. Ma már köszönetet mond az ajándékért: hogy megtartotta Istent, s hogy Isten megtartotta őt.

Az Úrral sajátságosan személyes viszonyt ápol. Az egyház mint szervezet korábban is taszította, most viszont az új felekezetek képviselőinek lehengerlő stílusa, behízelt modora különösen riasztja és bosszantja. Nap mint nap szembesülni kényszerül a szeretettan áruvá válásával (árvízi segélyek sajátos elosztása,

kivételezés a temetői helyeket illetően, a damaszkuszi utat átértelmező egykori piroskönyves divatlovagok térítő munkája, vagy a modern kor cukros bácsijaként tevékenykedő neoliberais tanító ténykedése, aki azt sulykolja a diákjaiba, hogy „az ember nem születik / lánynak vagy fiúnak” stb.).

Ám vannak náluk sokkalta eredményesebben dolgozó igehirdetők is: a tiszta paraszti erkölcs felől nézve különösen kétségbe ejtő, ahogy a tévé eluralja a szellemet, ahogy a képernyőn keresztül áru lesz a női test. Elborzasztja a „mának élés” reklámok által sulykolt, fogyasztói társadalmat előrevetítő filozófiája, és még inkább a politikai szinten „szentté emelt másság” hivalkodó térnyerése. „Szodoma ez” – szögezi le elkeseredetten.

A regény segélykiáltás. Egy letűnni látszó korszak utolsó, kétségbeesett kapaszkodása a túlélésbe. Hogy legyőzze a közönyt, a fásultságot, a megosztottságot, és megmentsen egy hitét és nyelvét vesztő nemzetet a pusztulástól. S hogy felmutassa az egyetlen lehetséges kivezető utat: az egymásra támaszkodó szeretetet.

Valahol minden megélt perc alamizna. Sokan beérik a pusztá idővel, a trilógia hőse azonban használja a sorstól nyert időt: gondolkodik, alkot, küzd a negatív szellemi erők, a lélek parazitái ellen. Küzd a bizalomért, önnön emberi méltóságáért, a szavak és tettek összhangjáért. Megnyugtató alkut remél Istennel és emberrel. Mindezt bátran és alázattal.

A szerző által alkalmazott monológszerű narráció (vagy meditáció) természetesen korlátokat is szab a cselekménynek, hisz a világot kizárólag a főhős szemüvegén keresztül látjuk, és ha hangot is ad mások véleményének, azt kritikával, saját álláspontjának egyértelmű rögzítésével teszi. Önmagával polemizál akkor is, amikor a környezetében élők vélekedését idézi. Ebből adódik, hogy a történetész az emberi agy váratlan asszociációit követve csapong, s ahogy a töprengés során a gondolatok egymásba fűződnek, úgy vált egyik témáról a másikra. A vezérfonal azonban világos: hősünk a modernizálódó jelenben egyre kevésbé érzi otthon magát. Mindaz, ami az ő világában a biztonságot, a kapaszkodót – az állandóságot – jelentette, mára széthullóban van.

Az öregedés, a magárahagyatottság és a kisebbségi lét kérdéseit feszegető, érdekes és értékes munka Nagy Zoltán Mihály trilógiája, melyben egy önmagával és Istennel perlekedő öregember felfogása szembeesül a jelenkor szétesőben lévő erkölcsi normáival.

Oláh András

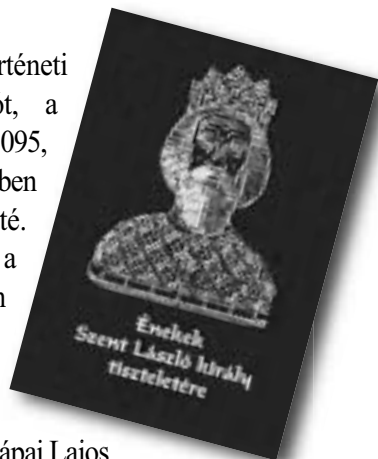
„Magyarok fényes lámpása”

Énekek Szent László király tiszteletére, szerk. Medgyesy S. Norbert és Kovács Andrea, Magyar Napló, 2012.

Egyik legszeretettebb történelmi hősünket, Szent Lászlót, a Lovagkirályt (uralk. 1077–1095, ünnepe: június 27.) 1192-ben Váradon avatták szentté. Fejerekllyetartó hermáját a győri székesegyházban őrzik. Ezért találjuk a Szent László tiszteletének elmélyítése céljából 84 énekkel megjelent kötet elején Pápai Lajos győri megyéspüspök, Böcskei László nagyváradi megyéspüspök és Bíró László tábori püspök ajánlását.

Szerkesztői bevezetőjében Medgyesy S. Norbert művelődéstörténész (PPKE BTK, Piliscsaba) a kiadványt szerényen énekeskönyvnek nevezi. Ennél azonban jóval összetettebb, sokoldalúbb kiadványtípust tarthat kezében az olvasó. A mai helyesírással készített, a gyakorlatban is kiválóan használható munka Szent László király tiszteletéhez kapcsolódóan egyesít több, liturgikus könyvtípust: a missalét, a processionalét, a breviáriumot és a népénekeskönyvet. A tudományos igényességgel összeállított forrásjegyzék (219–229. oldal) szerint a könyv készítői több éves kutatómunkával összesen 800 esztendő írott forrásait tekintették át, és abból válogatták ki a liturgikus, irodalmi és zenei szempontból legértékesebb, valamint a néphagyományban ma is élő alkotásokat, és tették napjainkban is könnyen alkalmazható közkinccsé. Nemcsak a templomi, hanem a civil énekkari és az iskolai keretek (történelem és ének-zene oktatás) között is egyszerűen alkalmazható e 250 oldal számú, műbörkötésben, CD-melléklettel együtt megjelent, illusztris kiadvány.

A gyűjteményt három részre oszthatjuk. Az első részben Szent László király életéről, továbbá tiszteletének történelmi és művészettörténelmi háttéréről kaphatunk adatgazdag és egyben olvasmányos összkepet Kemy Terézia művészettörténész (MTA BTK Művészettörténelmi Kutatóintézet) tollából. A második szakasz Szent László két ünnepének (június 27. és július 29.) liturgiájához ad gondosan notált, javarészt a gregorián ének magyar dia-

lektusának emblematikus forrásai alapján összeállított tételket. A latin nyelvű *Missae in honorem Sancti Ladislai regis* fejezet mind az ordinarium, mind a proprium-tételekhez ad változatokat. A liturgikus énekeket a teljes magyarországi, középkori és kora újkori liturgikus kódexállomány áttekintése mellett főként a magyar gregorianum reprezentatív forrásainak – a *Missale Notatum Strigoniense* (1341 előtt), a *Bakócz Graduale* (1500 k.), *Futaki Ferenc Graduale*ja (1463), a *Patai Graduale* (1550 k.), a *Zágrábi Graduale* (XIV. sz.) –, valamint a *Graduale Triplex* (Solesmis, 1973) és a napjainkban is használatos *Misekönyv* (Budapest, 1991) alapján, saját vizsgálódásaiból Kovács Andrea egyházzene-kutató (Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem) állította össze. Az énekeskönyvben a mise énekeinek összeállításához több, választható tételt találunk. A *Domine, praevenisti* és a *Justus ut palma* graduale-tételek (a könyv énekszámait a vonatkozó helyen mindig zárójelben közöljük: 3a–b) közül az utóbbi esztergomi dallamon szerepel. Az Alleluiák közül az első négy tétel (4a–d), a tropizált Alleluia (4e): *Salve, Rex benigne*, valamint a július 29-re szóló Alleluia (4f), és a *Novae laudis extollamus* szekvencia (5), a két offertorium (6a–b), valamint a két Communio (9a–b) szintén magyarországi alkotás. A latin nyelvű ordinarium-tételek között a kiadvány két pár Kyriét és Glóriát nyújt énekeseinek kezébe. Az első pár a *Cunctipotens genitor* mise Kyriéje és Glóriája (2a), annak esztergomi dallamán. A második pár különlegessége az, hogy a *Futaki Graduale*ből való Kyrie a *Magne Deus* tropussal kap helyet a gyűjteményben (2b). A miséhez a proprium és az ordinarium tételei mellett olvashatjuk még az ünnep megfelelő könyörgéseit, valamint a lectionariumból két-két változatot a szentleckéhez és az evangéliumhoz. A körmenethez a *Salve, rex benigne* rezponzóriumot (10), majd a könyörgést és a párvesret követően a *Regis regum civis, ave* kezdetű himnuszt (11) láthatjuk, amely magyar fordításban és könnyebben énekelhető dallammal is fellelhető a könyvben (22, 27). A latin nyelvű miseénekeket ezek magyar nyelvű megfelelői követik az *Éneklő Egyház* egyszerűbb dallamai alapján. A jelen gyűjtemény közli először a körmenet rezponzóriumának, és a különleges költői szépséget hordozó, 1192 után komponált *Nova laudis extollamus* szekvenciának új, magyar fordítását (16).

Az énekeskönyv második részében a Lovagkirály zsolozsmái kaptak helyet (107–135. oldal). Az eredeti, 1192-ben komponált verses zsolozsma magyar fordítása után a dallamokkal ellátott népvecsernyét énekelhetik az érdeklődők. A népvesperás zsoltárantifó-

nái egyrészt az *Isztambuli Antifonáléból* (23a, 26a) kölcsönzött latin nyelvű dallamok, másrészt ehhez a kiadványhoz alkalmazott fordítások, amelyek az öt dicsőítő zsoltárt (Ps. 112, 116, 145–147) keretezik.

A harmadik rész – Medgyesy S. Norbert tudományos igényességgel válogatott munkája – a Szent Lászlóhoz kapcsolódó históriás tételeket és népénekeket tesz közzé történeti és zenei magyarázatokkal együtt. Az itt kiadott 31 népének forrásául a *Petri András-énekeskönyvtől* (1630–1631) napjainkig nyomtatásban megjelent és kéziratban fennmaradt 101 énekeskönyv szolgált. E strófikus, magyar nyelvű népénekeket három alfejezetben olvashatjuk. Az első részbe kerültek a liturgikus ihletettséggű, himnikus (27–30) énekek, a második csoportból a históriás énekek (31–39) szólaltathatók meg. A harmadik részben olvashatók a könyörgő és köszöntő énekek (40–57), amit két, horvát nyelvű költemény egészít ki Lukács István szlavista kutató (ELTE BTK) kiváló műfordításában. Külön érdeme a gyűjteménynek, hogy a népénekek közé másutt még nem közölt, élő adatközlők által megőrzött (54, 55b, 56, 57) tételeket is felvettek. A Kővári Réka egyházzene-és népzene-kutató (MTA BTK Zenetudományi Intézet) és Medgyesy S. Norbert által közölt népének-dallamok esetében az egyes Kárpát-medencei tájegységekre jellemző változatokat is megtalálhatjuk a gyűjteményben. A kötetet két, magyar nyelvű Szent László-litánia zárja (60–61).

A kötethez tartozó 70 perces CD-melléklet a könyv legszebb és legjellegzetesebb tételeit szólaltatja meg Vakler Anna népi énekművész, etnográfus, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Népzene Tanszék népi ének szakirányának vezetője irányításával. A Németh István hangmérnök által szakszerűen elkészített lemezen a középkori, magyar forrásokból származó gregorián tételeket (3–5, 10–11, 13–14.) Merczel György vezényletével éneklék a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszék növendékei. A népénekek közül elsősorban a ma is lélekemelő hatással, szinte énekelte „történelemóraként” hallgatható, XVI–XVIII. századi históriás költemények elevenednek meg Maczkó Mária népi énekművész (2.), továbbá a növendékek: Nemcsics Kinga (18.), Soós Réka (7.), Szlama László (8.) és Zsikó Zoltán (12., 17.) előadásában. A műfajhoz illő, beszédszerű stílusban hallható korabeli dallamokat koboz (Szlama László), orgona (Németh Zsuzsanna és Kovács László) és tekerő (Németh András) hangja teszi átélhetőbbé.

Kecskés Mónika

Őszintén a háborúról

Dr. Somorjai Lajos:
Megjártam a
Don-kanyart. Harctéri
napló. Oroszország,
1942–1943
Rubicon-Ház Kft.,
2012.

Jó érzékkel választott a Rubicon-Ház Kft., amikor tíz esztendővel első megjelenése után ismét közreadta dr. Somorjai Lajos tartalékos orvos-zászlós 1942–1943-as harctéri naplóját. Hetven esztendeje ugyanis annak, hogy a szovjet Vörös Hadsereg támadása 1943. január–februárjában jelentős csapást mért a Don-menti védőállásokban szinte reményt vesztté álló magyar királyi 2. honvéd hadseregre. Az egykori események még ma is az érdeklődés középpontjában állnak, ha Magyarország II. világháborús történéseiről esik szó. Miért került oda a 2. hadsereg? Képes lett volna-e nagyobb ellenállást kifejteni? Hibázott-e és miben a magyar hadvezetés? Hány hősi halott, sebesült, eltűnt és hadifogoly volt a veszteség? Milyen parancsnok volt vitéz Jány Gusztáv vezérezeredes?

Mindössze néhány azon kérdések közül, amelyek szinte rendszeresen visszaköszönnék, amikor a magyar királyi 2. honvéd hadsereg neve említésre kerül. (Igaz, a publicisták és néhány történetinek nevezett munkát is jegyző személy jóvoltából általában 2. magyar hadseregként, de nem ritkán a II. Magyar Hadseregként említve a néhai hadsereget, s mint tudjuk, egyik megnevezési forma sem helytálló, de egyesek szerint a történelem – pontosabban a történetírás – úgymint „lírai műfaj”, minek „vacakolni” a tényekkel.)

A háború viszont nem „lírai műfaj”. Ennek ellenére annak is voltak emberibb pillanatai, főként, amikor nyugodtak a fegyverek, a harcok szünetében a hétköznapiak olyanok voltak valahol a távoli Oroszországban – akkor Szovjetunióban –, mintha béke honolt volna. Azok a hétköznapiak az üzletelést, a szerelmeket, a kártyacsatákat és a család utáni vágyakozást jelentették leginkább. Legalábbis ez is „kiolvasható” dr. Somorjai Lajos naplójából, amely 1942 áprilisa és 1943 májusa között íródott. Szerzője, mint azt az első bejegyzéseiben írta, nem gondolt arra, hogy naplót vezessen, de azután mégis...

Amikor tehetette, naponta jegyzett fel egy-egy fontosabb eseményt, rögzítette gondolatait, amelyek többnyire az otthon maradt család körül forogtak. Felesége, két kisgyermek – a fiút még nem is láthatta, hiszen frontra indulását követően született –, szülei aggódtak érte otthon. S hogy ez az aggodás kifejeződött-e minden esetben levelek, tábori lapok formájában, az már kérdéses volt. Somorjai Lajos szinte darabra pontosan nyilvántartotta, hogy mennyi levelet és lapot kapott imádott feleségétől, és mélységes csalódottságot érzett, mert a remélnél/elvártnál jóval kevesebbet.

S miért is volt olyan fontos a hír otthonról? A leket melegítette és biztatást adott. Olvasni és olvasni a sorokat, szerelmesen gondolni a feleségre, miközben a megszállt területeken kínálkozó szerelmi légyottok lehetőségei komoly kihívást jelentettek mindenki számára. S aki tehetette, élt is a kínálkozó lehetőséggel, hiszen ott – mint Somorjai írta – „A civil nők mind basznak. Elképesztő, hogy nincs ezeknek se udvarlásra, se egyébre szükségük. Jóformán egy ujjal kell megböknöni a mellét, s rögtön lefekszik. És itt nincsen különbség szegény vagy jobban szituált... közt.” „...Uriv a borzalmak helye, akkor Szoszov a baszás faluja. Ott minden nő baszott, s közülünk is talán csak a pap és én mentünk el baszatlanul.”

Azonban nemcsak a megszállók és a helyiek szexuális kapcsolatáról írt Somorjai Lajos, hanem arról is, hogy a partizánok – akiktől azt jegyezte fel a szerző, hogy nem adtak, de nem is kértek kegyelmet – milyen fanatikusak voltak, kiváltképp a nők. Az elfogott magyar katonák többségét azonnal felkoncolták, megcsontították vagy kifosztották, és a partizánok nem tettek különbséget katona és munkaszolgálatos között, pedig az utóbbiakat „Pofozzák, rúgják... s dolgoztatják, mint az állatokat. Fegyver nélkül járják az első vonalakat...” S ezek közül a munkaszolgálatosok közül többen ragadtak fegyvert a 7. könnyű hadosztály arcvonalán és verték vissza a honvédekkel együtt az egykiszovjet támadást. Ez is a történet része!

Az orvosként szolgáló tartalékos tiszt nemcsak a frontvonal mögötti életet tapasztalhatta meg – láthatta a megszállt területeken a döbbenetes szegénységet, elmaradottságot, koszt és szennyet, néha azonban meglepő kulturális ismeretekkel bíró tanítókkal, tanárokkal, mérnökökkel is találkozhatott, s szinte felfoghatatlan ellentmondásokkal szembesült –, de közvetlenül a frontvonalban is megtapasztalta, hogy mi is a háború.

Sebesültek százait látta el orvostársaival együtt, nem egy esetben napi alig néhány órányi alvással, pihenéssel. Az orvosi esküje és kötelessége nem engedte, hogy másként cselekedjen. Természetesen ellátta a sebesülten fogságba esett szovjet katonákat is. 1942. július 1-jén bekötözte az egyetlen orosz sebesültet, aki „Hálából nekem adta a nyakában lógó kis ezüst pravoszláv keresztet; most az én nyakamban lóg. Szép emlék lesz.”

De más is „került” emlékül. Templom romjai között megmaradt s a falról lekasztott ikon, sérült angyalfejecske és elhagyott házakból „elemelt” ikon. Voltak, akik cseréltek élelmiszert, szappant, cigaretta-ikonra, voltak, akik egyszerűen elvették onnét is, ahol jelen voltak a tulajdonosok. Ezek hazajuttatása okozta a nagyobb gondot, hiszen tilos volt hazaküldeni, vinni a „szerzett holmit”. Volt, akinek sikerült, volt, akinek nem.

Dr. Somorjai Lajos pisztolyra és orosz géppisztolyra is vágyott. Sikerült „szereznie” mind a kettőt, de amikor a legnagyobb szüksége lett volna rá, kiderült, hogy a „dobtáras” (PPS) géppisztoly nem működik. Szerencséje volt. A partizánok csak kísérték őket a visszavonulás során, nem támadtak rájuk, nagyobb fogásra vártak. Ha nincs szerencséje/szerencsésük, akkor bizonyára ők is úgy végezték volna, mint a Novaja Szecs-i település kolhozának egyik pajtájában felfedezett bajtársaik: „Bent borzalmas látvány tárult szemünk elé. Egymás hegyén-hátán vérfoltos, félig vagy egészen meztelen hullák... hevernek az egész csűrben, kilógó belekkel, vérrel, agyvelőtörmelékekkel, szalmával, véres rongydarabokkal borítva. Megrendítő, borzalmas látvány volt! 43 magyar honvéd és több mint 21 zsidó (ti. munkaszolgálatos) holttestét számoltam meg.”

Dr. Somorjai Lajos tartalékos orvos zászlósnak azonban szerencséje volt. A 1943. januári szovjet

áttörést követően a visszavonulás során – nem kevés szenvedés, éhezés, fagyoskodás átélve – visszajutott sok ezer társával együtt a biztonságosabbnak vélt Ukrajnába. (Amiről aztán kiderült, hogy nem igazán biztonságosabb az sem, mint a korábbi oroszországi területek, mert a partizánok ott sem kegyelmeznek.)

1943. május 3-án, több mint 13 havi hadművelési területen eltöltött szolgálati idő után begördült a dr. Somorjai Lajost is szállító vasúti szerelvény Szombathelyre. A feleséggel, a gyerekekkel vágyott találkozásra azonban még egy kicsit várnia kellett.

Karantén várt ugyanis minden visszatérőre, a tisztre, a tiszthelyettesre és a legénységi állományúra ugyanúgy, mint a munkaszolgálatosra. A látogatók csak kellő távolságról nézhetek szeretteikre, beszélgethettek velük, mert nem lehetett tudni, ki mit hozhatott magával: tifusz, kolera, tetvek... Az „átmentett” ikonok, apró használati tárgyak mellett ezek is örök emléket hagyhattak lélekben és testben egyaránt.

A háború hétköznapjait nem a hadművelési iratok száraz adathalmazából, a parancsok hangneméből lehet igazán megismerni, hanem a korabeli naplók-ból, feljegyzésekből. Egykoron ezek közül sokat a tulajdonosaik – saját jól felfogott érdekükben – megsemmisítettek. Ezért is fontos, hogy a megmaradtak közkinccsé váljanak.

Közkinccsé lett immáron második kiadásban – sok jó fotóval (bár a minőségük a könyv papírjának minősége miatt nem a legjobb) – egy tartalékos orvos zászlós naplója, cenzúrázatlanul, néhány magyarázó jegyzettel és egy nagyon rövid bevezetővel ellátva. Az olvasó azonban – de lehet, hogy csak én – ezekből többet is szívesen fogadott volna. Hiszen a szerzőről, a 2. hadseregről jó lett volna többet is olvasni, s az ismertetés első soraiban feltett kérdésekre is választ kapni. Varga J. Jánosnak – a kötet sajtó alá rendezője – és a hadtörténész szakértőként megjelölt Szabó Péternek – a magyar királyi 2. honvéd hadsereg története legalaposabb ismerőjének – úgy vélem, nem okozott volna gondot. Kár, hogy a második kiadás alkalmával a kiadó nem használta ki jobban az ismereteiket. Valamennyiünk javát szolgálhatta volna.

Szakály Sándor

Jókai Annának ítélte oda a Bocskai István Társaság a 2013. évi **Bocskai István-díjat**, amit a Kossuth-díjas, Prima Primissima-díjas író július 28-án az érmelléki Szentjebbon (Erdély) vett át.

A díjátadás ünnepi istentisztelettel kezdődött, melyen Csúry István, a Királyhágómelléki Református Egyházkerület püspöke hirdetett ígét.

Árkossy István (1943, Kolozsvár) festőművész, grafikus. 1966-ban végzett a helyi Képzőművészeti Egyetemen, 1967-től a kolozsvári Utunk irodalmi-művészeti hetilap művészeti szerkesztője volt. 1987-ben Budapestre költözött. Fiával, Árkossy Zsolttal közösen jelent meg *KÉPírás – A csend ösvényein* (2011) című albumuk kiadónk gondozásában.

Balázs Tibor (1958, Aranyosgyéres) költő, műfordító, irodalomtörténész, az Accordia és a Littera Nova Kiadó vezetője. Kolozsváron, Grenoble-ban és Budapesten tanult, PhD fokozatot szerzett. Legutóbbi kötete: *Maforizmák* (5. kiadás, 2010).

Banner Zoltán (1932, Szatmárnémeti) művészettörténész, költő. Volt tanárságát a Bolyai Tudományegyetemen, az Utunk című irodalmi-művészeti hetilap szerkesztője. 1988 óta Békéscsabán él. Magyar Köztársasági Arany Érdemkeresztet (2004), Szervátiusz-díjat (2005), Magyar Érdemrend Lovagkeresztet (2012) kapott. Legutóbbi kötete: *Háttra ne nézz!* (versek, 2012, Magyar Napló).

Benő Attila (1968, Marosvásárhely) költő, nyelvész. A kolozsvári Babeş-Bolyai egyetem docense, 2013-ban az ELTE-n habilitált doktori címet szerzett. Legutóbbi kötete: *A dolgok másik neve* (tanulmányok, 2011). Bretter György-díjas (2012).

Fellinger Károly (1963, Pozsony) költő, agronómus. Jókán él. Az Iródiá mozgalommal indult írói-költői munkássága. Eddig 14 önálló kötete jelent meg, versek, gyerekképek, falumonográfia. Műveit németre, angolra és szerbre is lefordították. Tagja a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának.

Hörcher Eszter (1984, Budapest) művészettörténész, esztéta. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen végzett, jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa.

Jámborné Balog Tünde (1938, Hódmezővásárhely) író, pedagógus, grafikusművész. Művészeti iskolában tanít Makón. A Magyar Írószövetség díjazottja (2003). Legutóbbi kötete: *Odetta vendégei* (novellafüzér, 2011). Idén augusztus 20-án a Magyar Érdemrend Lovagkereszt polgári tagozat kitüntetését kapta.

Jávorszky Béla (1940, Budapest) író, műfordító, diplomata. Finn, svéd és észt irodalmat fordít. Finn állami irodalmi díjas (1976), Füst Milán-díjas (1998), József Attila-díjas (2002) és Magyar PEN Club Janus Pannonius műfordítói díjas (2013). Legutóbbi fordítása: *Fölmagasodik hirtelen – Tizenkét finn költő* (2012). Idén ősszel jelenik meg új finn fordítás kötete: Jouni Inkala: *Arcunk mögött egy másik arc* címmel kiadónk gondozásában.

Kecskés Mónika a Nyíregyházi Főiskola főiskolai docense, a győri Széchenyi István Egyetem Zeneművészeti Intézetének egyetemi adjunktusa, a belvárosi ferences templom egyházzenei igazgatója, orgonista és karvezető, a Cappella Mariana szköla és a Greccio Kamarakórusának vezetője.

Kelemen Lajos (1954, Büssü) író, Kaposváron él, Radnóti-díjas. Legutóbbi kötetei: *Olvasó* (esszék, 2008), *Föltett igaz* (versek, 2010), *Égni másért se* (esszék, 2012), *Árnyalatok igazsága* (tanulmányok, 2013).

Kiss Benedek (1943, Akasztó) költő, műfordító. A Kilencek költőcsoport tagja. Arany János- és József Attila-díjas (1979, 1999), valamint Balassi Bálint-émlékkardos (2003). Legutóbbi kötete: *Napi gyász, napi vigasz* (versek, 2012).

Köttér Tamás (1970, Csoma) ügyvéd, prózaíró. Novellái jelentek meg a Kalligram, ESŐ, Palóc-föld, Hévíz, Forrás, Opus folyóiratokban. Budapesten él. Első prózakötete *Rablóhalak* címmel októberben jelenik meg a Kalligram Kiadónál.

Makkai Ádám (1935, Budapest) költő, nyelvészprofesszor. 1956-tól az Egyesült Államokban él. A Forum Linguisticum folyóirat megalapítója. 1996-ban látott napvilágot a magyar költészetből válogatott és fordított antológiája. Kossuth-díjas (2011). Legutóbbi kötete: *Jézus és a démonok imája* (2005), *Kutyapest* (2010).

Nagy Gábor (1972, Körmen) költő, irodalomtörténész. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar–német szakán végzett 1996-ban, majd 2000-ben doktorált. Jelenleg a szombathelyi Savaria Egyetemi Központ docense. Bella István- (2009) és József Attila-díjas (2013). Legutóbbi kötete: *Héthatár* (versek, 2012).

Oláh András (1959, Hajdúnánás) költő, dramairó. A nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolán és a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen végzett. Mátészalkán él. A Partium irodalmi és művészeti folyóirat főmunkatársa. Legutóbbi kötete: *Anyagfáradtság* (2010).

Oláh János (1942, Nagyberki) költő, író. A Kilencek költőcsoport tagja. 1994-től a Magyar Napló folyóirat főszerkesztője. Greve- (1992), József Attila- (1994), Március 15-e (2007), Bethlen Gábor- (2009), Márai Sándor- (2012)

és Partiumi Írótábor díjas (2012). Legutóbbi kötete: *Száműzött történetek* (novellafüzér, 2011).

Papp István Géza (1950, Kecskemét) irodalomtörténész. 1975-ben a szegedi egyetem magyar-angol szakán végzett, 1979-ben doktorált. 1975 óta ennek az egyetemnek az oktatója, 1999–2001 között a Bukaresti Állami Egyetem vendégtanára. Tanulmányait a XX. századi magyar irodalomról és az igazságügyi retorika témakörben írja. Legutóbbi kötete: *Ady Endre vonzásában* (2007).

Péntek Orsolya prózaíró, újságíró, az Oroszlános Udvar kulturális portál egyik szerkesztője. Kötete: *Az őszön egy rőtbarna komondor borongol keresztül* (2002).

Sárközy Péter (1945, Budapest) Az ELTE magyar-olasz szakán végzett 1968-ban. 1979-óta a római La Sapienza Tudományegyetem egyetemi tanára. A Magyar Köztársaság Tiszti-keresztje kitüntetettje. A Rivista di Studi Ungheresi olaszországi magyar filológiai folyóirat alapító főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Róma mindannyiunk közös hazája. Magyar emlékek Rómában – magyarok emlékei Rómáról* (2010).

Snopek, Jerzy (1952) lengyel irodalomtörténész, műfordító. 2006-ig a Lengyel Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének igazgatóhelyettese, ma a varsói B. Prus Bölcsészettudományi Főiskola dékánja. Jelenleg Petőfiről ír monográfiát.

Szakály Sándor (1955, Törökkoppány) hadtörténész. Jelenleg a Károli Gáspár Református Egyetem intézetvezető professzora. Kutatási területe az 1868 és 1945 közötti magyar hadtörténelem, társadalom-, illetve sporttörténet. Legutóbbi kötete: *Akik a magyar királyi csendőrséget 1919 és 1945 között vezették* (2013).

Szokolczay Lajos (1941, Nagykanizsa) irodalomtörténész. Kortárs magyar irodalommal, különös tekintettel a határon túli magyar literatúrára, valamint színház- és képzőművészettel foglalkozik. Budapesten él. Kölcsey- (1995) és József Attila-díjas (1996). Legutóbbi kötetei: *Határtalan* (2011), *Sorszerűség, álom, etika* (2012).

Szenyán Erzsébet (1943, Budapest) műfordító. 1975-től 1980-ig a Budapesti Lengyel Tájékoztató és Kulturális Központ munkatársa. A Lengyelország Újjászületése Érdemérem Lovagkeresztje, a Lengyel Kultúráért Érdemérem, a Lengyel PEN Klub, a József Attila-díj kitüntetettje.

Szőcs Géza (1953, Marosvásárhely) költő, drámaíró, műfordító, 2010-től a Nemzeti Erőforrás Minisztérium kulturális államtitkára. 1982-ben Ceaușescu-ellenes kiadványok előállítása miatt letartóztatják, majd kiutasítják Romániából. 1990-ben térhet vissza, politikai szerepet vállal. József Attila-díjas. Legutóbbi kötete: *Dsida Jenő és Tasso Marchini* (tanulmány, 2010).

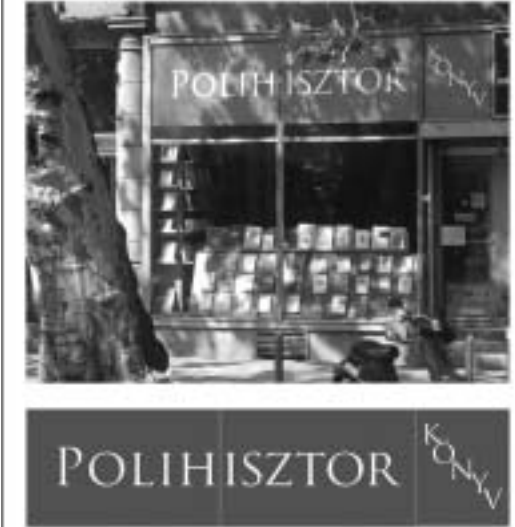
Temesi Ferenc (1949, Szeged) író. József Attila- (1988), a Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje (1994) és Babérkoszorú-díjas (2011). Legutóbbi regényei: *Bartók* (2012), *Apám* (2013).

Tózsér Árpád (1935, Gömörpéterfalva) költő, író. A pozsonyi Comenius Tudományegyetem adjunktusa. A Madách-Posonium Kiadó főszerkesztője. József Attila- (1993) és Kossuth-díjas (2004). Legutóbbi kötete: *A vers ablakán kihajolva* (válogatott versek, 2010).

Turcsány Péter (1951, Budapest) író, műfordító, szociológus. A Polisz című irodalmi lap főszerkesztője, a Kráter Műhely Egyesület vezetője. 2006-tól önkormányzati képviselő Pomázon, 2010-től idegenforgalmi tanácsnok. A Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt kitüntetettje (2011). Legutóbbi kötete: *Arc és Lélekzet* (versek, 2011).

POLIHISZTOR KÖNYVESBOLT

1053 Budapest, Múzeum krt. 17.
www.polihisztorkonyv.hu
 e-mail: polihisztor@igyma.com

NYITVA TARTÁS:
 Hétfő-Péntek: 10.00-18.00
 Szombat: 9.00-13.00

„mert minden könyvnek kell egy hely!”

A Polihisztor Könyvesbolt nem egyszerűen egy könyvesbolt. A Polihisztor Könyvesbolt több könyvesbolt egy helyen. Mintha a kiadók saját könyvesboltja lenné, hiszen teljes mértékben ők ők fogják meg, hogy milyen kiadványok lépnek az olvasók elé. Célunk az, hogy minél sokszínűbb kiadványokat tudjunk biztosítani vásárlóinknak: szépirodalomtól a tudományos kiadványokig, fikciótól a helytörténelig. Mindent a „könyvek utcájában”, a Múzeum körúton!

IRATKOZZON FEL A

**Magyar
Napló**

LEVELEZŐLISTÁJÁRA!

*Csatlakozzon elektronikus
hírlevelünk népes olvasótáborához,
és a jövőben tájékoztatást kap
rendezvényeinkről,
új kiadványainkról.*

Küldje el nevét és e-mail címét az
info@magyarnaplo.hu e-mail
címre, vagy iratkozzon fel
honlapunk Hírlevél rovatában:
http://www.magyarnaplo.hu